

**T.C.**  
**BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ**  
**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**  
**MALİYE ANABİLİM DALI**



**DOLAYLI VERGİLER İLE ENFLASYON ARASINDAKİ**  
**İLİŞKİNİN KATMA DEĞER VERGİSİ AÇISINDAN ANALİZİ:**  
**TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TUĞBA BULUT**

**TEZ DANIŞMANI**  
**Dr. Öğr. Üyesi Serdar Şahin**

**BOLU, MART - 2023**

## KABUL VE ONAY SAYFASI

**Tuğba BULUT** tarafından hazırlanan “**DOLAYLI VERGİLER İLE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KATMA DEĞER VERGİSİ AÇISINDAN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 31/03/2023

### Jüri Üyeleri

### İmza

Danışman  
Dr. Öğretim Üyesi Serdar ŞAHİN  
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye  
Prof. Dr. Yunus DEMİRLİ  
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye  
Dr. Öğretim Üyesi İsmail ENGİN  
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

.....

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı**

**Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL**  
**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü**

## ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

.....  
**TUĞBA BULUT**

## ÖZET

### **DOLAYLI VERGİLER İLE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KATMA DEĞER VERGİSİ AÇISINDAN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TUĞBA BULUT**

**BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**MALİYE ANABİLİM DALI**

**(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ SERDAR ŞAHİN)**

**BOLU, MART - 2023**

**117**

Enflasyon iktisat literatüründe farklı tanımları olmakla birlikte genellikle fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak ifade edilmektedir. Enflasyonun gerçekleşme oranına göre çeşitli türleri, talep ve arz kaynaklı iki nedeni ve beklenen ve beklenmeyen çeşitli sonuçları bulunmaktadır. Enflasyon; büyüme, ekonomik istikrar, ödemeler dengesi, istihdam gibi birçok makroekonomik konuyu olumsuz yönde etkilemektedir.

Vergi, devletin halktan karşılıksız olarak aldığı cebri bedeldir ve milli gelirin büyük kısmını oluşturmaktadır. Vergiler, alınma şekillerine göre Dolaysız ve dolaylı vergiler olarak sınıflandırılabilir. Dolaylı (harcama) vergiler, vergi yükü başkasına kolaylıkla yansıtılabilen ve harcamalar üzerinden alınan vergilerdir.

Enflasyonla mücadelede önemli politika araçlarından biri maliye politikasıdır. Maliye politikasının en önemli ve birincil aracı da vergi politikalarıdır. Enflasyon ile mücadelede vergi oranları arttırılmakta ve böylece toplam talebin azaltılması amaçlanmaktadır. Enflasyon ve dolaylı vergiler arasındaki ilişkiye bakıldığında dolaylı vergilerin enflasyonu, enflasyonun dolaylı vergileri etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı vergiler ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemek ve Katma Değer Vergisi açısından analizini yapmaktır. Çalışmada 1994-2022 yılları arası enflasyon ve dolaylı vergi verileri incelenmiş ve Tamo Yamamoto Nedensellik, Cusum Grafiği ve ARDL testi kullanılarak analiz yapılmıştır. Testler sonucunda Katma Değer Vergisi ile Üretici Fiyat Endeksi ve Tüketici Fiyat Endeksi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

**ANAHTAR KELİMELEER:** Enflasyon, Dolaylı Vergi, Harcama Vergisi, Katma Değer Vergisi

## **ABSTRACT**

### **THE ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN EXPENDITURE TAXES AND INFLATION IN TERMS OF VAT: THE CASE OF TURKEY**

**MSC THESIS**

**TUĞBA BULUT**

**BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY**

**INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES**

**DEPARTMENT OF FINANCE**

**(SUPERVISOR: ASSIST. PROF. SERDAR ŞAHİN)**

**BOLU, MARCH 2023**

**117**

Along with inflation has different definitions in the economics literature, it is generally expressed as a continuous increase in the general level of prices. Inflation has various types according to its realization rate, two reasons originating from demand and supply, and various expected and unexpected results. Inflation; It negatively affects many macroeconomic issues such as growth, economic stability, balance of payments and employment.

Tax is the forced price that the state receives from the public and constitute a large part of the national income. Taxes can be classified as direct and indirect taxes according to the way they are levied. Indirect (Expenditure) taxes are taxes that can be easily passed on to others and are levied on expenditures.

Fiscal policy is one of the important policy tools in the fight against inflation. The most important and primary tool of fiscal policy is tax policies. In the fight against inflation, tax rates are increased and thus, it is aimed to reduce the total demand. Looking at the relationship between inflation and indirect (expenditure) taxes, it is seen that indirect taxes affect inflation and inflation affects indirect taxes. In this context, the aim of the study is to examine the relationship between taxes and inflation and to analyze it in terms of Value Added Tax. In the study, inflation and indirect tax data between 1994-2022 were examined and analyzed using Tamo Yamamoto Causality, Cusum Graph and ARDL test. As a result of the tests, a relationship was found between Value Added Tax, Producer Price Index and Consumer Price Index.

**KEYWORDS:** Inflation, Indirext Tax, Expenditure Tax, Value Added Tax

# İÇİNDEKİLER

## Sayfa

|                                                               |      |
|---------------------------------------------------------------|------|
| KABUL VE ONAY SAYFASI .....                                   | iii  |
| ETİK BEYAN.....                                               | iv   |
| ÖZET.....                                                     | v    |
| ABSTRACT .....                                                | vi   |
| İÇİNDEKİLER .....                                             | vii  |
| GRAFİK LİSTESİ .....                                          | xi   |
| KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ .....                           | xiii |
| TEŞEKKÜR .....                                                | xiv  |
| GİRİŞ .....                                                   | 1    |
| Konunun Amacı ve Çalışmanın Planı .....                       | 1    |
| Konunun Tanımı ve Çalışmanın Önemi.....                       | 1    |
| Çalışmanın Yöntemi.....                                       | 1    |
| Literatür Taraması .....                                      | 2    |
| BİRİNCİ BÖLÜM.....                                            | 5    |
| 1. ENFLASYON VE VERGİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....       | 5    |
| 1.1. Enflasyon.....                                           | 5    |
| 1.1.1.1.1. Kavramsal Açıdan Enflasyon .....                   | 5    |
| 1.1.2.1.1.2. İktisadi Akımlar Açısından Enflasyon .....       | 5    |
| 1.1.2.1.1. Klasik İktisat Teorisinde Enflasyon .....          | 6    |
| 1.1.2.2. Keynesyen İktisat Teorisinde Enflasyon.....          | 6    |
| 1.1.2.3. Monetarist (Parasalcı) Teoride Enflasyon.....        | 8    |
| 1.1.2.4. Yeni Klasik (Neoklasik) Teoride Enflasyon.....       | 8    |
| 1.1.2.5. Yeni Keynesyen (Neokenesyen) Teoride Enflasyon ..... | 9    |
| 1.1.3.1.1.3. Enflasyonun Türleri .....                        | 10   |
| 1.1.3.1.1. Kaynağına Göre Enflasyon Türleri .....             | 10   |
| 1.1.3.1.1.1. Talep Enflasyonu .....                           | 10   |
| 1.1.3.1.1.2. Maliyet (Arz) Enflasyonu.....                    | 11   |
| 1.1.3.1.1.3. Ücret Enflasyonu .....                           | 12   |
| 1.1.3.1.1.4. İthal Enflasyon.....                             | 13   |
| 1.1.3.1.1.5. Yapısal Enflasyon.....                           | 13   |
| 1.1.3.1.1.6. Sentetik Enflasyon.....                          | 14   |
| 1.1.3.1.1.7. Obsidional Enflasyon .....                       | 14   |
| 1.1.3.1.1.8. Çekirdek Enflasyon .....                         | 14   |
| 1.1.3.2. Düzeyine Göre Enflasyon Türleri .....                | 15   |
| 1.1.3.2.1. İlmli (Sürünen) Enflasyon .....                    | 15   |
| 1.1.3.2.2. Aşırı (Dört Nala) Enflasyon .....                  | 15   |
| 1.1.3.2.3. Hiperenflasyon .....                               | 16   |
| 1.1.4.1.1.4. Enflasyon ile Bağlantılı Kavramlar .....         | 17   |
| 1.1.4.1.1. Deflasyon .....                                    | 17   |

|                                                                                              |           |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| 1.1.4.2. Stagflasyon .....                                                                   | 17        |
| 1.1.4.3. Slumpflasyon.....                                                                   | 17        |
| 1.1.4.4. Reflasyon.....                                                                      | 18        |
| 1.1.5.1.1.5. Enflasyonun Nedenleri .....                                                     | 18        |
| 1.1.5.1. Sosyal Nedenler .....                                                               | 18        |
| 1.1.5.2. Politik Nedenler .....                                                              | 19        |
| 1.1.5.2.1. Uygulanan Faiz Politikaları .....                                                 | 19        |
| 1.1.5.2.2. Uygulanan Döviz Kuru Politikaları.....                                            | 21        |
| 1.1.5.2.3. Uygulanan Para Politikaları.....                                                  | 21        |
| 1.1.5.2.4. Belirsizlik ve Bekleyişlerin Etkisi .....                                         | 22        |
| 1.1.5.3. Ekonomik Nedenler .....                                                             | 22        |
| 1.1.5.3.1. Petrol Fiyatlarındaki Artış .....                                                 | 22        |
| 1.1.5.3.2. Kamu Kesiminin Açık Vermesi .....                                                 | 23        |
| 1.1.5.3.3. Ücret Artışlarının Etkisi .....                                                   | 23        |
| 1.1.5.4. Yapısal Nedenler .....                                                              | 24        |
| 1.1.5.5. Diğer Nedenler .....                                                                | 25        |
| 1.1.6.1.1.6. Enflasyonun Etkileri .....                                                      | 25        |
| 1.1.6.1. Kamu Maliyesinin Mali Amacına Yönelik Etkileri .....                                | 25        |
| 1.1.6.2. Kamu Maliyesinin Ekstrafiskal Amaçlarına Yönelik Etkileri ..                        | 27        |
| 1.1.6.2.1. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....                                             | 28        |
| 1.1.6.2.2. Kaynak Tahsisi Üzerindeki Etkisi .....                                            | 28        |
| 1.1.6.2.3. Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkisi .....                                         | 29        |
| 1.1.6.2.4. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi .....                                          | 29        |
| 1.1.6.2.5. Tasarruf ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi .....                                    | 30        |
| 1.1.6.2.6. Enflasyonun Büyüme Üzerindeki Etkisi .....                                        | 31        |
| 1.1.6.3. Diğer Etkiler.....                                                                  | 31        |
| 1.1.7.1.1.7. Enflasyonla Mücadele .....                                                      | 32        |
| 1.1.7.1. Enflasyonla Mücadelede Maliye Politikası.....                                       | 32        |
| 1.1.7.1.1. Enflasyonla Mücadelede Vergi Politikası .....                                     | 33        |
| 1.1.7.1.2. Enflasyonla Mücadelede Harcama Politikası .....                                   | 33        |
| 1.1.7.1.3. Enflasyonla Mücadelede Bütçe Politikası .....                                     | 34        |
| 1.1.7.1.4. Enflasyonla Mücadelede Borçlanma Politikası.....                                  | 34        |
| 1.1.7.2. Enflasyonla Mücadelede Para Politikası .....                                        | 35        |
| 1.2. Teorik Açıdan Vergiler.....                                                             | 35        |
| 1.2.1. Dolaylı-Dolaysız Vergi Sınıflandırması.....                                           | 36        |
| 1.2.2. Dolaylı Vergilerin Türleri.....                                                       | 37        |
| 1.2.2.1. Gayrisafi Muamele Vergisi .....                                                     | 37        |
| 1.2.2.2. Yayılı Muamele Vergisi .....                                                        | 37        |
| 1.2.2.3. Toplu Muamele Vergisi .....                                                         | 37        |
| 1.2.2.4. Katma Değer Vergisi.....                                                            | 37        |
| <b>İKİNCİ BÖLÜM .....</b>                                                                    | <b>38</b> |
| <b>2. TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE ENFLASYONLA MÜCADELEDE</b>                                     |           |
| <b>VERGİ POLİTİKALARI.....</b>                                                               | <b>38</b> |
| 2.1. Cumhuriyet’in Kuruluş Döneminde Enflasyon ve Vergi Politikaları (1923-1929 Dönemi)..... | 38        |
| 2.2. Devletçi Politikalar Döneminde Enflasyon ve Vergi Politikası (1930-1938 Dönemi).....    | 40        |
| 2.3. II. Dünya Savaşı Yıllarında Enflasyon ve Vergi Politikaları (1929-1945 Dönemi).....     | 42        |

|                                                                                                  |           |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| 2.3.1. Varlık Vergisi (1942).....                                                                | 44        |
| 2.3.2. Toprak Mahsulleri Vergisi (1943).....                                                     | 45        |
| 2.4. II. Dünya Savaşı Sonrasında Enflasyon ve Vergi Politikaları (1946-1960 Dönemi).....         | 45        |
| 2.5. Planlı Kalkınma Döneminde Enflasyon ve Vergi Politikaları (1960-1980 Dönemi).....           | 51        |
| 2.5.1. Kalkınma Planlarının Temel Özellikleri.....                                               | 52        |
| 2.5.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967).....                                        | 53        |
| 2.5.3. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....                                         | 54        |
| 2.5.4. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....                                         | 55        |
| 2.5.5. Planlı Kalkınma Döneminde Enflasyon ve Bütçenin Gelişimi .....                            | 55        |
| 2.6. 1980'li Yıllarda Enflasyon ve Vergi Politikaları .....                                      | 59        |
| 2.6.1. 24 Ocak İstikrar ve Ekonomik Dönüşüm Kararları .....                                      | 59        |
| 2.6.2. 1980-1989 Döneminde Enflasyon ve Bütçenin Gelişimi .....                                  | 61        |
| 2.7. 1990'lı Yıllarda Enflasyon ve Vergi Politikaları.....                                       | 64        |
| 2.7.1. 1990-1994 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Vergi Politikaları.....                | 65        |
| 2.7.2. 1994-1999 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Vergi Politikaları.....                | 68        |
| 2.8. 2000'li Yıllarda Enflasyon ve Vergi Politikaları .....                                      | 71        |
| 2.8.1. 2000 Yılı Enflasyonla Mücadele Programı .....                                             | 71        |
| 2.8.2. Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi .....                                                         | 73        |
| 2.8.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (2001) .....                                               | 74        |
| 2.8.4. 2000-2010 Döneminde Enflasyon ve Vergi Politikası .....                                   | 75        |
| 2.8.5. 2008 Yılı Küresel Finans Krizi (Mortgage Krizi)'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri .....    | 78        |
| 2.8.6. 2011-2019 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Vergi Politikası .....          | 79        |
| 2.8.7. Covid-19 Pandemisi ve Sonrasında Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Vergi Politikası ..... | 80        |
| <b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....</b>                                                                        | <b>83</b> |

### **3. TÜRKİYE'DE KATMA DEĞER VERGİSİ-ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ .....**

|                                                                  |    |
|------------------------------------------------------------------|----|
| 3.1. KDV Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri.....          | 84 |
| 3.2. Katma Değer Vergisi Tipleri .....                           | 86 |
| 3.2.1. Gayrisafi Hasıla Tipi Katma Değer Vergisi .....           | 86 |
| 3.2.2. Gelir Tipi Katma Değer Vergisi .....                      | 86 |
| 3.2.3. Tüketim Tipi Katma Değer Vergisi .....                    | 86 |
| 3.2.4. Ücret Tipi Katma Değer Vergisi.....                       | 86 |
| 3.3. Katma Değer Vergisi'nin Avantajları ve Dezavantajları ..... | 86 |
| 3.3.1. Katma Değer Vergisi'nin Avantajları.....                  | 87 |
| 3.3.2. Katma Değer Vergisi'nin Dezavantajları .....              | 87 |
| 3.4. Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisi .....             | 88 |
| 3.4.1. Katma Değer Vergisinde Matrah ve Oran .....               | 91 |
| 3.4.1.1. %1 Oranı .....                                          | 91 |
| 3.4.1.2. % 8 Oranı .....                                         | 91 |
| 3.4.1.3. %18 Oranı .....                                         | 91 |
| 3.4.2. Katma Değer Vergisinin Mükellefi ve Vergi Sorumlusu ..... | 91 |
| 3.4.3. Katma Değer Vergisi'nin Hasılatı .....                    | 92 |

|                                                                         |            |
|-------------------------------------------------------------------------|------------|
| 3.5. Türkiye’de Enflasyon ve Vergi ile İlgili Literatür Örnekleri ..... | 95         |
| 3.6. MODEL .....                                                        | 101        |
| 3.6.1. Durağanlık Sonuçları .....                                       | 101        |
| 3.6.2. ARDL Model Sonucu .....                                          | 102        |
| 3.6.3. İthalde Alınan KDV ve ÜFE CUSUM Grafikleri .....                 | 103        |
| 3.6.4. Dahilde Alınan KDV ve TÜFE CUSUM Grafikleri .....                | 105        |
| 3.6.5. Nedensellik Sonuçları .....                                      | 106        |
| <b>SONUÇ .....</b>                                                      | <b>108</b> |
| <b>KAYNAKLAR .....</b>                                                  | <b>111</b> |



## GRAFİK LİSTESİ

### Sayfa

|                                                                                                                                     |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Grafik 1.1.</b> Talep Enflasyonu .....                                                                                           | 11 |
| <b>Grafik 1.2.</b> Maliyet (Arz) Enflasyonu .....                                                                                   | 12 |
| <b>Grafik 3.1.</b> Türkiye’de 1985-2000 Yılları Arasında Katma Değer Vergisi<br>Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)..... | 93 |
| <b>Grafik 3.2.</b> Türkiye’de 2001-2010 Yılları Arasında Katma Değer Vergisi<br>Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)..... | 94 |
| <b>Grafik 3.3.</b> Türkiye’de 2011-2021 Yılları Arasında Katma Değer Vergisi<br>Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)..... | 95 |



## TABLO LİSTESİ

### Sayfa

|                                                                                                                    |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Tablo 2.1.</b> 1924-1929 Dönemi Bütçe Gelir-Gider Dengesi (Milyon TL) .....                                     | 39  |
| <b>Tablo 2.2.</b> 1939-1945 Dönemi Enflasyon Oranı (%) .....                                                       | 44  |
| <b>Tablo 2.3.</b> 1951-1959 Dönemi Enflasyon Oranı (%) .....                                                       | 51  |
| <b>Tablo 2.4.</b> Kalkınma Planları Döneminde Vergi Gelirlerinin Vergi Türlerine Göre Dağılımı (%).....            | 58  |
| <b>Tablo 2.5.</b> Kalkınma Planları Döneminde Kamu Gelirleri, Kamu Harcamaları ve Bütçe Dengesi (Milyar TL).....   | 58  |
| <b>Tablo 2.6.</b> 1980-1989 Dönemi Enflasyon Oranı (%) .....                                                       | 61  |
| <b>Tablo 2.7.</b> 1980-1989 Dönemi Kamu Gelir-Gider Dengesi (Milyar TL) .....                                      | 62  |
| <b>Tablo 2.8.</b> 1980-1989 Dönemi Toplam Kamu Gelirleri, Vergi Gelirleri ve Vergi Dışı Gelirler (Milyar TL) ..... | 63  |
| <b>Tablo 2.9.</b> 1990-1994 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE).....                                                     | 66  |
| <b>Tablo 2.10.</b> 1990-1994 Dönemi Bütçe Açığı, İç Borç Stoku, Emisyon ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereği.....       | 67  |
| <b>Tablo 2.11.</b> 1995-1999 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE).....                                                    | 69  |
| <b>Tablo 2.12.</b> 1995-1998 Dönemi Bütçe Açığı, İç Borç Stoku, Emisyon ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereği.....       | 70  |
| <b>Tablo 2.13.</b> 2000-2010 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE).....                                                    | 76  |
| <b>Tablo 2.14.</b> Merkezi Yönetim Bütçesi 2000-2010 (Milyon TL).....                                              | 77  |
| <b>Tablo 2.15.</b> 2001-2019 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE).....                                                    | 79  |
| <b>Tablo 2.16.</b> 2001-2012 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE).....                                                    | 81  |
| <b>Tablo 3.1.</b> Birim Kök Test Sonuçları.....                                                                    | 112 |
| <b>Tablo 3.2.</b> ARDL Model Sonuçları.....                                                                        | 113 |
| <b>Tablo 3.3.</b> Toda Yamamoto Nedensellik Sonuçları.....                                                         | 116 |

## KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

- AB** : Avrupa Birliği  
**ABD** : Amerika Birleşik Devletleri  
**ADF** : Augmented Dickey Fuller  
**AET** : Avrupa Ekonomik Topluluğu  
**BKK** : Bakanlar Kurulu Kararları  
**CBK** : Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri  
**Çev.** : Çeviren  
**DTÖ** : Dünya Ticaret Örgütü  
**GATT** : Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması  
**GEGB** : Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı  
**GİB** : Gelir İdaresi Başkanlığı  
**GSMH** : Gayrisafi Milli Hasıla  
**GSYİH** : Gayrisafi Yurt İçi Hasıla  
**IMF** : Uluslararası Para Fonu  
**KDV** : Katma Değer Vergisi  
**KİT** : Kamu İktisadi Teşebbüsü  
**Md.** : Madde  
**OECD** : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü  
**ÖKTG** : Özel Kapsamlı Tüketim Göstergeleri  
**ÖTV** : Özel Tüketim Vergisi  
**SBB** : Strateji ve Bütçe Başkanlığı  
**T.C.** : Türkiye Cumhuriyeti  
**TCMB** : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası  
**TDK** : Türk Dil Kurumu  
**TL** : Türk Lirası  
**TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu  
**TÜFE** : Tüketici Fiyat Endeksi  
**ÜFE** : Üretici Fiyat Endeksi  
**WHO** : Dünya Sağlık Örgütü

## TEŞEKKÜR

Çalışma sürecimde danışmanlığımı üstlenen, çalışmamın her aşamasında yol gösterici olan ve bilgi birikimiyle destek veren Sayın Dr. Öğr. Üyesi Serdar ŞAHİN'e, değerli öğretmenim Nezahat DİLEKÇİ'ye, her zaman destekçim aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Son ve en kıymetli olarak hayatı boyunca en büyük destekçim olan, çalışmamın tamamlanmış halini görmesini çok istediğim; bana iyiliği, doğruluğu, dürüstlüğü, her ne olursa olsun dik duruşumu kaybetmemem gerektiğini ve sayamayacağım daha nicesini öğreten canım annem rahmetli Aslı BULUT'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bugünlere gelmemde en büyük pay senindir. İyi ki senin kızınım. Aziz hatırasına saygıyla...

# GİRİŞ

## Konunun Amacı ve Çalışmanın Planı

Dolaylı vergi ile enflasyon ilişkisi genel anlamda ülke iktisat değerlerinin bir tahribata bağlı olarak azalması anlamını taşımaktadır. Kavramların birbiri ile ilişkisi ise geniş bir biçimde kavramsal çerçeve ile açıklamayı gerekli kılmaktadır. Çünkü kavramsal tanımlar olmaksızın konunun anlaşılması kısmen zorluklar barındırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde kavramların açıklanmasına dair kavramsal çerçeveye yer verilmesi planlanmaktadır. Planlanan çalışma düzeninde dolaylı vergiler, vergilerin işlevselliği, enflasyon ilişkileri ve katma değer vergisi açısından ülkemizdeki yasal mevzuat çıktılarının anlaşılması önemli görülmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise kavramların birbiri ile ilişkisinin açıklanması sağlanacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde kavram kullanımlarının grafik olarak etkilerinin sunumu sağlanacaktır. Böylelikle değerlendirme alanına bir pencere açılacak olup, bütünlüğün kurulması amacına hizmet edilmesi planlanmaktadır. Son olarak ise çalışmadan elde edilen teorik bilgiler ve pratik kullanımlara ait grafik bilgilerini içeren analizle birlikte görülmesine dair çıktılarına yani sonuçlara yer verilmesi sağlanacaktır.

## Konunun Tanımı ve Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın ana amacı, dolaylı vergiler ile enflasyon ilişkisinin ülkemizdeki katma değer vergisi sistemi açısından incelenmesidir. Konu amacı dahilinden de anlaşılacağı üzere geniş bir arka planı barındırmaktadır. Bu bağlamda kısaca konunun tanımlanması enflasyon kavramı, dolaylı vergilerin tanımı ve işlevi, KDV tanımı ve dolaylı vergilerle KDV ilişkisini içermektedir. Bu açıdan konunun anlaşılması önemli görülmektedir. Bununla birlikte bu çalışma literatüre katkı sağlaması açısından da önemli görülmektedir.

## Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada öncelikli olarak kavramsal çerçevenin oluşturulması için sistematik bir literatür taraması gerçekleştirilecektir. Çalışmanın analiz bölümünde ise Türk Vergi Sisteminde dolaylı vergi ve enflasyon ilişkisinin KDV açısından değerlendirmesi için T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı internet sitesinde yayımlanan Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri esas alınacaktır. Veri derlemesi, yıllara göre hesaplanan enflasyon oranları ile dolaylı vergiler ve KDV yükü ile birlikte tablolastırmasını içeren bir analiz biçiminde sağlanmasını içermektedir.

Bu bağlamda çalışma nitel araştırma yöntemini kapsayan ampirik bir çalışma olarak görülmektedir. Çalışmada ana kavramlar tanımlandıktan sonra yıllara göre kronolojik bir düzenin takibine uyulacaktır. Böylelikle enflasyon artışı ile dolaylı vergi çerçevesi ve KDV tutarı ile ilişkisinin açık bir şekilde sunulması planlanmaktadır.

### **Literatür Taraması**

Bu çalışma için yapılan literatür taraması ilgili çalışmalardaki araştırma soruları ve sonuçlarını kapsayacak biçimde işlenmektedir. Ancak literature araştırması son beş yıllık araştırmaları kapsayacak biçimde ele alınmaktadır. Kavramsal çerçevenin oluşturulması ve kavram ilişkisini sergileyen literatür başvuruları ise yıl kısıtlaması olmaksızın bir değerlendirmeye sahiptir. Bunun nedeni ilk kaynağa ulaşma çabasından doğmaktadır. Ancak konu özü gereği mevzuat bilgilerini içerdiğinden son mevzuat düzenlemeleri dikkate alınmıştır. Sistemantik literatür derlemesinde son 5 yılda (2017-2022 aralığında) beş adet çalışmaya rastlanmıştır.

Demir ve Sever (2017) tarafından 2017 yılında 11 OECD Ülkesi için yapılan çalışmada panel veri analizi kullanılarak vergi gelirleriyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin niteliği incelenmiştir. Yapılan çalışmaya göre, vergilerin ekonomik, mali ve sosyal amaçları için tüm ekonomik değişkenler üzerinde doğrudan ve türetilmiş etkileri bulunmaktadır. Vergiler bir yandan da tasarruf ve yatırım kararlarının üzerinde etkili olurken, diğer yandan bir politika teşviki olarak ekonomik büyümeyi doğrudan belirlemektedir. Çalışmanın analiz bölümünde, 11 OECD ülkesinin 1980-2014 yılları arasında uygulamasında panel veri analizi kullanılarak ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişki incelenmektedir. Gerçek dolaylı vergiler uzun vadede, bir birim doğrudan vergi artışı, gelir düzeyinde 0,13 birimlik bir düşüşe neden olurken, kısa vadede vergilerin toplamı, doğrudan ve dolaylı vergilerin tümü, gelir seviyesini olumsuz yönde etkilemektedir. Kısa vadede, toplam vergilerdeki bir birimlik artış, gelirden 0,17 birimlik bir azalmaya neden olmaktadır. Ayrıca, doğrudan ve dolaylı vergilerdeki bir birimlik artış, gelirden sırasıyla 0,02 ve 0,008 birim azalmaya neden olmaktadır.

Sandalcı U. ve Sandalcı İ. (2017) tarafından 2017 yılında OECD ülkeleri için yapılan çalışmada panel FMOLS yöntemi kullanılarak ekonomik büyüme ve toplam dolaylı ile dolaysız vergiler arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan

çalışmaya göre, vergi gelirleri, devletin en temel finansman kaynaklarından birini oluşturur. Bu sebeple vergilerin, ekonominin temel makroekonomik göstergeleri üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Fakat vergilerin bu göstergeler üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Çalışmada, 1990-2014 döneminde OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve toplam, dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki ilişki panel FMOLS yöntemi ve Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda ekonomik büyüme ve vergiler arasında nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Panel FMOLS test sonuçlarında, ekonomik büyüme ve dolaylı vergiler arasında pozitif, toplam vergiler ile dolaysız vergiler arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Panel genelinde uzun dönemde dolaylı vergilerdeki artış, ekonomik büyümeyi pozitif şekilde, toplam vergiler ve dolaysız vergilerdeki artış ekonomik büyümeyi negatif şekilde etkilemektedir.

Öner (2018) tarafından 2018 yılında Türkiye için yapılan çalışmaya göre, gelir ile servetin tüketim amacıyla kullanılması sırasında alınan dolaylı vergiler tersine artan oranlı olup, gayri şahsi özellik gösterirler. Dolaylı vergilerin çoğunluğunda vergiden vergi alınması biçimiyle tüketicinin katlandığı fiili vergi oranının, kanuni vergi oranını aşması olarak tanımlanan vergi piramitleşmesi söz konusudur. Özellikle yayılı gider vergilerinde her aşamada vergileme olduğundan, vergi piramidi vergi mükellefleri üzerindeki vergi yükünü artıran adil olmayan bir durumdur. Yayılı gider vergilerinden olan Katma Değer Vergisi, vergi piramitleşmesinin olmadığı, dolaylı bir vergi türüdür. Bu vergide her aşamasında sadece katma değer vergilendirildiğinden dolayı önceki aşamalarda olan vergi tekrar vergilemeye dâhil olmamaktadır. Dolayısıyla bir önceki alışıta ödenmiş KDV'nin, satışta alınmakta olan KDV'den indirilmesi şeklinde uygulanan “vergi indirim metodu” ile vergi piramitleşmesi engellenmekte ve bu haksız vergileme ortadan kalkmaktadır.

Günel (2019) tarafından 2019 yılında Türkiye için yapılan çalışmada Johansen eşbütünleşme testi kullanılarak dolaylı, dolaysız vergilerin gelir dağılımına etkisi incelenmiştir. Yapılan çalışmaya göre, küreselleşme ile dünyanın karşı karşıya kalmış olduğu ekonomik ve sosyal sorunlarından biri gelir dağılımı sorunu olmuştur. Gelir dağılımı günümüzde ülkelerin ortak problemidir. Ülkelerde gelir dağılımı sorununu çözmek amacıyla, ülkelerin ellerinde bulunan önemli araçlarından biri vergi politikasıdır. Vergi yapısı ile vergi oranlarında

yapılacak değişiklikler ile gelirin dağılımı düzenlenebilmektedir. Dolaysız ve dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payları değiştirilerek, gelirin yeniden dağılımını düzenlemek mümkün olmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye’de dolaysız ve dolaylı vergilerin, gelir dağılımına etkisini test etmektir. Çalışmada 1987-2016 arası yıllık verileri kullanılarak Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır.Eşbütünleşme testi sonucuna bakıldığında dolaysız ve dolaylı vergilerle gelir dağılımının arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda Türkiye’de dolaysız vergilerin ise gelir dağılımını pozitif, dolaylı vergilerin ise pozitif etkilediğı sonucuna ulaşılmıştır. Granger nedensellik analizine göre dolaysız ve dolaylı vergilerden, gelir dağılımına tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Akıncı (2019) tarafından 2019 yılında Türkiye için yapılan çalışmada Maki eşbütünleşme testi kullanılarak toplam ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan çalışmaya göre, devletin egemenlik gücü nedeniyle vatandaşlarından zorunlu şekilde topladığı vergi gelirleri, devlet gelirlerinin en yüksek oranını temsil etmekte ve maliye politikasının belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Maliye politikalarının amaçlarına ulaşmaya başlarken ekonomik büyüme hedefinden bahsetmek gerekmektedir. Vergi geliri ekonomik büyümeyi artırmakta; Tüketim, üretim, tasarruf ve istihdam gibi birçok parametre aracılığıyla doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. Ekonomik büyüme hedefine ulaşılmca birçok ekonomik faktör olumlu etkilenmektedir. Olumlu ekonomik gelişmeler ekonomik aktiviteyi artırmakta ve vergi gelirlerini artırmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, 2006:Q1-2018:Q3 dönemi için Türkiye’de toplam vergi geliri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla zaman serisi analizi kullanılmaktadır. Bu doğrultuda birim kök testi ve Maki yapı kırma eşbütünleşme testleri kullanılmaktadır. Üç yapısal kırılmanın rapor edilen analizinde, Maki'nin eşbütünleşme testinden ortaya çıkan sonuçlara göre, her iki modelde de vergi geliri ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. ENFLASYON VE VERGİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde enflasyon ve vergi arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla kavramların açıklanması amaçlanmaktadır. Kavram açıklamaları kavramsal ve teorik çerçevelerin oluşturulması ile sağlanacak olup birinci bölümde bu açıklamalara yer verilmesi sağlanacaktır.

#### 1.1.Enflasyon

Enflasyon kavramı I. Dünya Savaşı yıllarında ekonomi literatürüne girmiş, önemi ise daha çok II. Dünya Savaşı'ndan sonra anlaşılmıştır. İktisat teorisinde fiyat hareketliliklerinin önemsenmemesinden kaynaklanan nedenlerle literatürde yer edinmesi zaman almıştır.

##### 1.1.1.1.1. Kavramsal Açıdan Enflasyon

İktisat literatürü incelendiğinde “enflasyon” kelimesinin birçok tanımının kavram olarak verildiği görülmektedir. Redhouse Sözlüğü'ndeki 'Enflasyon' kavramının tanımlanması; “Şişirilmiş, fahiş bir miktarda para çıkarmak, bunun sonucunda paranın değeri düşmekte ve fiyatlar yükselmektedir.” (Redhouse, 2009: 286). Literatürde buna benzer pek çok tanım bulunmakla birlikte fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış enflasyon olarak adlandırılmaktadır (Bocutoğlu, 2013: 93). Enflasyon, bir ekonomide fiyat düzeyinin ve genel maliyetlerin sürekli artması durumunda ortaya çıkmaktadır (Parasız, 2007: 197). Karluk (2002) enflasyonu, cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzı aşması nedeniyle fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış olarak açıklamaktadır. Günal (2010) enflasyonu, fiyatlarda genel olarak az çok önemli bir artış olarak tanımlamaktadır. Orhan (1995) enflasyonu, fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması süreciyle birlikte paranın değerindeki sürekli düşüş olarak ifade etmektedir. Özetle, tartışmasız en yaygın olarak kabul edilen enflasyon tanımı, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinde sürekli artış göstermektedir. Enflasyon, bir veya daha fazla malın fiyatındaki artış olarak görülmemelidir. Ekonomideki tüm malların fiyatlarındaki sürekli artış olarak tanımlanabilir ([www.tcmb.gov.tr](http://www.tcmb.gov.tr)).

##### 1.1.2.1.1.2. İktisadi Akımlar Açısından Enflasyon

Bu başlık altında iktisadi akımlar açısından enflasyon kavramı ve teorisi hakkında bazı bilgilere değinilecektir. Bu anlamda, Klasik iktisadi akım, Keynesyen akım, Monetarist (Parasalcı) yaklaşım, Neoklasik akım ve Neokeynesyen iktisadi akımda enflasyona bakış açısı hakkında bilgi verilecektir.

#### **1.1.2.1. Klasik İktisat Teorisinde Enflasyon**

Klasik iktisatçılara göre, ekonomi her zaman tam istihdamda dengede durmaktadır. Para piyasasındaki değişiklikler reel sektörü etkilememekte, dolayısıyla ekonominin dengesi değişmemektedir. Toplam talep, toplam arza eşittir ve tam istihdamdan sapma olsa bile esnek bir ücret ve fiyat mekanizması ile otomatik olarak tam istihdam sağlanmaktadır. Klasik iktisat anlayışında enflasyonun tek nedeni para arzındaki artıştan oluşmaktadır. Para arzındaki bir artışın sadece genel fiyat düzeyini etkilemesi, para miktarı ile değeri arasındaki ilişkiyi ifade eden miktar teorisi ile açıklanmaktadır. Miktar teorisinin savunucusu Irving Fisher'a göre bu ilişki;

$M.V = P.Q$  denklemi ile açıklanmaktadır. Bu denklemde;

M = Para Arzı

V = Paranın Dolaşım Hızı

P = Her İşlemin Ortalama Fiyatı

Q = Bir yılda yapılan toplam işlem sayısını ifade etmektedir.

Bu denklemde, sol taraf (M.V) toplam talebi veya satın alma gücünü temsil etmekte, sağ taraf (P.Q), toplam arzı veya toplam üretimin parasal değerini temsil etmektedir. Klasik teoriye göre, bir denklemin her iki tarafı da her zaman eşit olmalıdır. Denklemde para ve çıktı hızının sabit olduğu varsayıldığından, para arzındaki bir artış fiyatlar genel düzeyini artırmakta ve enflasyona neden olmaktadır (Dinler, 2012: 434).

#### **1.1.2.2. Keynesyen İktisat Teorisinde Enflasyon**

Keynesyen iktisadi anlayışın hâkim olmaya başladığı dönemlerde dünyadaki en temel ekonomi problemi, Büyük Depresyon sonucu ortaya çıkan işsizlik sorunudur. Klasik iktisadi anlayışın aksine, ekonominin tam istihdamda olmadığı temeline dayanmakta olan ve maliye politikaları uygulandığında durgunluktan çıkılabileceğini savunan Keynesyen akım savunucuları, o dönemde enflasyon sorununun yaşanmaması nedeniyle enflasyonla ilgilenmemiş, kâğıt para sistemine geçilmesi ile birlikte de para politikalarının, maliye politikalarının uygulanmasında bir araç olarak görmüşlerdi (Çiçek, 2009: 33).

Keynes, klasik miktar teorisinde para arzı ve genel fiyat düzeyinin arasında kurulan ilişkiyi reddetmektedir. Çünkü Keynes, para arzındaki değişmelerin yanı sıra başka değişkenlerin de fiyatların genel düzeyini etkilediğini ileri sürmektedir. Örneğin, bunlardan biri istihdam düzeyinden oluşmaktadır. İstihdamın genel fiyat düzeyini belirlemedeki rolünün inkar edilemeyeceğini ve para arzındaki değişikliklerin işsizlik dönemlerinde genel fiyat düzeyini etkilememesi gerektiğini savunmaktadır. Genel fiyat seviyesindeki bir artış, Keynes tarafından iki şekilde açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi, talep nedeniyle genel fiyat seviyesindeki artış; İkincisi ise, arz nedeniyle genel fiyat seviyesindeki artıştan oluşmaktadır. Keynes'in yorumuyla, birçok iktisatçının toplam talepteki (Ceteris Paribus) bir artışın, talep kaynaklı etkilerle genel fiyat düzeyinde bir artışa yol açacağına inandığı söylenebilmektedir (Orhan ve Erdoğan, 2008: 274-276).

Keynesyen talep enflasyonu parasal genişleme olmadan gerçekleşmektedir. Bilinmelidir ki; Talep yönlü enflasyonda, enflasyona neden olan şey, talep oluşturan faktörlerdeki özerk bir artıştan oluşmaktadır. Tam istihdamdan önce ücretler ve fiyatlar değişmemekte, tam istihdama ulaşıldıktan sonra enflasyon oluşmaktadır. Başka bir deyişle, ekonomi potansiyel çıktının altında olduğunda, artan toplam talebin enflasyonist etkisi bulunmamaktadır. Ancak ekonomide potansiyel çıktı seviyelerine ulaşılmadan hemen önce meydana gelebilecek krizler, enflasyonist etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Paya, 2013: 371-373).

Keynesyen terimlerle, maliyet enflasyonunun nedeni, sendikaların baskısı altında nominal ücretlerin artmasından ibarettir. Nominal ücretlerdeki artışta genel fiyat düzeyi aynı kalırken reel ücretlerin artması anlamına gelmektedir. Reel ücretlerin artmasıyla işverenler emek talebini azaltmakta ve bu da milli gelir düzeyinde bir düşüşe neden olmaktadır. Milli gelir düzeyi düştüğünde fiyatlar genel düzeyi yükseltmekte ve reel ücret düşmektedir. Bu durumda sendikalar kandırılmamışlarsa nominal ücret artışı talep etmektedirler. Bu bir kısır döngü durumunu oluşturmaktadır. Bu kısır döngü enflasyonun artmasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2006: 91).

Keynes, para politikasını enflasyonu önlemek için yeterli görmemiş, ancak para politikası ile birlikte sağlam maliye politikalarının getirilmesinin enflasyonu önlemede başarılı olabileceğini de öne sürmüştür. Keynes'e göre, genişletici

maliye politikalarının enflasyonist bir etkisi bulunmamaktadır. Çünkü bu tür politikaların fiyatlarında sistematik olarak artmasında hiçbir rolü olmayacağını savunmuştur (Romer, 2000: 30; Yılmaz, 2006: 91).

#### **1.1.2.3. Monetarist (Parasalcı) Teoride Enflasyon**

Temeli 1960'lı yıllara dayanan ve Milton Friedman tarafından kurulan para ekonomisi anlayışında enflasyonun her zaman parasal olgu olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla parasalcılara göre enflasyonun temel nedeni para arzından oluşmaktadır (Bilgili, 2016: 237).

Monetarist yaklaşımın temel fikri, talep fazlası yaratmanın en önemli sebebinin para arzındaki artış olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak, aşırı talep, fiyatlarda ve ücretlerde artışa yol açmaktadır. Bu iki olgu iç içedir ve ücretler ile fiyatlar arasında kısır bir döngüye neden olmaktadır. Bu yaklaşıma göre, diğer faktörlerin de toplam talep artışını etkilediği kesin olmakla beraber, para arzı genişleme oranındaki sürekli artış, kalıcı enflasyona yol açabilmektedir (Aslan, 2009: 326).

Monetarist iktisatçılara göre, işsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ifade eden Phillips eğrisinin yalnızca kısa dönemde geçerli olup, adaptif (ayarlanabilen) beklentiler nedeniyle uzun dönemde ise geçersiz olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemli başarılarla ulaşmak için para politikacılarının isteğe bağlı politikalardan ziyade, kurala dayalı politikalarla çözüm bulabilecekleri uyarısında bulunulmuştur.

Monetaristler para politikalarının diğer politikalardan üstün ve daha etkili olduğunu savunmuşlardır. Para arzının, para talebinden bağımsız olduğunu ve yalnızca para otoritesi tarafından belirlendiğini, belirlenen bu para arzının ise istikrar değil istikrarsızlığa yol açtığını savunurlar. Parasalcı yaklaşımı savunan Monetaristler, bu istikrarsızlığın önlenebilmesi amacıyla para arzının, ekonomideki gelişmeler ile ilişkili olarak, belli oranda aşamalı olarak arttırılmasını önermişlerdir (Aktan, 2008: 159-160).

#### **1.1.2.4. Yeni Klasik (Neoklasik) Teoride Enflasyon**

Yeni Klasik iktisadi anlayışın doğmasına neden olan iktisatçılar beklentilerin modellenmesinde yetersizlik olduğunu iddia etmişlerdir. Yeni Klasik Akımı savunanların Monetarist Phillips Eğrisi'ne yöneltilen en önemli eleştiriler adaptif (ayarlanabilen) beklentiler üzerinedir. Muth (1961) tarafından geliştirilen, Lucas (1972) tarafından ise iktisat teorisine kazandırılan Rasyonel Beklentiler

Hipotezi olarak da anılan görüşün temsilcileri, ekonomik aktörlerin gayet rasyonel bekleyişlere sahip olduklarını, adaptif beklentilerde olduğu gibi sistematik bir hata yapmayacakları, bu yüzden kısa dönemde bile enflasyon ve işsizlik arasında, negatif bir korelasyonun olamayacağını savunmuşlardır (Bilgili, 2016: 274-275).

Rasyonel beklentiler teorisine göre, insanlar beklentilerinde oldukça ölçülü davranmaktadır. Tüketici ve üretici olarak her biri piyasayı yakından takip etmekte, kendilerine sunulan bütün bilgileri kullanarak geleceğe yönelik beklentilerini şekillendirmektedir. Böylelikle beklentilerinde sürekli, sistematik bir hata değil, sistematik olmayan bir hata yapacaklardır. Bu yaklaşım, insanların hata yapacakları ancak yeterli bilgiye sahip oldukları sürece aynı hataları tekrarlamayacakları anlamına gelmektedir (Bilgili, 2016: 275-276).

Bu teoriye göre iki tür enflasyon vardır; cari ve beklenen enflasyon. Bu iki enflasyon zamanı arasında bir fark yoksa enflasyonun ekonomide reel bir sonucu olmayacaktır. Fark olursa toplumu şok edecek ve ekonomide gerçek sonuçlara yol açacağı düşünülebilir. Örneğin; Enflasyonda beklenmedik bir düşüş durgunluğu tetiklemekte ve reel ücretleri artırmaktadır. Bu nedenle, reel ücretlerdeki bir artış, çıktıda bir azalmaya yol açmaktadır. Tersine, para arzında beklenen bir artış, genel fiyat seviyesini artıracak ve üreticiler enflasyonu önlemek için fiyatları artıracaktır. Sonuç olarak, işsizlik düşmez, üretim düzeyi aynı kalmaktadır. Yalnızca genel fiyat düzeyi yükselmektedir. Para arzında beklenen artışın reel değişkenler üzerinde etkisi bulunmamaktadır. İktisadi ajanların rasyonel davranışlar sergilemeleri ve faydalarını maksimize etmeleri, klasik iktisat politikalarının neoklasik teoriye göre işlemediğini göstermektedir (Yılmaz, 2006: 19).

#### **1.1.2.5. Yeni Keynesyen (Neokeynesyen) Teoride Enflasyon**

Neo-Keynesyen iktisadi akım, temelde J. M. Keynes'in fikirlerini kabul eden, ama kendilerince bazı yeni varsayımlardan hareket ederek iktisadi olayları yorumlayan, Cambridge Üniversitesi'nde kümelenmiş bazı iktisatçıların temsil ettiği bir akımdır. Neo Keynesyen akımın temsilcileri; A.Blinder, J. Stiglitz, J. Taylor, S. Fischer, G. Mankiw, D. Romer, olarak sıralanmaktadır.

Yeni Klasik İktisadi anlayışın başarısızlığı, teorik çalışmaları iki farklı yöne evirmiştir. Bunlar; Klasik gelenekte yoluna devam eden Reel İş Çevrim Teorileri ve Keynesyen anlayışla ilişkili olan Yeni Keynesyen İktisadi Anlayıştır. Yeni Keynesyen Makro İktisadi Modeller, kısa dönem fiyat esnekliklerinin düşük

olması sebebiyle toplam talebin, ekonomik faaliyetlerin birincil belirleyicisi olduğunu savunurlar. Bu nedenle para politikalarının reel ekonomi üzerindeki etkilerinin güçlü olduğunu savunurlar. Rasyonel Beklentiler Teorisini kabul ederler.

#### **1.1.3.1.1.3. Enflasyonun Türleri**

Enflasyon literatürde; kaynağına (ortaya çıkış nedenlerine) göre ve düzeyine (fiyat artış hızına) göre farklı sınıflandırmalara tabii tutularak ele alınmaktadır.

#### **1.1.3.1. Kaynağına Göre Enflasyon Türleri**

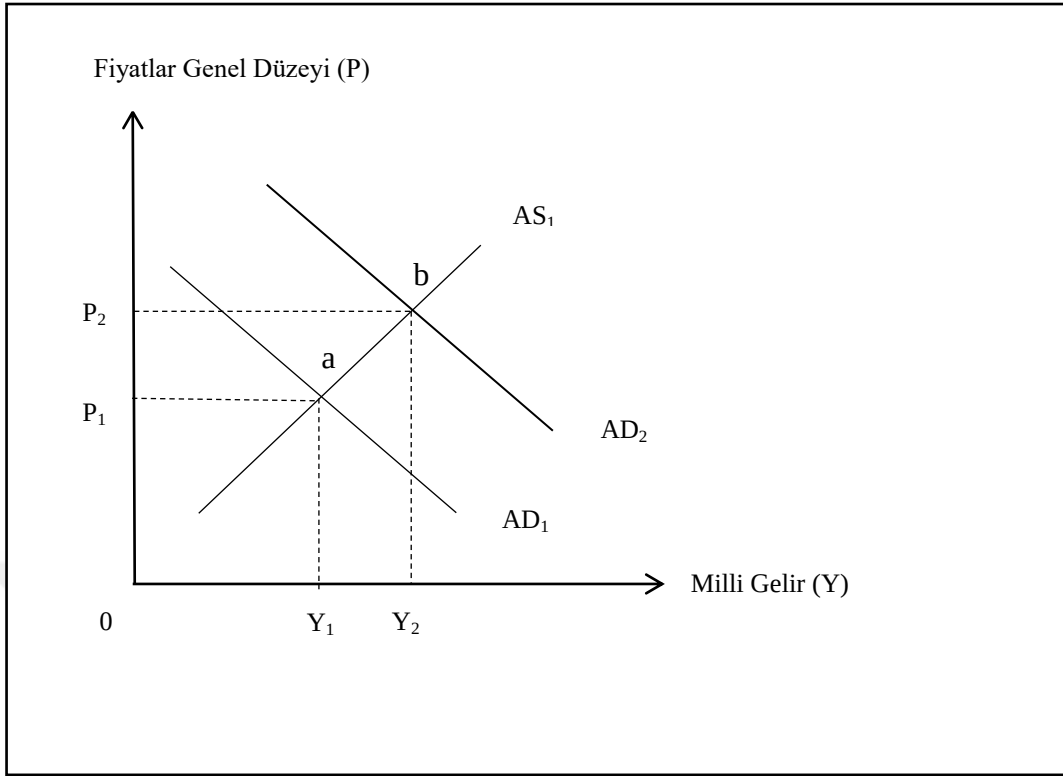
Kaynağına göre enflasyon talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu olmak üzere iki farklı şekilde ele alınmaktadır.

#### **1.1.3.1.1. Talep Enflasyonu**

Talep enflasyonu, ekonomideki para arzının artması nedeniyle oluşan tüketim artışından kaynaklanan enflasyon kavramıdır. Klasik iktisadi anlayışa göre talep enflasyonu, ekonomideki para miktarının artmasına ve/veya paranın dolanım hızının artmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, geçerli fiyat seviyesinde toplam talep miktarının toplam mal ve hizmet arzı miktarını aşması sebebiyle meydana geldiği kabul edilen enflasyon türüdür (Özbilen, 1998: 167).

Keynesyen Talep Enflasyonu Teorisi, ekonomide üretim faktörlerinin tam olarak kullanıldığı ve toplam talep ve toplam arzın birbirine eşit olduğu durumda, talepte meydana gelen bağımsız bir artışın, fiyatları yükselteceğini ortaya koymaktadır (Parasız, 2007: 268-269). Monetarist iktisatçılar, toplam talepteki artışların temel olarak para arzındaki genişlemeden kaynaklandığını savunmaktadırlar. Yani enflasyonu “tamamen parasal bir olay” olarak yorumlamaktadırlar (Paya, 1994: 284).

**Grafik 1.1.** Talep Enflasyonu



**Kaynak:** Besley, Timothy ve Robinson, James A. (2010). “Quis Custodiet Ipsos Custodes? Civilian Control over the Military”. *Journal of the European Economic Association*, 8(2-3), 655-663.

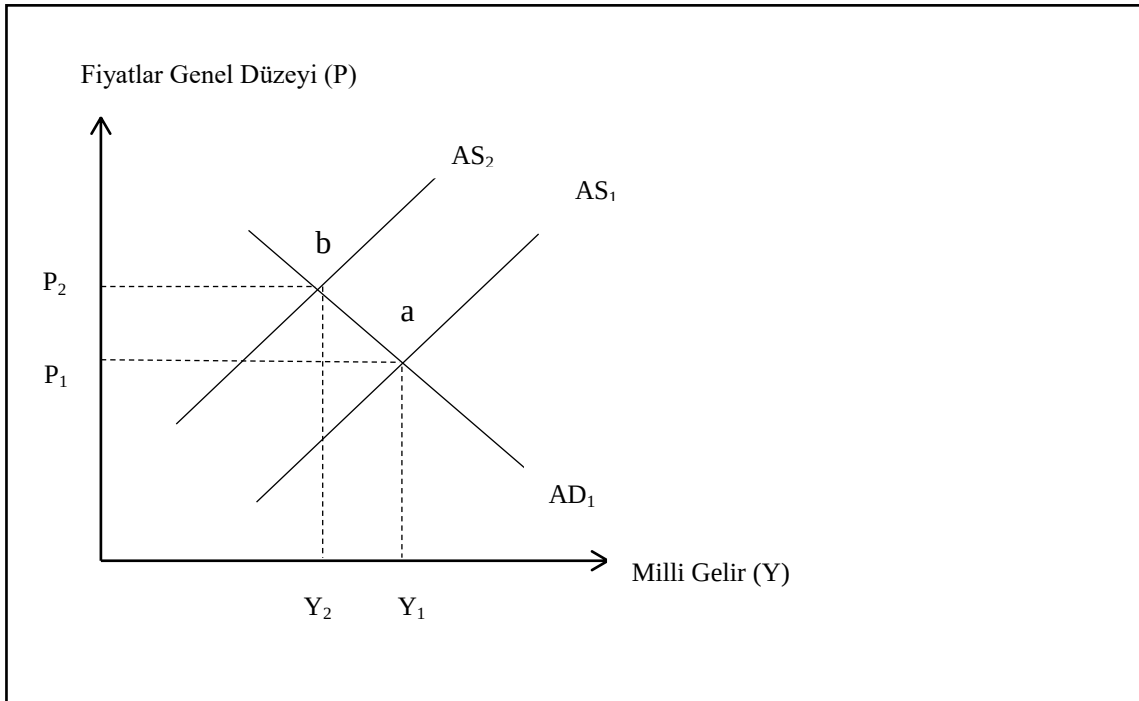
Grafik 1.1.'de AD toplam talebi, AS ise toplam arzı ifade etmektedir. AS<sub>1</sub> ile AD<sub>1</sub>'in kesiştiği a noktasında denge milli gelir düzeyi sağlanmış ve burada enflasyon P<sub>1</sub> seviyesinde, milli gelir ise Y<sub>1</sub> seviyesindedir. Toplam arz AS<sub>1</sub> konumunda sabit iken toplam talepte meydana gelen bir artış sonucu AD eğrisi sağa kaymış ve AD<sub>1</sub> konumundan AD<sub>2</sub> konumuna gelmiştir. Yeni denge b noktasında sağlanmıştır. Yeni dengede fiyatlar genel düzeyi P<sub>2</sub> seviyesine yükselmiştir. Denge milli gelir ise artarak Y<sub>2</sub> seviyesine gelmiştir.

#### 1.1.3.1.2. Maliyet (Arz) Enflasyonu

Maliyet diğer bir ifade ile arz enflasyonu, herhangi bir nedenle ortaya çıkan arz şokları sonucu, toplam arzın azalması nedeniyle fiyatlar genel düzeyinin yükselmesiyle beraber ortaya çıkan enflasyondur. Örneğin üretim sürecinde artan girdi maliyetleri nedeniyle bazen enflasyon oluşabilmektedir. Girdi maliyetleri, ekonomik gücün hareketini kontrol eden enerji veya hammadde ve iş gücü tedarikçileri tarafından artırılabilir. Herhangi bir mal veya hizmetin girdisini oluşturan faktörlerin bir kısmının veya tamamının fiyatının artmasıyla

birlikte maliyetler artmaktadır. Bu tür enflasyon maliyet enflasyonu olarak tanımlanmaktadır. Örneğin; Sendikaların güçlü olduğu ve emeğin kıt olduğu ülkelerde, yetersiz işgücü düzenlemesi, dolaylı vergiler ve yüksek faiz oranları maliyetlerin artmasına neden olabilmektedir (Özbilen, 1998:170). Diğer bir deyişle, tam istihdam dengesinde ekonomide toplam talebi veya işgücü verimliliğini artırmadan üretimde kullanılan girdilerin artması sonucu oluşan enflasyon, maliyet enflasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır.

**Grafik 1.2. Maliyet (Arz) Enflasyonu**



**Kaynak:** Besley, Timothy ve Robinson, James A. (2010). “Quis Custodiet Ipsos Custodes? Civilian Control over the Military”. *Journal of the European Economic Association*, 8(2-3), 655-663.

Grafik 1.2.’de AD toplam talebi, AS ise toplam arzı ifade etmektedir. AS<sub>1</sub> ile AD<sub>1</sub>’in kesiştiği a noktasında denge milli gelir düzeyi sağlanmış ve burada enflasyon P<sub>1</sub> seviyesinde, milli gelir ise Y<sub>1</sub> seviyesindedir. Toplam talep AD<sub>1</sub> konumunda sabit iken toplam arzda meydana gelen bir şok-azalış sonucu AS eğrisi sola kaymış ve AS<sub>1</sub> konumundan AS<sub>2</sub> konumuna gelmiştir. Yeni denge b noktasında sağlanmıştır. Yeni dengede fiyatlar genel düzeyi P<sub>2</sub> seviyesine yükselmiştir. Denge milli gelir ise azalarak Y<sub>2</sub> seviyesine gelmiştir.

#### 1.1.3.1.3. Ücret Enflasyonu

Ücret enflasyonu, ücretlerin fiyat artışının üstünde olduğu durumlarda meydana gelen enflasyondur. Ücretlerde meydana gelen artış hem talebi hem de maliyetleri etkilediği için iki yönlü enflasyona neden olmaktadır.

Öncelikle ücretlerde meydana gelen yükseliş, talebi artırmakta ve talepteki artış fiyatlar genel seviyesini yükselterek enflasyonist baskıya neden olmaktadır.p olmaktadır. Literatürde bu olaya fiyat ücret sarmalı adı verilmektedir.

Ayrıca ücretlerde meydana gelen yükseliş, bir üretim faktörü olan emeğin fiyatını yükselterek maliyet artışına neden olmaktadır. Maliyet artışı fiyatlara yansiyarak enflasyonu tetiklemektedir (Özkök, 2021: 208).

#### **1.1.3.1.4. İthal Enflasyon**

İthal enflasyon, ithal mallardaki fiyat artışlarının sonucu olarak ortaya çıkan enflasyondur. Ülkeler ithal enflasyon ile iki farklı şekilde karşılaşır.

İlki, ithal ürünlerin fiyatlarının yükselmesidir. Örneğin önemli bir enerji girdisi olan petrol fiyatlarının yükselmesi bunu ithal eden ülkelerde maliyetlerin yükselmesi ile fiyatlara yansıtmaktadır. İthal mallara olan talep artışları bu malların fiyatını yükseltecek ve enflasyona neden olacaktır.

İkincisi ise döviz kurundaki yükselmedir.Bir ülkede döviz kuru yükseldiğinde ithal ürünlerin fiyatları döviz cinsinden sabit olsa da ülke para birimine göre ürünün fiyatı yükselecek ve maliyetteki artışlar fiyatlara yansıdığı için enflasyonu tetikleyecektir.

#### **1.1.3.1.5. Yapısal Enflasyon**

Bir ülkenin ekonomik yapısından kaynaklanan enerji, hammadde veya vasıflı işgücü eksikliği gibi sebeplerle piyasa talebini karşılayamayan üretim nedeniyle fiyatlar yükselmekte ve bu durum yapısal enflasyona da yansımaktadır (Susam, 2009: 64-65). Az gelişmiş ülkelere bakıldığında ekonominin bir bütün olarak tarımsal faaliyetlere dayanması ve tarım ürünlerinin esnek olmayan arzı, köylerden şehirlere göç ve hızlı nüfus artışının olması sebepleri ile enflasyon yaşanmaktadır. Üretim düzeyindeki talep, devam eden dış ticaret açığı ve ithalat kapasitesinin zorluğu yapısal enflasyonunun temel nedenleri olarak sayılabilmektedir. Ayrıca yapısal enflasyonun nedenleri arasında; ekonominin kilit sektörlerindeki verimlilik farklılıkları, yetersiz tasarruf nedeniyle yatırım eksikliği, piyasadaki tekelci yapılar, piyasa başarısızlıkları, üretim faktörleri arasındaki dengesizlikler, devlet kurumsallaşma eksikliği (bürokrasi, kamu yönetimi) de sayılabilmektedir (Yılmaz, 2016: 6).

#### **1.1.3.1.6. Sentetik Enflasyon**

Sentetik enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin bir defalık yükselmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bir kerelik sıçramanın meydana geldiği ay ya da ayların bir senelik endekste kaldığı sürede enflasyon yüksek seyredecek ve sonrasında tekrar eski seviyesine inecektir (Engin ve Şahin, 2021: 50). Örneğin uluslararası ilişkilerde yaşanan bir anlaşmazlık nedeniyle ülkeye kısa sürede ambargo uygulanması o dönemde kıtlık nedeniyle fiyatları yükseltir, ancak ambargo kalktığında enflasyon kontrol altına alınır.

#### **1.1.3.1.7. Obsidional Enflasyon**

Obsidional enflasyon ya da bir diğer adıyla kıtlık enflasyonu, savaş dönemlerinde üretim faktörlerindeki düşüş ile üretimde meydana gelecek olan azalma sonucu oluşan enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Obsidional enflasyon; özellikle tarım sektörünü etkilemekte, tarımsal ürün fiyatlarının artışına sebep olmaktadır. II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye ekonomisinde yaklaşık 900 bin erkeğin askere alınması, tarımsal üretimi düşürmüş ve kıtlık meydana gelmiştir. Kıtlık sonucu, birçok temel ihtiyaç ürününün fiyatı yükselmiş ve enflasyon ortaya çıkmıştır. (Engin ve Şahin, 2021: 50).

#### **1.1.3.1.8. Çekirdek Enflasyon**

Fiyatlar genel düzeyindeki değişimin sürekli unsurlarının belirlenmesi amacı ile geçici etkilerden arındırılarak birtakım mal gruplarının ve fiyat değişimine sebep olan unsurların çıkarılması ile oluşan “Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksleri” kapsamında hesaplanan enflasyona çekirdek enflasyon denmektedir. TÜFE’den birtakım kalemlerin çıkarılması ile oluşmaktadır.

Ülkemizde TÜİK tarafından yayımlanan Özel Kapsamlı Tüketim Göstergeleri (ÖKTG) kapsamındaki çekirdek gösterge grupları şu şekildedir:

A Grubu: Mevsimsel ürünler dışındakiler

B Grubu: İşlenmemiş gıda ürünleri dışındakiler

C Grubu: Enerji dışındakiler

D Grubu: İşlenmemiş gıda ürünleri ve enerji dışındakiler

E Grubu: Enerji ve tütün ürünleri ile alkollü içecekler dışındakiler

F Grubu: Enerji, tütün ürünleri, alkollü içecekler, fiyatları yönetilmekte ya da yönlendirilmekte olan diğer ürünler ve dolaylı vergiler dışındakiler

G Grubu: Enerji, tütün ürünleri, alkollü içecekler, fiyatları yönetilmekte ya da yönlendirilmekte olan diğer ürünler ve dolaylı vergiler ve işlenmemiş gıda ürünleri dışındakiler

H Grubu: İşlenmemiş gıda ürünleri ve enerji, tütün ürünleri, alkollü içecekler ve altın dışındakiler

I Grubu: Enerji, gıda, tütün ürünleri, alkollü-alkolsüz içecekler ve altın dışındakiler.

#### **1.1.3.2. Düzeyine Göre Enflasyon Türleri**

Enflasyon kavramı, düzeyine (artış hızına) göre de incelenmektedir. Fiyat artış hızı dikkate alındığında enflasyon çeşitleri; ılımlı enflasyon, aşırı enflasyon ve hiper enflasyon şeklinde sınıflandırılmaktadır.

##### **1.1.3.2.1. İlimli (Sürünen) Enflasyon**

İlimli enflasyon, rahvan enflasyon, hatta sinsi enflasyon şeklinde de anılan enflasyon durumunda, fiyatlar hissedilmeden yükselme gösterir. Enflasyon oranunun tek haneli rakamlarda gerçekleşmesi şeklinde ifade edilir. Tüketiciler fiyat yükselişlerinden kaynaklanan baskıyı pek hissetmezler. Düşük oranlı ve uzun süreli, yani sürünen enflasyon durumunda para bütün fonksiyonlarını yerine getirir. Her ülkenin farklı olabilen durumuna göre kabul edilebilir bir oranı anlatan ilimli enflasyon, gelişen ekonomiler için yıllık %6'nın, gelişmiş ekonomiler için de yıllık %4'ün altındaki oranları ifade etmektedir (Dinler, 2012: 414). Bu oranlar için iktisatçılar tam olarak hemfikir değillerdir. Bazı iktisatçılara göre bu oran %10'lara kadar çıkmaktadır (Parasız, 2007: 241).

İlimli enflasyon, ülkelerin görmek istediği ve en çok yatırımın yapıldığı enflasyon türüdür. Bu durumda fiyatlar nispeten değişmediği için insanlar paralarını ekonomide rahatlıkla kullanabilirler. Ayrıca, beklentiler istikrarlıdır. Gelişmekte olan dünyada enflasyon ilimli ise yabancı yatırım artacak ve şok etkisi yaratan spekülasyon sermaye akımları oluşmayacaktır. Bu enflasyon seviyesi ile birlikte yerli paraya olan güven de yüksek seviyededir. Tüketiciler başka ülkelerin para birimlerine yatırım yapmazlar (Parasız, 1997: 7).

##### **1.1.3.2.2. Aşırı (Dört Nala) Enflasyon**

Aşırı (Dört Nala) Enflasyon, yıllık enflasyon rakamlarının çift veya üç haneli olduğu bir enflasyon durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu enflasyon çeşidinde enflasyon, %100'lerin üzerinde veya seviyesinde seyretmektedir. Hiperenflasyonist ortam ekonomiyi istikrarsızlaştırmakta ve yüksek yurt içi

fiyatlar yaratmaktadır. Bu tür ortamlarda, haneler ve işletmeler, enflasyona karşı korunmak için ellerinde nakit bulundurma konusunda isteksiz görünmektedir. Bir yandan da ekonomik çalkantı bulunmaktadır. Bu durum yatırım yapma isteğini azaltmaktadır. Ülkeden spekülative nakit çıkışı başlamaktadır. Bu nedenle enflasyonun bu yıkıcı etkisini azaltmak için birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke 1990'lı yıllardan itibaren enflasyon hedeflemesi stratejileri uygulamaya başlamıştır. Çünkü hiperenflasyon kavramı kriz yaratmakta ve ülkelerin kırılganlığını artırmaktadır (Dinler, 2012: 456).

#### **1.1.3.2.3. Hiperenflasyon**

Hiperenflasyon, likidite tercihinin azaldığı hatta sifıra yaklaştığı enflasyonist bir durum olarak tanımlanmaktadır. Paranın değişim işlevinin ortadan kalktığı, para yerine altın, döviz ve emtia talebinin olduğu, mal ve hizmet fiyatlarının hızla arttığı, psikolojik faktörlerin ortaya çıktığı bir enflasyon türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha az mal için daha çok para olarak da tanımlayabiliriz (Parasız, 1991: 441). Fiyat artışlarının, yıllık değil aylık bazda olması ile beraber, aylık fiyat artışlarının ise %50 veya daha fazla olması durumuna hiperenflasyon denmektedir (Parasız, 2007: 198).

Hiperenflasyonist bir ortamda para artık hiçbir işlevini yerine getiremez hale gelmektedir. Bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz: Hızlı bir çıkış olmakla birlikte her türlü mal için talep sınırsız bir şekilde artmaktadır. Ulusal para biriminin dış satın alma gücü, iç satın alma gücüne kıyasla daha hızlı düşmektedir. Bu da ülke kaynaklarının yurt dışına daha ucuza satılmasına neden olmaktadır. Başlangıç fiyatı döviz olarak belirlenmektedir. Mal ya da hizmet fiyatları bir saatte iki veya üç kez değişim göstermektedir. İnsanlar, paralarını ve kendilerini enflasyondan korumak için harcama yapma isteği duymaktadırlar. Fiyatlar sıklıkla yükseldiği için istedikleri ürünü düşük fiyattan almaya gayret göstermektedirler.

Hiperenflasyon, Türkiye ekonomisinde henüz oluşmamıştır. Sadece 1994 yılında yıllık TÜFE %125 oranını aşmış ancak süreklilik göstermemiştir. Ancak geçmişte bazı ülkelerde fiyatların çok hızlı yükseldiği ve paranın değerinin sifıra indiği enflasyon dönemleri yaşanmıştır. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı enflasyon, yüksek enflasyon oranlarının en endişe verici olanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Dinler, 2012: 458). Almanya'da Weimar Cumhuriyeti'nde hiper enflasyon görülmüştür. 1919 ile 1923 yılları arasında paranın değeri o kadar düştü ki 1921 fiyatına göre 1923 fiyatı 3 milyar kat artış

göstermiştir. Şubat 123'te 1 kg et 3400 Mark iken Kasım 123'te 1 kg et 280 milyar Mark olmuştur. Benzer bir şekilde 1921 yılında 1 USD = 70 Mark iken Kasım 1923'te 1 USD = 840 milyar Mark olmuştur. Bu durum bize hiperenflasyonun önemli bir örneğini göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya, Avusturya, Macaristan ve Polonya gibi ülkeler hiperenflasyonist ülkeler olarak literatürde yerlerini almışlardır (Esen, 1993: 20).

#### **1.1.4.1.1.4. Enflasyon ile Bağlantılı Kavramlar**

Enflasyon ile bağlantılı kavramlar aşağıda açıklanmaktadır.

##### **1.1.4.1. Deflasyon**

Deflasyon; fiyatlar genel seviyesindeki devamlı düşüş olarak tanımlanmaktadır ve toplam talebin, toplam arz miktarından az olduğu durumda ortaya çıkan ekonomideki durgunluğa deflasyon adı verilmektedir. Deflasyonist süreçte; fiyatlar genel seviyesi azalmakta, stoklar artmakta, üretim ve istihdam alanında daralmalar yaşanmakta ve işsizlik oranında artışlar olmaktadır. Deflasyonist süreçte kullanılan telafi edici politikalar toplam talebi arttırmaya yöneliktir. Bu kapsamda açık bütçe politikası kullanılmakta olup harcamalar artırılır, vergiler ise azaltılır.

##### **1.1.4.2. Stagflasyo**

Stagflasyon, “Inflation (enflasyon)” ve “Stagnation (durgunluk)” kelimelerinden türetilmiştir. Ekonomide enflasyon ile durgunluğun aynı anda yaşanıyor olması durumuna stagflasyon adı verilmektedir. Üretim kapasitelerinin yetersiz kullanıldığı, üretimdeki azalışın fiyatlar genel düzeyini artırmasının yanında işsizliğin arttığı ekonomik durumdur. Enflasyon ve işsizliğin bir arada yaşanmasının etkileri ise enflasyondan daha yıkıcı olmaktadır. Stagflasyonla mücadelede ana etkeni saptayıp bu doğrultuda politikalar izlenmesi gerekmektedir.

##### **1.1.4.3. Slumpflasyon**

Ekonomiler bazı dönemlerde canlanma dönemi yaşayacağı gibi daralma yani kriz dönemi de yaşayabilir. Normal şartlarda ılımlı bir enflasyonun olması ekonomilerde tercih edilir. Çünkü ılımlı enflasyon dönemlerinde ekonomilerde canlanma meydana gelir ve ekonomik büyüme gerçekleşir. Ancak her zaman enflasyon döneminde ekonomik büyüme meydana gelmeyebilir. Özellikle kriz dönemlerinde, yüksek enflasyonun olduğu bir ekonomide, aynı zamanda

ekonomik küçülmenin başka bir ifade ile daralmanın gerçekleşmesi durumuna slumpflasyon adı verilmektedir.

#### **1.1.4.4. Reflasyon**

Reflasyon, “Restoration (yenileme)” ve “Inflation (enflasyon)” kelimelerinden türetilmiştir. Durgunluk (deflasyon) ya da durgunluk ile enflasyonun aynı anda yaşandığı stagflasyondan kurtulmak amacı ile enflasyonun yeniden normal düzeyine döndürülmesine ve piyasanın tekrar dengeye girmesine reflasyon adı verilmektedir. Fiyat istikrarının sağlanması amaçlanmaktadır.

#### **1.1.5.1.1.5. Enflasyonun Nedenleri**

Her ülkenin kendine özgü koşulları bulunmakta sosyal, politik ve ekonomik faktörler arasındaki karmaşık ilişki göz önüne alındığında, enflasyonu genelleştirmek ve birkaç temel nedene bağlamak oldukça güç görünmektedir. Herhangi bir enflasyonist ekonomide bu sebeplerden biri veya birkaçı birlikte olabileceği gibi, oluşan karışıklılığın etkisiyle başka yerde bulunmayan ülkeye özgü sebepler de oluşmaktadır.

Paya (1994)’e göre enflasyonun sebepleri;

a) Beklenen fiyatta beklenen etkin talebin arz edilen miktardan daha büyük olması, veri üretim olanakları tarafından sınırlandırılması yani maliyet değerinin ortalama maliyeti, kar marjı ve dolaylı olarak vergileri içermesi ile ortaya çıkmaktadır.

b) Beklenen fiyat düzeyinde, emek ve mallar için etkin talep, faktör açığı olarak bilinen genişlememiş arzını aşmaktadır.

c) Reel nominal gelirin sağladığı toplam reel gelirin, mevcut üretim olanaklarıyla elde edilen reel gelirden daha büyük olması, reel gelir eşitsizliği durumu olarak bilinmektedir (Paya, 1994: 280).

Enflasyonu etkileyen faktörleri sosyal, politik ve ekonomik nedenler olarak gruplandırabiliriz.

#### **1.1.5.1. Sosyal Nedenler**

Enflasyonun sosyal nedenlerini; sanayileşme, kentleşme, tarımda çözülme, demografik yapı, teknolojik gelişmeler, zevk ve tercihlerdeki değişiklikler olarak sıralamak mümkündür. Enflasyonun toplumsal nedeninin toplumdaki gelir çatışması olduğu söylenebilmektedir. Diğer bir deyişle, enflasyon toplumdaki gelir dağılımını etkiler ve sosyal sınıflar arasında gelir mücadelelerine neden olmaktadır. Bu mücadelede her grup enflasyonun yüksek olmasını

sebeplendirmektedir. Bu durum sendikaların toplu sözleşmeler yoluyla enflasyondan daha yüksek ücret talep etmesine yol açmaktadır. Yüksek ücret artışları enflasyonun yükselmesine sebep olmaktadır (Uluatam, 1981: 9).

#### **1.1.5.2. Politik Nedenler**

Enflasyonun politik sebepleri hükümetin uyguladığı yanlış politikalardan kaynaklanmaktadır. Enflasyonun kaynağı olan politik nedenleri; uygulanan faiz politikaları, döviz kuru politikaları, para politikaları ve belirsizlik ve bekleyişlerin etkisi olarak sıralamak mümkündür.

##### **1.1.5.2.1. Uygulanan Faiz Politikaları**

Faiz, tasarruf sahiplerinin bankaya ödemeye razı oldukları, paralarını harcamayarak paranın dolaşımını azaltmak yerine kullanımda tutacakları bir fiyat olarak açıklayabiliriz. Tasarruf sahipleri, birikimlerini bir bankada tutarak veya para çekme gibi davranışlarda bulunarak paralarının karşılığında alacakları fiyatı belirleyebilmektedirler. Fisher, denkleminde para arzının faiz oranları üzerindeki miktar teorisi etkisini ortaya koymuştur. Enflasyonist bir ortamda faiz oranlarının yatırımları caydırmasının bir sonucu olduğu için enflasyon ile faiz oranları arasında nedensel bir bağlantı olduğu ileri sürülmüştür (Aydoğan, 2004: 91).

Ekonomide gerekli olan tasarrufların yetersiz olması o ekonomide faiz oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Piyasaların kredi iştahındaki artış erişim maliyetlerini artırarak kredi hacminin azalmasını sağlamak yerine daha fazla kredi talebi meydana getirerek fiyatların artmasına yol açmaktadır. Merkez bankaları para politikalarını belirlerken faiz, döviz kuru ve enflasyonu göz önünde bulundurarak karar vermek durumundadırlar. Enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif etkileyerek piyasalarda arz şokunun oluşmasına neden olabileceği düşünüldüğünde faiz oranları artırılarak krediye erişim eğilimi düşürülmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda ithalat teşvik edilerek ülkeye mal girişi sağlanıp arz artırılarak fiyat artışları kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu politikaları uygularken tüm kararlar birbirine karşı alınabilmekte ve bu bağlamda merkez bankaları farklı zamanlarda farklı aksiyonlar alabilmektedir. Devletin para arzı politikasında yaptığı değişikliklerin faiz oranları üzerindeki etkisinde devalüasyonun çok önemli bir rol oynadığına inanılmaktadır (Aydoğan, 2004: 91). Sonuç olarak, sermaye sahipleri reel karları kaybetmekten korktukları ve yatırım maliyetlerinin artması nedeniyle faiz oranları yükselmekte, bu da toplam arzı azalmakta ve enflasyona neden olmaktadır (Karaçor v.dğr., 2011: 29).

Merkez Bankaları faiz oranlarını ülkedeki enflasyon çeşidine göre farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Merkez Bankaları faiz oranları üzerinden fiyat istikrarını sağlayacak politikaları izleyebilmektedir. Merkez Bankaları'nın aktif bir biçimde kullandığı bu araçlar arasında, faiz politikası, açık piyasa işlemleri, zorunlu (munzam) karşılık oranları ve reeskont oranları yer almaktadır.

Faiz politikası ile Merkez Bankaları, piyasada bankalarla para alış verişinde uyguladığı faizleri belirlemektedir. Merkez Bankaları'nın uyguladığı bu politika ile belirlediği faiz oranı hem bankaları fonladığı faizi belirlemekte hem de bankaların maliyetini etkilediği için onların belirlediği faizi şekillendirmektedir (Eğilmez, 2020) (Web Sayfası: <https://www.mahfiegilmez.com/2020/09/para-politikas-araclar-el-kitab.html> Başlık: Para Politikası Araçları El Kitabı)

Açık piyasa işlemleri ile piyasaya tavil satarak veya piyasadan tahvil satın alarak parasal kontrolü sağlamaktadır. Örneğin bir ülke Merkez Bankası piyasaya tahvil satıyorsa, piyasadan likiditeyi çekip faiz oranlarını yükselterek, talebi baskılayabilir ve fiyat istikrarını sağlayabilir (Tüyen, 2014: 25).

Zorunlu (munzam) karşılık oranı ile Merkez Bankaları, bankaların topladıkları mevduatın belli bir oranını kendi hesabına depo etmesini sağlamaktadır. Örneğin bir banka bir gerçek veya tüzel kişiden aldığı 100.000-TL'lik mevduat ile kaydi para yaratabilir. Ancak bunun belli bir oranını Merkez Bankasına zorunlu karşılık olarak yatırması gerekir. Örneğin zorunlu karşılık oranı %10 ise banka 10.000-TL'yi Merkez Bankasına zorunlu karşılık olarak yatırmalıdır. Bu politika ile Merkez Bankası piyasadaki likiditeyi kontrol ederek enflasyonla mücadele edebilir. Zorunlu karşılık oranı yükseltildiğinde bankaların piyasaya sürecekleri kredi oranı azalmakta ve bu da talebi baskı altına alarak enflasyonla mücadeleyi olanaklı kılmaktadır (Tüyen, 2014: 27).

Reeskont oranı ise bankaların piyasadan topladıkları çek, senet gibi kambiyo belgelerini belli bir oranda Merkez Bankası'nda kırdırarak fon sağlamalarında kullanılır. Merkez Bankaları yine bu oran üzerinden bankaların mevduat miktarını etkileyerek yine piyasadaki para miktarını etkilemektedir. Bankalar mudilerinden aldıkları çek ve senet gibi vadesi gelmemiş kıymetli evrakları Merkez Bankası'nda vadesinden önce nakde çevirmekte ve o nakiti piyasaya fon olarak aktarabilmektedir. Oran yükseldikçe bankaların piyasaya sürecekleri fon miktarı azalmaktadır ve bu da talebi baskı altına alarak fiyat istikrarını sağlamaya yardımcı olmaktadır (Tüyen, 2014: 27).

#### **1.1.5.2.2. Uygulanan Döviz Kuru Politikaları**

Döviz kuru politikalarının irrasyonel bir şekilde yanlış olarak uygulanması nedeniyle döviz kurunun sürekli olarak artması ithal girdi fiyatlarının sürekli yükselmesini de beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak bu da üretilen malların fiyatlarını artırıcı etkide bulunmaktadır. Yanlış uygulanan kur politikasına üretim için enerji ve hammadde ithalatı yapma zorunluluğu ilave edildiğinde ödemeler dengesi açıklarının doğması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu açığı giderebilmek maksadıyla yüksek oranda devalüasyon, ithalat kısıtlaması ve doğrudan kontroller gibi araçların kullanılması fiyatlar genel seviyesinin daha da artmasını beraberinde getirmektedir. Böylece döviz kurlarının sürekli olarak artması, hem enflasyonun nedeni hem de sonucu olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İzlenen yanlış kur politikaları sebebiyle döviz miktarının Merkez Bankaları aracılığıyla para politikası araçları kullanılarak kontrol edilememesi, Merkez Bankasının para hacmi üzerindeki kontrol gücünü kaybetmesine, dolayısıyla spekülasyon amaçlı sıcak paranın ülkeye giriş çıkışının artmasına ve kurların istikrarsızlaşmasına yol açmaktadır. Bu da enflasyona neden olmaktadır (Öztürk, 2012: 378).

Kurlarda meydana gelen değişimler sonucu kurdaki artış aynı zamanda ihracatı artıracak için dış ticaret dengesini olumlu etkileyebilmektedir. İhracatın artması ile toplam talep artabilir ve bu durum enflasyonist baskı yaratabilir. Özetle ihracatın artışının da enflasyona neden olacağı açıkça görülmektedir.

Kurlarda meydana gelen değişimlerde bir diğer değişim de kurlardaki azalıştır. Bu azalış ile ithalat artacak, ülkeye mal girişi sağlanacak ve toplam talep artacaktır. Bu durum da enflasyonist baskı yaratabilmektedir.

Kurlarda meydana gelen bir diğer değişim sonucu ise ülkeye sermaye girişinin olmasıdır. Sermaye girişi kredi hacmini genişletir ve bu durum da talep enflasyonu yaratabilmektedir.

#### **1.1.5.2.3. Uygulanan Para Politikaları**

Klasik ve neoklasik ekonomik yorumların yanı sıra monetarist yorum da enflasyonun temel nedeninin para arzı olduğunu savunmaktadır (Berument, 2002: 1). Bir ülkenin istikrarlı büyümesini sağlamak amacıyla yurt dışından elde edilmekte olan dış ticaret fazlasına eşit miktarda para arzı sağlamak gerekmektedir. Bu sayede ülke parasının yabancı para birimleri karşısında aşırı değerlenmesi önlenmekte ve ihracat kazançlarının azalmasının önüne geçilmektedir. Fakat bu durum dış ticaret fazlası veren ülkeler için geçerli

olmaktadır. Dış açığı olan ülkelerde, döviz açığını kapatmak için para arzını artırma yoluna (Çatalbaş, 2007: 197). Bu nedenle enflasyon, para politikası oluşturulurken her zaman dikkate alınması gereken bir olgu olarak görülmemelidir. Para arzı arttığında, piyasa katılımcıları kaynaklara daha kolay erişebildiğinden enflasyonun artışı önemli ölçüde anlam kazanmaktadır.

Sonuç olarak para arzındaki değişimlerin enflasyon üzerinde doğrudan etkisi olduğu bilinmektedir (Öztürk, 2012: 377). Para arzı ve kişi başına düşen gelir arttıkça talep canlanmakta ve bunun sonucunda fiyatlar genel düzeyi yükseltmektedir.

#### **1.1.5.2.4. Belirsizlik ve Bekleyişlerin Etkisi**

Ekonomide tahmin, karar destek sistemleri açısından çok önemli olduğundan, birçok ekonomik durumda olduğu gibi, piyasadan elde edilen veri ve göstergelerin yorumlanması ile enflasyona ilişkin tahminler yapmak mümkün görülmektedir. Ancak enflasyon düzeyinin bilinmesi, fiyatların davranışında en üst düzeyde karar vermeyi gerektirdiğinden, enflasyon düzeyinde bir artışa yol açacaktır. Bu nedenle ekonomide uzun vadeli programların çok yönlü diğer makroekonomik hedeflerle koordineli bir biçimde uygulanması enflasyonla mücadelede başarı açısından önem arz etmektedir (Artan, 2008: 114).

Enflasyon belirsizliği azaldıkça doğrudan yabancı yatırımların artacağı ve firmaların ekonomik ve ticari öngörülebilirliğinin artacağı ileri sürülmektedir (Doğan v.dğr., 2016: 408). Sonuç olarak, şirketlerin daha ucuza borçlanmasını sağlayacak ve maliyet enflasyonuna maruz kalmayacakları, dolayısıyla fiyatları yükseltmek istemeyecekleri bir döviz fazlası oluşmaktadır.

Beklentiler açısından bakıldığında, istihdam ve toplam arz üzerindeki etkisi gecikeceğinden, potansiyel yatırımların gerçekleştirilmesi daha uzun sürdüğü için daha yüksek enflasyon oluşması normal olarak görünmektedir. Yine paranın zaman değeri değerlendirilirken, işletmeleri olumsuz ve belirsiz beklentilerden uzak tutmanın enflasyonu kontrol altına almaya önemli katkı sağlayacağı vurgulanmaktadır (Karabulut, 2019: 171).

#### **1.1.5.3. Ekonomik Nedenler**

Ülkelerin süregelen ekonomik problemleri enflasyonun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Enflasyona sebep olan ekonomik nedenleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

##### **1.1.5.3.1. Petrol Fiyatlarındaki Artış**

Petrol fiyatlarındaki yükselmeler maliyet enflasyonunun en önemli nedenlerinden birisidir. Enerji ve petrol gibi temel sanayi girdileri yönüyle dışa bağımlı olmak ithalat kaynaklı maliyet enflasyonunun oluşması anlamına gelmektedir. Eğer bu tür girdilerin yurt içinde üretilmesi mümkün değilse, fiyatı ne olursa olsun ithal edilip üretimde kullanılmaları söz konusu olduğu için ödemeler dengesi açıklarının artmasına neden olur. Bu da döviz darboğazı gibi sorunlara yol açabilmekte ve reel sektörün üretim krizi içine girmesine, yeteri kadar mal ve hizmet üretimini yapamamasına neden olmaktadır. Bu ise enflasyonun doğmasına neden olmaktadır (Öztürk, 2012: 374).

Diğer yandan, petrol fiyatlarındaki artış talep enflasyonuna da neden olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artış ile petrol ihraç eden ülkelerin gelirleri artmaktadır. Bu ülkelerin gelirlerinin artması, diğer ülkelere olan ihracat olanağını genişletebilir. İhracat artarsa ülke içinde toplam talep kanalı ile bir artış söz konusu olacaktır. Bu ülkelere gelen yabancı sermaye, kredi bollaşması talep kanalını artıracaktır ve toplam talebin artması ile talep enflasyonu oluşacaktır.

#### **1.1.5.3.2. Kamu Kesiminin Açık Vermesi**

Kamu harcamalarının ekonomik sistemdeki işlevi sıkça tartışılan bir konu olarak dikkat çekmektedir. Artan kamu harcamaları enflasyonun nedeni olarak görülse de, durgunluk dönemlerinde ölçülen harcamalarla piyasanın canlanabileceği ve deflasyonist etkinin hafifletilebileceği uzun süre göz ardı edilmiştir. Keynesyen iddia ettiği gibi kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu doğrulanmıştır (Aydoğan, 2004: 91).

Ricardo'nun önerdiği ünlü denklemden hareketle, kamu harcamalarını ödünç alınan fonları kullanarak daha yüksek vergilere yol açacağı öne sürülmekte ve gerçeğe yakın rasyonel bir devletin finansal tahmininin enflasyonu düşürücü etkisinin olabileceği öne sürülmektedir (Oktayer, 2010: 431). Buna benzer olarak (Sever ve Mızrak, 2007: 264), kamu açıklarının iç borçla kapatılamadığı durumlarda, artan faiz oranlarının da maliyetleri etkilediğini öne sürmektedirler. Yüksek dış ticaret ve tasarruf açıkları durumunda, devlet harcamaları, borçlanma maliyetlerini artırarak dolayısıyla faiz oranlarını ve yatırımları azaltarak toplam arzı azaltma etkisine sahip olarak görülmektedir. Bu etkiyi azaltmak için yapılan kamu harcamaları da toplam talepte artışa yol açarak enflasyonist bir etkiye neden olmaktadır (Doğan v.dğr., 2016: 405).

#### **1.1.5.3.3. Ücret Artışlarının Etkisi**

Enflasyon toplum katmanları arasındaki gelir çekişmesinin artmasına neden olmaktadır. Özellikle işçi sendikalarının yapmış olduğu baskılar nedeniyle işçilerin reel verimliliklerinin üzerinde gereğinden fazla ücret elde etmeleri enflasyonist baskının artmasında etkili olmaktadır. İşçi ücretlerine yapılan zamlar her zaman emek piyasasındaki talep fazlalığının sonucu değildir. Üretim ve arzın canlı olması da ücret zamları talebine bir gerekçe teşkil edebilmektedir. Firmaların bu talebi karşılama imkânı var ise işverenler ücretleri yükseltmeye zorlanabilmekte, karlar arttığında yine ücret zammı istenmektedir. Üretimde otomasyon ve verimlilik sağlanmadan sendikalarca grev tehdidiyle zam talepleri söz konusu olabilmektedir. Aynı şekilde benzer iş yerleri örnek gösterilerek zam talepleri söz konusu olabilmektedir. İş yerlerindeki benzer huzursuzluklar da ücret zammına kapı açabilmektedir. İşte bu nedenlerle artan ücretleri enflasyon takip etmektedir (ztrk, 2012: 375). Bu durum kuşkusuz hem maliyet itişli hem de talep çekişli enflasyonun kaynağı olabilmektedir.

#### **1.1.5.4. Yapısal Nedenler**

Yapısalcı yaklaşıma göre enflasyonun nedeni özellikle ekonominin yapısındaki bozukluklar ve ülkelerin içinde oldukları kronik problemlerden kaynaklanmaktadır. Öztürk (2012)’e göre:

Bu yaklaşımı savunanlar enflasyona neden olan yapısal nedenler olarak şunları saymaktadırlar:

- Yüksek oranda yapılan devalüasyonlar,
- Siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar,
- Yüklü miktarlarda yapılan i ve dış borçlanmalar,
- Sermaye ve teknik bilgi eksikliği sebebiyle oluşan arz tıkanıklıkları,
- Marjinal tüketim eğilimleri yüksek olan düşük gelir gruplarının tüketim harcamaların zaman içinde artmaya başlaması,
- Gösteriş tüketiminin artması,
- Hızlı nüfus artışları,
- Kredi kartları ve taksitli satışların yaygınlaşması ve tüketimi artırması,
- Sermaye piyasasının yetersiz olması,
- Aksak rekabetçi yapıların izledikleri yüksek fiyat politikaları,
- Kamu yatırım projelerinin tamamlanmasının uzaması,
- Kaynak israfı, gibi nedenler sayılmaktadır (ztrk, 2012: 379).

#### **1.1.5.5. Diğer Nedenler**

Deprem, sel, büyük ölçekli yangınlar, kuraklık, ani ve sert iklim değişimleri, salgın hastalıklar, savaşlar da enflasyonun artmasına etki eden etkenler olarak sayılabilmektedir.

#### **1.1.6.1.1.6. Enflasyonun Etkileri**

Enflasyonun ekonomik etkisi tüketici harcamalarında hissedilmektedir. Ancak bu etki alt gelir grubunda üst gelir grubuna göre daha düşük olarak görülmektedir. Yüksek gelir grubu, yükselen fiyatlardan düşük gelir grubu kadar etkilenmemektedir. Hatta tasarruf etme eğiliminde olan insanlar bile olabilmektedir. Para biriminin yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmesi nedeniyle, bu tasarrufların bir kısmının yabancı para birimlerine yönlendirilmesi nedeniyle ulusal para biriminden çıkışlar hızla artış göstermektedir (Canevi, 1976). Böylece, enflasyon sürecinin uzamasıyla birlikte düşük gelir grubu ile yüksek gelir grubu arasındaki uçurum giderek açılmakta ve gelir dağılımında eşitsizliğe yol açmaktadır.

Yatırımlar da enflasyondan olumsuz etkilenmektedir. Para birimi değer kaybettikçe yatırımlar için ihtiyaç duyulan ithal girdilerin fiyatları da yükselmektedir.

Ayrıca yükselen piyasa faiz oranları nedeniyle yatırım için önemli bir faktör olan sermaye maliyetinin artması da yatırımlara azaltıcı etki yapacaktır. Kamu kesimi açığının parasallaştırma yoluyla finanse edilmesi para arzını artıracaktır. Para arzındaki bu artışın bir kısmı mal ve hizmet alımına kanalize edildiğinden, genel fiyat düzeyi yükselecektir. Karşı taraf döviz satın alma eğiliminde olduğu için bu durum döviz kuru üzerinde artan bir etkiye sahip olmaktadır (Hasanov, 2008: 204).

Enflasyon ortamında hükümetlerin devalüasyon yapma eğilimi göz önüne alındığında, ihracatın artırılmasına çaba gösterilmektedir. Devalüasyon nedeniyle turizm gelirleri arttıkça, ülke pahalı ithalat maliyetleriyle karşı karşıya kalmakta ve döviz kuru farkları nedeniyle enflasyon ödemeler dengesi üzerinde yapay olarak olumlu bir etki yaratmaktadır. Enflasyonla birlikte milli gelir suni olarak artmakta ve nominal ve reel milli gelir rakamları arasındaki fark genişlemektedir.

Enflasyonun tüm bu etkilerini sistematik olarak aşağıdaki başlıklar altında da ele almak mümkündür.

#### **1.1.6.1. Kamu Maliyesinin Mali Amacına Yönelik Etkileri**

Hükümetlerin enflasyonist etki nedeniyle çıkardığı yeni vergiler fiyatlar genel seviyesini artırarak toplam talebin düşmesine neden olmaktadır. Özetle, vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve vergi oranlarının düşürülmesinin enflasyonu düşürücü etkisi olacağı ileri sürülmektedir. Ancak, daha düşük bir vergi oranı toplam talepte bir artışa yol açacağından fiyatlar tekrar yükselme eğilimi gösterebilmektedir. Dolayısıyla dengeli ve ayarında vergi artırımlarının enflasyonu tetiklemekten ziyade dizginlemede katkı sağlayabileceği savunulmaktadır (Oktayer, 2010: 431).

Enflasyonun, vergi gelirlerinin reel değerini düşürmesi sonucu devletin vergi hasılatına olumsuz etki yaptığı bilinmektedir. Azalan vergi gelirleriyle beraber devletin piyasaları canlandırmak amacıyla yapacağı müdahalelerin de kısıtlı kalmasına sebep olduğu saptanmıştır. Tartışılmakla birlikte devletin ekonomiyi yeniden canlandırabilmek gayesiyle Merkez Bankaları eliyle para arzını artırmasından başka yolunun kalmaması sonucunu doğurmaktadır. Yani mevcut sorun çözülmüş olsa da, sonraki aşamalarda yıkıcı sonuçların daha da ağırlaştırdığı görülmektedir. Sonuçta enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki negatif tesirinin engellenmesi gerekmektedir. Bunu başarmak için vergi kanunlarının reforme edilmesi ve aynı nesneye birden fazla vergi koymak yerine sadece bir vergi koyarak vergiden kaçınma eğiliminin engellenmesi gerekmektedir. Son olarak kişilerin tüketim isteklerini azaltma maksatlı ihdas edilen ilave vergilerin de gelir dağılımında adaleti sağlayacak tarzda düzenlemelere gidilmesi önemli olacaktır. Vergilerin yüksek olması piyasa hareketlerini kısıtlamakta ve maliyet enflasyonu olarak bireylerin üzerinde bir yük oluşturmaktadır. Bu nedenle paranın satın alma gücünün düşmesi enflasyonla birleşince mükelleflerin vatandaşlık görevi olan vergi ödemekten kaçınmalarına neden olabilmektedir. Enflasyon ve kriz nedeniyle bireylerin vergi kaçırma eğilimleri artmaktadır (Girginer ve Yenilmez, 2005: 101). Toplumsal yapıyı dejenere eden bu tarz davranışlar sonucunda kamu gelirlerinin azalması nedeniyle ekonomide hareket kabiliyetinin düşmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden tahsil edilebilen alanlarda daha yüksek oranlı vergilerin yaygınlaştığı ve gelirlerin büyük bir ağırlığının bu tip adaletsiz vergilerden elde edildiği gözlenmektedir. Sonuçta vergiden kaçınan üretici ve tüketiciler devletin vergi gelirleri anlamında büyük kayıplara uğramasına neden olmaktadır (Aydoğan, 2004: 91).

Ayrıca, enflasyonun hedeflenenin üzerinde gerçekleştiği hallerde kamu gelirleri reel anlamda azalacağından bütçe açıklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Aksi takdirde, enflasyon hedefinin altında kalan enflasyon, bütçe fazlasına yol açmaktadır.

Benzer şekilde devlet borçlanmak suretiyle bütçe açığını kapatmayı tercih ettiğinde maliyet enflasyonuna maruz kalmaktadır. Yine para arzını artırarak bütçe açığını daraltmak devalüasyonun kapısını aralamaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde para arzı ile fiyat düzeyi, enflasyonun sonuçları kadar temel nedeni olarak görülmektedir. Sonuç olarak, özel sektör ve devletin artan borçlanma hevesi enflasyonun ateşini yükseltmekte ve bütçeyi dengesiz hale getirmektedir.

Enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini aşındıracağını iddia eden Julio Olivera, vergi döneminin uzunluğu nedeniyle enflasyon dönemlerinde bütçe açığının artacağını öne sürmüştür. Vito Tanzi de ampirik çalışmalarıyla Olivera'nın tezi lehinde sonuçlar çıkarmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun vergi gelirlerini olumsuz etkilediği bu durum Olivera-Tanzi etkisi olarak belgelenmiştir (Sandalcı v.dğr., 2015: 135-136). Olivera-Tanzi etkisine göre, enflasyonun vergi gelirleri üzerine etkisi, vergilerin tahsilat süresinin uzunluğu, vergi sisteminin esnekliği ve enflasyon oranı şeklinde temelde üç unsura bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Vergilerin beyan ve tahsilat süresi uzadıkça yüksek enflasyon vergi gelirlerini aşındırmaktadır. Aynı şekilde vergi sisteminin esnekliğinin düşük olması da vergi gelirlerini azaltmakta ve bütçe açıklarını artırmaktadır. Burada enflasyon oranı da yükseldikçe vergi gelirleri sabit ve esnek olmayan şekilde kaldığı sürece enflasyon vergi gelirlerini aşındıracaktır (Şen, 2003: 3).

Diğer yandan devlet fiskal amaca yönelik harcamalar gerçekleştirmektedir. Devletin hizmet sunması sonucu hizmet maliyeti artmaktadır; bu durumda kamu açığı ve borçlanma artacaktır. Harcamaların gecikmesi, vergiler beyan usulüyle gerçekleştiği için vergilerin reel gelirinin düşmesine yol açmaktadır. Kısaca gecikmeli şekilde tahsil edilen vergilerin reel değeri düşecektir. Bu durum Ters-Tanzi Etkisi olarak açıklanmaktadır.

#### **1.1.6.2. Kamu Maliyesinin Ekstrafiskal Amaçlarına Yönelik Etkileri**

Bu başlık altında da enflasyonun gelir elde etme ve kamunun yerine getireceği asli fonksiyonlarının ifası için fon sağlama işlevi haricinde Keynesyen anlayışla birlikte gelişen ekstra fiskal amaçlarına yönelik etkileri ele alınacaktır.

#### **1.1.6.2.1. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi**

Enflasyon neticesinde yükselen fiyatlar GSYİH üzerinde kısa vadede olumlu etki meydana getirirse de orta ve uzun vadede enflasyonun neden olduğu düşen satın alma gücü ekonomide durgunluğa sebebiyet vermektedir. Bunun sonucunda fiyatlardaki artış nedeniyle toplam talepteki azalma arz şoklarının oluşabilmesine kapı aralamakta ve gelir dağılımındaki orta gelir seviyesinin düşmesine neden olmaktadır. Gelir dağılımında oluşmuş olan bu adaletsizliği telafi etmek için kamu transfer harcamalarının artırılması enflasyonun yeniden tetiklemesine neden olabilmektedir. Gelir dengesindeki bozulma ile birlikte yüksek gelir grubunda yer alanlar gelirlerini daha yüksek oranlarda artırabilirken, orta ve alt gelir grubunda yer alanlar da hızlıca fakirleşme eğilimine girmektedir. Böyle ekonomik ortamlarda sermayeden sağlanan getiriler daha yüksek olduğu için işletmelerin esas faaliyetlerine odaklı yaşamlarını sürdürebilmeleri de zorlaşmaktadır (Aydoğan, 2004: 91).

İdeal bir toplumda, gelir dağılımı eşitliği açısından normal bir dağılım eğrisi gereklidir. Alt ve üst gelir dilimlerinin sayısı az olsa da orta gelir dilimlerinin yüksek olması gelir dağılımının adaletli olduğunun en açık göstergesi olarak söylenebilir. Enflasyonla birlikte tasarruf sahibinin parasını kiraya verme karşılığında talep edeceği faiz yükseleceğinden orta gelir grubunda yer alanların bu faiz artışı nedeniyle yatırım yapmaları çok zorlaşmaktadır. Dağılım eğrisinin orta kısmı aşağı doğru kaymakta, düşük gelir grubundaki kişilere yapılan transfer ödemeleri yoluyla ödenen sübvansiyonlar ve sosyal yardımlar da kamu harcamalarını etkilemektedir. Sosyal adalet bilincinin azalması da toplumsal kutuplaşmanın nedenini oluşturmaktadır. Böylece, transfer harcamaları yoluyla kamu talebinin artması enflasyonda artışa yol açmaktadır (Karabulut, 2019: 171).

#### **1.1.6.2.2. Kaynak Tahsisi Üzerindeki Etkisi**

Yüksek ve değişken enflasyon piyasa mekanizmalarına zarar vermekte, kaynak dağılımında adaletsizliklere neden olmakta ve çevresel belirsizlik nedeniyle tüketicileri karar vermeye yöneltmektedir. Enflasyon kötü kararlara yol açmaktadır. Bu durum ekonomide daha düşük kar marjlarına ve farklı fiyat oluşumlarına yol açmaktadır.

#### **1.1.6.2.3. Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkisi**

İstikrar kavramı bir dengelenme, stabilizasyon, kararlılık ve bir değişmezliği de içermektedir. Ekonomik açıdan istikrar, ekonominin var olan durumunun sürdürülmesi, denge şartlarının sağlanıp devam ettirilmesidir. Daha geniş bir tanımla ekonomik istikrar, ekonomik büyümenin uzun yıllar aşırı bir şekilde aşağı yukarı dalgalanmadan sürdürülebilmesi, büyürken aynı zamanda işsizliğin düşük tutulması, enflasyonun, bütçe açığının, borçlanmanın ve dış açığın kontrol edilebilmesi ile sağlanacak bir durumu ifade etmektedir.

Ekonomik istikrarsızlık ise, ekonomik aktörlerin temel göstergelerinin zaman içinde bozulması ve büyük boyutlarda ve beklenmedik zamanlarda dalgalanarak ekonomideki makro göstergelerin dengesizlik göstermesidir. Ekonomik istikrarın sağlanıp sağlanmadığının en önemli iki göstergesi; fiyat istikrarının sağlanmış olması ve tam istihdam denge düzeyine ulaşılmış olmasıdır. Ekonomik istikrar, iç ekonomik istikrar ve dış ekonomik istikrar şeklinde de ayrıma tabi tutulabilmektedir. Bu anlamda iç ekonomik istikrar; fiyatlar genel düzeyinin değişmeden üretim (milli gelir) ve istihdamın düzenli olarak artış göstermesi, dış ekonomik istikrar; dış ödemeler dengesinin korunması şeklinde ifade edilebilmektedir. Her iki istikrar kavramı birbirinden bağımsız değildir, birbirini etkilemektedir. Bir ekonomide iç ekonomik istikrar ve dış ekonomik istikrar sağlandığında, genel ekonomik istikrarın da sağlandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın, tüm ülkelerin temel hedefleri ekonomik istikrarın sağlanmasıdır.

Ekonomik istikrarın sağlanıp sağlanmadığının ölçülmesinde dikkate alınan en önemli göstergelerden birisi enflasyondur.

#### **1.1.6.2.4. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi**

Enflasyonun olumsuz etkilerinden bir diğeri ödemeler dengesine olan etkisidir. Enflasyonun yaşandığı bir ekonomide yabancı para paritelerine bağlı olarak ithalat nispi olarak daha ucuz duruma gelirken, ihraç edilen malların fiyatının yükselmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ekonominin enflasyonist etkiye maruz kaldığı ülkelerde üretilen malların yurt dışına satılabilme ihtimali azalma göstermektedir. Buna mukabil yurt dışından ithal edilen malların fiyatlarında dikkate değer bir oynama olmadığı sürece ithal mallara olan talep artarak devam edecektir. Dışa açık ekonomilerde enflasyon oranlarında oluşan dalgalanmalar döviz kurları vasıtasıyla o ülkedeki üretimi olumsuz etkileyebilme

potansiyeline sahiptir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde döviz kurlarında oluşan dalgalı seyirler enflasyonun temel olumsuz etkilerinden biri olarak sayılır. Yüksek oranlarda devam eden enflasyon oranları nedeniyle ihracatın toplam üretim içindeki payının azalması ve bunun da büyüme üzerindeki negatif etkilerinin olduğu kabul edilmektedir. Sonuç olarak enflasyonun hâkim olduğu dönemlerde ülke içinde görülen fiyatlardaki yüksek seyir ithalatı artırarak ihracatın ithalatı karşılayamamasına neden olması yüzünden ödemeler dengesinin olumsuz etkilenmesi söz konusu olacaktır (Hasanov, 2008:195). Fiyat artışlarında oluşan bu devamlı ve yüksek oranlar enflasyonun hâkim olduğu ülkenin mal ve hizmetlerine ülke dışından olan talebinde azalmaya yol açmaktadır. Ayrıca, enflasyon uluslararası alanda ülkenin rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Rekabet gücünün zayıflaması da o ülkenin ihracattan elde ettiği gelirlerin azalması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak ülkede yaşanan yüksek enflasyon o ülkenin ödemeler dengesi açığı vermesine neden olmaktadır (TCMB, 2013: 7).

#### **1.1.6.2.5. Tasarruf ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi**

Enflasyonun yaşandığı bir ekonomide yatırıma kanalize edilemeyecek büyüklükte olamayan tasarruflar enflasyonist etki nedeniyle sürekli erimektedir. Enflasyonun hâkim olduğu dönemlerde sabit gelirli olarak adlandırılan geniş kesimler tasarruf yapamadıkları gibi önceden biriktirdikleri tasarruflarını da tüketmek durumunda kalmaktadırlar. Böylece bu kesimler enflasyonun hâkim olduğu dönemlerde tasarruf yapamadıkları gibi yatırımların artmasına da herhangi bir katkıda bulunamamaktadırlar. Ekonomide yer alan aktörler enflasyon dönemlerinde üretim yapmaktan ziyade hem kendilerini enflasyonun yıpratıcı etkilerinden korumak, hem de daha çabuk olarak gelir artışını elde etmek için ellerindeki mevcut tasarruflarını gayrimenkul ve altın benzeri üretime bir katkısı olmayacak şekilde değerlendirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu tarz bir davranışa yönelmek zorunda kalan işletmeler ve bireyler enflasyonun daha da yükselmesine dolaylı olarak katkı sağlamaktadırlar. Yani enflasyon bir taraftan tasarrufları negatif yönde etkilerken diğer taraftan da tüketimi özendirici etkide bulunmaktadır. Yüksek oranlı enflasyonun yaşandığı ekonomilerde bireylerin ve kurumların yaptıkları tasarruflar azalmakta ve tüketimleri artmaktadır. Fiyat artışları artık daha önceden biriktirilmiş olan tasarruflarla telafi edilmek durumunda kalmaktadır (Güngör, 2006: 18).

Enflasyonun yüksek olduğu ekonomilerde, kamu kesiminin de gerçekleştirdiği cari, yatırım ve transfer harcamalarının maliyeti yükselecektir. Ancak Olivera-Tanzi etkisiyle vergi gelirlerinin enflasyonun altında kalması kamu kesimi açıklarını artıracaktır. Kamu kesiminin tasarrufları böylece azalacaktır.

#### **1.1.6.2.6. Enflasyonun Büyüme Üzerindeki Etkisi**

Enflasyonun hâkim olduğu bir ekonomide tüm aktörler enflasyona uyum sağlayarak kendilerini korumaya çalışma güdüsüyle, yaptıkları tüm mukaveleleri borç senetlerine (döviz hariç) endekslenmektedirler. Bu da üzerine konan risk primi nedeniyle enflasyonun kronikleşmesini beraberinde getirmektedir. Enflasyon, vergi sisteminin, özel sözleşmelerin ve borçlanma senetlerinin tam olarak endekslenmediği bir ekonomide göreceli reel kârların dağılımını etkileyerek bozulmalara neden olmaktadır. Enflasyon servet dağılımını değiştirerek sermaye birikimi ve büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Gerçekleşen enflasyonun beklenen enflasyonu aştığı durumlarda dönem başındaki karlılık oranına göre dönem sonundaki karlılık oranının düşmesi gelir dağılımını olumsuz etkileyecektir. İktidarların ücret ve fiyatlar üzerinde ve nominal faiz oranlarındaki regülatif uygulamaları aracılığıyla enflasyonun gerçek görünümünü gizlemeleri ekstra bir çarpıklığı beraberinde getirecektir (Ambler, 2007-2008: 8-9).

Bazı durumlarda toplumdaki ekonomik aktörler enflasyonun gelecekte yükseleceğini beklediklerinde önceden önlem alabilmek amacıyla mal ve hizmetlere yönelik taleplerini artırır. Talepte meydana gelen canlanma arz tarafını da olumlu etkileyerek büyümenin yükselmesini sağlayabilir.

#### **1.1.6.3. Diğer Etkiler**

Bir ekonomide enflasyonun yaygınlaşmasıyla beraber genel ekonomik görünüm bozulmakta ve finansal kurumların bozulmasıyla birlikte yatırım ortamı da azalmaktadır. Bu durumda ekonomide üretken ekonomik model yerine finansal ve bağımlı ekonomik model daha baskın hale gelmektedir (Arslan ve Yapraklı, 2008: 88).

Berument (2002: 1), üretimi ve tüketimi etkilemekte olan enflasyon gibi faktörlerin bireylerin davranışlarında değişikliklere neden olduğunu ileri sürmektedir. Enflasyon reel geliri aşındırdığı ve harcanabilir geliri azalttığı için sosyal gerilimlerin de artması normal olarak görünmektedir. Benzer şekilde Meral (2005: 314) enflasyonla beraber bireylerde yabancılaşma, saldırganlık, çatışma,

aile ilişkilerinin bozulması, psikolojik rahatsızlıklar gibi durumların ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla enflasyonla birlikte ortaya çıkabilecek kötü ekonomik ortamın bireylerin sistemde kalma eğilimlerini azaltacağı öngörülmektedir. Ayrıca enflasyona bağlı olarak yükselen işsizlik oranı, terör gibi toplumsal dokuyu tamamen bozabilecek faktörlerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır.

#### **1.1.7.1.1.7. Enflasyonla Mücadele**

Bir ülkenin, tüm faaliyetlerini etkileyecek güçte olan ekonomik durumun önemi yadsınamaz bir gerçektir. Enflasyonist ortam, ekonomik dengede bozulmaya neden olması ile her ülke için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Enflasyonist ortam, yaratmış olduğu belirsizlik ile yatırımcıların güvenliğini azaltarak ülkeye girmek istememelerine neden olur. Yatırımcılar beklenmeyen enflasyon oranları ihtimali nedeniyle; getirisi fazla olan bir yatırım söz konusuysa yatırımda bulunmak isteyecek, bu durum ise faizlerin artmasını beraberinde getirecektir ve yatırımcılar uzun vadeli yatırımdan kaçınıp kısa vadeli yatırımlara yönelecektir. Enflasyonist ortam, yaratmış olduğu belirsizlik nedeni ile üreticilerin üretim yapmaktan kaçmasına, üretim yerine daha kolay para kazanacakları altın, döviz gibi alternatiflere yönelmesine yol açar. Enflasyonist ortam, dış ülkelerle olan ticari ilişkilere zarar verir. Kredi piyasalarının dengesini bozarak kredi miktarının düşmesine neden olur. Yoksullaşmaya neden olması ile gelir dağılımında adaletin bozulmasına ve hükümete olan güvenin azalmasına neden olur.

Enflasyondan tüketiciler ve üreticiler başta olmak üzere toplumun her kesimi etkilendiği için enflasyonla mücadele edilmeli, ekonomik ve mali tedbirler alınmalıdır. Ekonomiyi gerekli olan istihdam düzeyine çıkarmak; fiyat istikrarı, refah, adalet gibi birçok hedefin gerçekleştirilebilmesi için enflasyonla mücadele edilmesi şarttır. Devletin, fiyat istikrarı ve tam istihdamı karşılaması gerekmektedir. Tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlanması, enflasyon oranlarının düşürülmesi için devlet maliye ve para politikaları ile ekonomiyi müdahalede bulunmalıdır. Doğru uygulanan maliye politikası ve para politikası enflasyonu azaltır, büyüme ve istihdamın dengede olmasını sağlar.

Enflasyonla mücadele yöntemlerini maliye politikası ve para politikası adı altında iki başlıkta inceleyeceğiz.

#### **1.1.7.1. Enflasyonla Mücadelede Maliye Politikası**

Enflasyonla mücadelede talep-arz dengesini sağlamak ya toplam talep, toplam arz seviyesine indirilerek ya da toplam arz, toplam talep seviyesine yükseltilerek sağlanmaktadır. Kısa dönemde toplam talep azaltılmaya çalışılırken, uzun dönemde toplam arz artırılmaya çalışılmaktadır. Kısa dönemde daraltıcı maliye politikaları uygulanarak bütçe fazlası verilmesi amaçlanmaktadır. Uzun dönemde üretimi artırmak için teşvik politikaları uygulanarak arz fazlası yaratılmaya çalışılmaktadır. Enflasyonla mücadelede maliye politikası kullanılırken dört araç kullanılmaktadır. Bunlar vergi, kamu harcamaları, bütçe ve borçlanma politikalarıdır.

#### **1.1.7.1.1. Enflasyonla Mücadelede Vergi Politikası**

Enflasyonist süreçte talebin artması ile vergi gelirleri de artmaktadır. Enflasyonla mücadelede talebin azaltılması amacıyla vergilerin artırılması gerekmektedir. Bu kapsamda yeni vergiler getirilebilir, vergi matrahları daha geniş hale getirilebilir ve vergi oranları arttırılabilir. Ancak arttırılacak vergilerin türü önemlidir. Dolaylı vergilerde, hissettirilmeden alınma payı yüksek olduğu için vergi oranlarının arttırılması daha kolay olacaktır. Dolaysız vergilerde, özellikle artan oranlı tarife yapısına sahip olan ve gelir dağılımında adaletin daha baskın olduğu gelir vergisi toplam talebin azalmasını sağlayacaktır. Etkisinin çok az olması nedeniyle servet vergilerinin arttırılması doğru olmayacaktır; çünkü servet vergisini arttırmak toplam talebi kısımayacaktır, aksine servet sahipleri ellerindeki serveti çıkartmak isteyecek ve toplam talep tekrar canlanacaktır. Servetvergilerini belli bir seviyede tutmak hazineye gelir sağlayacaktır. Mükelleflerin vergi artışlarına yönelik iki temel tepkisinden söz edilebilir. Bunlar; gelir etkisi ve ikame etkisidir. Vergi artışları dolayısıyla aldığı mal ve hizmetlerin gelirinde yarattığı olumsuz etkiden kaynaklanan gelir açığını kapatmak için daha fazla çalışma gereksinimi duyan mükellefin üzerindeki etkiye “gelir etkisi” denmektedir. Vergi artışları nedeniyle aldığı mal ve hizmetlerin gelirinde ortaya çıkan olumsuz etkisi ile çalışma şevki kırılan ve aylaklığı tercih eden mükellefin üzerindeki etkiye “ikame etkisi” denmektedir. Sonuç olarak gelir etkisi mükelleflerin daha fazla çalışmasını teşvik edeceğinden emek arzını artırıcı etki gösterir; ikame etkisi ise mükelleflerin daha az çalışmasına neden olacağından emek arzını azaltıcı işlev göstermektedir. İkame etkisi sonucu işsizlik artış gösterecektir.

#### **1.1.7.1.2. Enflasyonla Mücadelede Harcama Politikası**

Enflasyonla mücadelede kamu harcamaları kısıtlanmalıdır. Kamu harcamaları reel (yatırım, cari, personel) ve transfer (iktisadi, mali, sosyal) harcamaları şeklinde sınıflandırılabilir. Reel harcamaların azaltılması toplam talebin düşmesini sağlar; ancak cari harcamalar içinde yer alan personel giderlerinin kısılması tepki çekebilir. Yatırım harcamalarında kısıntıya gitmek daha kolaydır. Yatırım harcamaları kısa dönemde talebi azaltır; ancak uzun dönemde toplam arzın azalmasına neden olur ve tekrar enflasyonist dönemin içine girilir. Transfer harcamalarında uygulanacak bir kısıntı, enflasyonun azalmasına büyük bir pay sağlamayacak; aksine toplumun olumsuz etkilenmesine, gelir dağılımındaki adaletin daha da bozulmasına yol açacaktır.

#### **1.1.7.1.3. Enflasyonla Mücadelede Bütçe Politikası**

Enflasyonla mücadele edilirken bütçe fazlası politikası izlenmelidir. Açık bütçe politikası uygulanması ekonomide genişletici bir etki yaratacağı için istenmeyen bir durum ortaya çıkaracak, açık bütçe politikası izlenmesinde harcamalar gelirden fazla olacağı için bu durum talebin artmasına neden olacaktır. Ekonomide fazla bütçe politikası uygulanması ise ekonomiyi daraltıcı bir etki yaratacaktır. Fazla bütçe politikasında vergiler artırılabilecek ve bu kapsamda ekonomide daraltıcı bir etki yaratılacaktır. Vergileri artırmak ve/veya kamu harcamalarını azaltmak bütçe fazlası vermeyi sağlayarak toplam talebin düşmesini sağlayacaktır.

#### **1.1.7.1.4. Enflasyonla Mücadelede Borçlanma Politikası**

Enflasyonla mücadele edilirken borçlanma, kaynağına ve vadesine göre değerlendirilebilir. Kaynağına göre borçlanma biçiminin dış borçlanma değil, iç borçlanma şeklinde olması gerekmektedir. Dış borçlanma, ekonomideki likidite fazlalığını azaltmaz. İç borçlanmanın kaynağı ise bankalar veya Merkez Bankası değil, kişiler ve firmalar olmalıdır. Devletin Merkez Bankasından borçlanması, para basılarak para arzının artmasına neden olacak ve emisyon enflasyonla mücadelede istenmeyen bir durum meydana getirecektir. Merkez Bankası karşılıksız para bastığında piyasada likidite artacak ve ticari bankalar kaydi para yaratarak toplam talebi canlandıracaktır. Toplam talepteki canlanma da enflasyonun yükselmesine neden olacaktır. Böyle bir politikada, oluşan likidite kalkınma ve yatırım bankalarına yönlendirilirse arz artarak ve enflasyon ile mücadele edilebilecektir. Kişilerden ve firmalardan alınan borçlar ile ekonomideki fazla likidite çekilecek, toplam talep kısılmış olacaktır. Toplam talebi kısmak için

de borçlanma araçlarının faizi yüksek olmalıdır. Vadesine göre kısa vadeli borçlanmalar değil, uzun vadeli borçlanmalar ekonomideki fazla likiditeyi çekecektir.

#### **1.1.7.2. Enflasyonla Mücadelede Para Politikası**

Ülkelerin para politikasına yön veren kurumu Merkez Bankasıdır. Merkez Bankasının en başta ekonomik istikrarı korumak olmak üzere, para basmak, altın; döviz rezervini yönetmek, ödemeler dengesini sağlamak, kambiyo rejimi uygulamak gibi birçok görevi bulunmaktadır. En temel görevi fiyat istikrarını sağlamak olan Merkez Bankasının enflasyonla mücadelede izlemesi gereken yol sıkı para politikasını uygulamaktır. Merkez Bankası para arzını kontrol altına almalı, faiz oranlarında enflasyonu ortadan kaldırmaya yönelik belirlemeler yapmalıdır. Döviz ve altın rezervlerini kontrol altına almalı, böylelikle bu alanlara yatırım konusunda dengeyi sağlamaya çalışmalıdır.

Enflasyonla mücadele edilirken maliye ve para politikasının birbiriyle uyumlu olması gerekmektedir. Hükümet tarafından uygulanan maliye politikası ile Merkez Bankası tarafından uygulanan enflasyonla mücadele politikaları uyumlu olmazsa başarılı sonuç alınamaz. Her iki kesimde enflasyonla mücadele de disiplinden taviz vermemelidir.

#### **1.2. Teorik Açıdan Vergiler**

Vergi kavramı insanların yerleşik hayata geçmesi ile birlikte ortaya çıkmış, devletler gelir elde etmenin yolunu halktan vergi almakta bulmuşlardır. Verginin ilk örneği Eski Mısır'dadır. Eski Mısır'da tarımsal ürünlerden corvee ya da statutelabour adı altında vergi alınmıştır. Devletler, tarih boyunca halktan vergi almaya devam etmişlerdir.

Devletin kamu harcamalarının finansmanını karşılamak amacıyla, karşılıksız, egemenlik gücüne dayanarak cebri ve zorunlu olarak gerçek ve tüzel kişilerden topladığı gelire “vergi” denmektedir. Verginin fiskal amacı kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak iken, ekstra fiskal amacı kamu hizmetlerinin finansmanı dışındaki bütün amaçlardır. Devletin en önemli geliri vergidir. Gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde bile vergi gelirleri %50’lerde olup gelişmiş ülkelerde bu oran %80-90’lara çıkabilmektedir.

Verginin neden alındığına dair farklı teoriler bulunmakla birlikte yaygın olan iki teori vardır. Bunlar fayda teorisi ve iktidar teorisidir. Fayda teorisine göre; devletle halk arasında fayda karşılığı bir mübadele söz konusudur. Fayda teorisini

toplumsal sözleşme olarak gören ve marjinal faydaya benzeten görüş olarak iki ayrı grupta inceleyebiliriz. Toplumsal sözleşme olarak gören görüşü ise üç başlık altında verginin hizmet bedeli olarak alındığını düşünenler, vergiyi sigorta primine benzetenler ve verginin harcamalara katılma payı için alındığını düşünenler olarak gruplandırabiliriz. Verginin hizmet bedeli olarak alınması, hizmetlerin karşılığı olarak vergi ödenmesi; verginin sigorta primine benzetilmesi, devletin görevinin halkın can ve mal güvenliğini sağlamak iken halkın görevinin ise buna karşılık devlete vergi ödemesi ile sigorta primine benzetilmesi; verginin harcamalara katılma payı olarak görülmesi ise vatandaşların devletin yaptığı harcamalara müdahil olması gerektiği düşüncesinden yola çıkmaktadır. Marjinal faydaya benzeten görüş ise vatandaşların kamu hizmetlerinden sağladığı marjinal fayda ile vergi arasında bir bağlantı olması gerektiğinden yola çıkmaktadır. İktidar teorisine göre; vatandaşların aldığı hizmete bir karşılık söz konusu olmadan ödeme gücüne göre vergi alınması söz konusudur.

Vergiler, konularına göre gelir, servet ve harcama vergileri; hesaplanma şekillerine göre spesifik ve ad valorem vergi; tarife yapısına göre artan, düz ve tersine artan oranlı vergi; alınma şekillerine göre ise dolaylı ve dolaysız vergiler olarak tasnif edilir. Dolaysız vergiler, gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olmasına karşılık; dolaylı vergiler, harcamalar üzerinden alınan vergilerdir.

#### **1.2.1.Dolaylı-Dolaysız Vergi Sınıflandırması**

Konusu sürekli, mükellefi önceden belli, vergi yükü başkalarına yansıtılamayan ve matrahı sürekli olan vergiler dolaysız; konusu sürekli olmayan, yükümlüsü önceden belli olmayan, vergi yükü başkalarına yansıtılabilen ve matrahı sürekli olmayan vergiler dolaylı vergilerdir. Vergi mükelleflerinden açık şekilde gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız; geneli hissettirilmeden alınan, tüketim üzerinden alınan harcama vergileri ise dolaylı vergilerdir. Adam Wagner'in sınıflandırmasına göre, beyannameye dayanan vergi doğrudan vergi, tarife yoluyla alınan vergi ise dolaylı vergi türü olarak tanımlanmaktadır (Turhan, 2020: 105).

Neumark tarafından yapılan sınıflandırmaya göre ise ferdi-şahsi ve nev'i-şey'i vergilendirme söz konusudur. Ferdi-şahsi yani kişisel, aile durumunu doğrudan hedef alan vergiler ile ve nev'i-şey'i yani türüne göre doğrudan hedef alan vergiler dolaysız vergiler iken; kişisel vergilerin ödenmesini dolaylı vergi

olarak alan ve nev'i-şey'i vergi ödemeyi dolaylı vergi olarak alan vergilerin tümü dolaylı vergiler olarak tanımlanabilir (Neumark'tan Aktaran Turhan, 2020: 107).

### **1.2.2. Dolaylı Vergilerin Türleri**

Gelirin harcandığı esnada alınan vergiler muamele vergileri olarak adlandırılmaktadır. Satın alınan mal ve hizmet fiyatlarının içine gizlenen, mali anestezi yolu ile bir diğer deyişle tüketicilere hissettirilmeden alınan vergi türüdür. Muamele Vergisi ilk defa Birinci Dünya Savaşı sonrası 1916 senesinde Almanya'da kabul edilmiştir. 1917'de Fransa, 1919'da İtalya, 1921'de Belçika, 1933'te Hollanda Muamele Vergisi'ni uygulamaya başlamıştır. Bu başlık altında dolaylı vergiler Gayrisafi Muamele Vergisi ve Katma Değer Vergisi olarak iki başlıkta incelenecektir.

#### **1.2.2.1. Gayrisafi Muamele Vergisi**

Gayrisafi Muamele Vergisi, toplam satış üzerinden alınan vergi türüdür. Gayrisafi Muamele Vergisi; Yayılı Muamele Vergisi ve Toplu Muamele Vergisi olarak iki grupta incelenebilir.

#### **1.2.2.2. Yayılı Muamele Vergisi**

Vergi konusu malların, üretimden tüketime kadar olan her safhasında tek tek vergilendirilmesidir. Bu vergileme sisteminde ürünlerin tekrar tekrar vergilendirilmesi söz konusu olduğu için hem mükelleflerin hem idarenin yükü ağır olabilmektedir. Yayılı muamele vergisinin bir diğer sakıncası ise dikey bütünleşmeye ve vergi piramitleşmesine neden olmasıdır.

#### **1.2.2.3. Toplu Muamele Vergisi**

Vergi konusu olan malların tek bir aşamada vergilendirilmesidir. Toplu muamele vergisinin üç türü vardır. Bunlardan birincisi İstihsal Vergisi yani son üreticinin ödediği vergi, ikincisi Toptan Ticaret Vergisi yani toptancıdan perakende satışa geçiş esnasında ödenen vergi, üçüncüsü Perakende Ticaret Vergisi yani ürünün tüketiciye geçişi esnasında ödenen vergidir.

#### **1.2.2.4. Katma Değer Vergisi**

Katma değer, üretim sürecinde çıktı ile girdi arasındaki farktır. Katma Değer Vergisi, bir malın satılacağı fiyat ile alış bedeli arasındaki farktan oluşmaktadır ve üretimden tüketime kadar olan tüm safhalardan alınmaktadır. İlk kez 1954 yılında Fransa'da uygulanmıştır. 1968'de Almanya'da bir süre sonra ise Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanmaya başlamıştır. Katma Değer Vergisi oluşturduğu vergi yükü ile Perakende Satış Vergisine benzemektedir.

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE ENFLASYONLA MÜCADELEDE VERGİ POLİTİKALARI

Fiyatlar genel seviyesinde sürekli artışlar olarak ifade edilen enflasyon kavramı ekonomiler için çözülmesi gereken önemli bir makroekonomik sorundur. Enflasyon ile mücadelede uygulanan temel politikalar arasında kamu gelirlerini artıran, harcamaları ise azaltan önlemler yer almaktadır. Kamu gelirini artıran birinci uygulama vergi gelirlerini artırmaktır. Hükümetler bu kapsamda hem vergi oranlarını artırabilir hem de yeni vergiler uygulamaya koyabilir.

Türkiye ekonomisinde de enflasyon belli dönemlerde önemli bir sorun olmuştur. Hükümetler enflasyonla mücadelede hem vergi gelirlerini artıran hem de yeni vergileri uygulamaya koyan politikalar izlemişlerdir.

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde enflasyon sorunu ve bu sorunla mücadelede izlenen vergi politikaları incelenmiştir. Türkiye ekonomisinde uygulanan politikalar çeşitli dönemlere ayrılarak inceleme yapılmıştır.

#### 2.1. Cumhuriyet’in Kuruluş Döneminde Enflasyon ve Vergi Politikaları (1923-1929 Dönemi)

Cumhuriyet’in ilk yıllarında 1923-1929 döneminde ekonomide iki temel hedef bulunmaktadır. İlk hedef sanayileşmektir. Sanayileşme hedefine ulaşabilmek için özel sektör tercih edilmiştir. Devlet bütçesi ile yabancıların elinde olan kurumlar millileştirilecek ve ayrıca sanayileşme hedefi doğrultusunda özel sektöre teşvikler sağlanacaktır. İkinci hedef ise etkin işleyen piyasa mekanizmasını ekonomide kurmaktır. Cumhuriyet’i kuran kadrolar Batılılaşmaktan yana olduğu için batının uyguladığı kapitalist sistemin kurumsal yapısını ekonomide kurmak istemektedirler. Hedeflere ulaşmak için henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve kongreye işçi, çiftçi, sanayici ve tüccarlar katılmıştır. Kongrede ekonominin gelecekte alacağı şekil ile ilgili hem iç hem de dış çevrelere bilgi verilmiş ve katılan delegelerden tavsiyeler alınmıştır (Boratav, 2013). Kongrede Misak-ı İktisadi kararları alınmış ve bu kararlar aşağıda yer almaktadır (Kepenek, 2014: 32):

- Yerli üretim teşvik edilmeli, lüks ithalattan kaçınılmalıdır.

•Girişim ve çalışma özgürlüğü esastır ancak tekelleşmeye izin verilmemelidir.

•Ekonomik gelişmemize ve kanunlarımıza uygun hareket ettiği sürece yabancı sermayeye izin verilmelidir.

Bu dönemde devlet harcamalarının büyük bölümü kamulaştırmalara ve özel sektöre teşvike ayrılmıştır. Ancak denk bütçe ve sıkı para politikasından taviz verilmemiştir. Ayrıca devlet gelirleri içinde önemli payı olan ancak tarımsal üretim yapan kesimi olumsuz yönde etkileyen Aşar Vergisi 1925 yılında kaldırılmıştır. Dönem içinde tek bütçe açığı da Aşar Vergisi'nin kaldırıldığı 1925 yılıdır. Diğer yıllarda bütçe dengliği her yıl sağlanmıştır. Yine dönem içerisinde hem sıkı para politikası hem de denk bütçe prensibi benimsendiği için enflasyon sorun olmamıştır. Bu dönem içinde 1925 yılında enflasyon oranı %13,8 oranında gerçekleşmiştir. 1925 yılı dışında 1923-1928 döneminde enflasyon %9,3 oranında kalmıştır. 1929 yılında ise Büyük Buhran'ın etkisiyle fiyatlar genel seviyesi gerilemiştir (Şahin, 2006: 49).

Aşar Vergisi'nin kaldırılması devlet bütçesinde büyük gelir kaybına yol açmıştır. Aşarın kaldırılması sonucu vergi kaybı daha çok dolaylı vergiler ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda kaybı gidermek amacıyla Umumi İstihkak Vergisi, Muamele Vergisi, Ağnam-Sayım Vergisi, Arazi Vergisi ve Yol Vergisi uygulamaya konulmuştur.

**Tablo 2.1.** 1924-1929 Dönemi Bütçe Gelir-Gider Dengesi (Milyon TL)

| 1924 | 1925  | 1926 | 1927 | 1928 | 1928 |
|------|-------|------|------|------|------|
| 6,0  | -31,0 | 8,2  | 5,0  | 21,1 | 10,7 |

**Kaynak:** Göze Kaya, Dilek ve Durgun, Ayşe (2009). “1923–1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları:Bütçe ve Vergi Uygulamaları”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 233-249.

Umumi İstihkak Vergisi, 1926 yılında uygulamaya konulmuştur. Harcamalar üzerinden alınan dolaylı bir vergidir. Vergi yükü köylüden kentliye kaymıştır. Katma değer vergisinin Türkiye’deki ilk şekli olarak karşımıza çıkmıştır. 1927 yılında kaldırılmış ve yerine Muamele Vergisi getirilmiştir (Göze Kaya ve Durgun, 2009: 242).

Muamele Vergisi, 1927 yılında 2430 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Muamele Vergisi, gelirin harcanması sırasında alınan bir vergidir. Bir mal veya

hizmetin üretiminden satışına kadar her aşamasında, mal veya hizmetin satış fiyatı üzerinden alınan vergidir (Dikmen, 2012).

Ağnam Vergisi, Osmanlı Devleti döneminde koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar üzerinden alınan bir vergi türüdür. Cumhuriyetin ilk yıllarında "Hayvan Sayım Vergisi" adıyla alınmaya devam edilen bu vergi türü 1962 yılında kalkmıştır (Gönüllü, 2015).

Arazi Vergisi, Osmanlı Dönemi'nde uygulanan ve Cumhuriyet Dönemi'nde de devam eden bir vergidir. Genel sayımla belirlenen ve arazilerin değeri üzerinden alınan bir vergidir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkartılan önemli vergi kanunlarından birisi de "Tarik Bedeli Nakdisi Hakkında Kanun" adını taşıyan 21 Şubat 1921 tarih ve 102 sayılı Kanundur. Ülke topraklarında oturan 18-60 yaş arası bütün erkekleri mükellef tutan vergiden, sakatlıklarını raporla belgeleyen fakirler, askerler, köy ve mahalle imam ve muhtarları muaf olmuşlardır. Yol vergisi yükümlülüğünü para olarak yerine getiremeyenler, bulundukları köy ve kasabaya üç saatten daha az uzak olmayan yerlerdeki yol yapım ve onarım işlerinde bu yükümlülüğü yerine getirmekteydi (Uğur ve Altundağ, 2021: 173).

## **2.2. Devletçi Politikalar Döneminde Enflasyon ve Vergi Politikası (1930-1938 Dönemi)**

Türkiye ekonomisinde 1930 yılından sonra ekonomi politikalarında bir değişim meydana gelmiştir. Kuruluş döneminde sanayileşme politikası özel sektörün inisiyatifine bırakılmış ancak sanayileşmede hedefe ulaşamamıştır. Ayrıca 1929 yılında ABD'de başlayıp bütün dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran, bütün ülke ekonomilerini etkilediği gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir.

1929 Ekonomik Krizi dünya genelinde tarımsal ürün fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisinin GSMH'si içerisinde tarımın payı büyük olduğundan ve ihracat kalemi içinde tarımın payının büyük olması nedeniyle Türkiye'nin döviz geliri düşmüştür. Bu da ithalatın tıkanmasına neden olmuş ve sanayi ürünlerinin ithalatında Türkiye büyük sıkıntı yaşamıştır. Kriz döneminde Türkiye'de kıtlık yaşanmıştır.

Kriz sonrasında ülkeler krizle mücadele sürecinde kendi kendine yeterli olmaya çalışmış ve sınırlarını dışarıya kapatmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması gereği 1929 yılına kadar gümrük vergilerine dokunamıyor ve bu

nedenle de yerli sanayiye dış rekabete karşı koruyamıyordu. Hem Lozan'daki bu hükmün ortadan kalkması hem de ülkelerin kendi kendine yeterli olma çabası Türkiye'nin sanayileşmesi için bir fırsata yol açmıştır. Ancak özel sektörün bu alanda yetersiz olması Türkiye'de devlet eliyle sanayileşmenin başlangıcı olmuştur. Devletçilik olarak adlandırılan bu politika ile devlet özel sektörün yetersiz olduğu alanlarda sanayi yatırımları yapacak ve ekonomik gelişmeyi sağlayacaktır (Boratav, 2013). Sanayileşme süreci için de 1934-1938 yıllarını kapsayan I. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Plan, Dünya ülkelerinin Türkiye'ye biçtiği "Tarımcı Ülke" rolüne bir başkaldırı niteliğindedir. Temel strateji, temel ihtiyaç maddelerinin ithal ikamesini sağlamaktır. Bu yolla döviz tasarrufu sağlanacak, dış ticaret açığı kapanacak ve TL'nin değeri muhafaza edilecektir. Plan kapsamına alınan sanayilerin hammadde ve enerji içinde olmasına özen gösterilmiştir. Plan kapsamında toplam 44 milyon TL yatırım yapılması planlanmış ancak yatırımların toplam bedeli 100 milyon TL'yi aşmıştır. Yatırımların büyük bölümü bütçeden finanse edilmiştir. Dokuma sanayi yatırımları için 14 milyon TL Sovyetler Birliği'nden, Karabük Demir Çelik Fabrikası için ise 18 milyon TL İngiltere'den borç alınmıştır (Kepenek, 2014: 69). Yapılan yatırımlar için emisyon başvurulmamıştır. Bu dönemin en önemli gelişmelerinden birisi 1930 yılında TCMB'nin kurulmasıdır. TCMB'nin kurulması ile emisyon yetkisi devletin eline geçmiştir. Aynı zamanda yine 1930 yılında Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Kanunla beraber hem yerli paranın değeri yabancı paralar karşısında korunacak hem de enflasyonla mücadele edilecektir. Kuruluş döneminde olduğu gibi yine sağlam para denk bütçe prensibi bu dönemde de benimsenmiştir (Şahin, 2006: 76). Bu dönemde bütçe açığı verilen tek yıl 1931 yılı olmuştur. Nedeni de büyük buhranın ekonomi üzerindeki etkilerini azaltmaktır. Bütçe açığını karşılamak için 1931 yılında ücretler üzerine Buhran Vergisi konulmuştur. Yine yatırımları finanse edebilmek amacıyla bu dönemde uygulamaya konulan yeni vergiler 1932'de Muvazene Vergisi ve 1935'de Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi'dir. Yatırımları finanse edebilmek için kullanılan diğer finansman kaynakları ise altyapı yatırımlarını finanse etmek için başvuru iç borçlanma, tekel gelirleri ile kısa ve uzun vadeli dış borçlanmadır.

Buhran Vergisi, 1931 yılında Büyük Buhran'ın ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla yürürlüğe konulan bir kazanç vergisidir. Buhran

Vergisi 1950 yılında uygulamaya konulan Gelir Vergisi ile kaldırılmıştır (Yeşilyurt, 2021). Ticaret ve sanat sektörüne oranla daha iyi durumda olduğu düşünülen hizmetli istihkaklarının vergilendirilmesi için uygulamaya konulmuştur (Saraçoğlu, 2009: 136).

Muvazene Vergisi, Buhran Vergisine ilave olarak istihkak ve tediyelelerden kazanç ve iktisadî buhran vergileri çıkarıldıktan sonra kalan tediye miktarından %10 olarak tahsil edilen bir vergidir (Yeşilyurt, 2021).

1935 yılında çıkarılan Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi ise 1930'lu yıllarda Avrupa'da artan silahlanma yarışının hava kuvvetlerine daha çok önem verilmesi sonucu yürürlüğe konulmuştur. Türkiye'nin havadan gelebilecek tehlikelere karşı hava kuvvetlerinin güçlendirilmesi gerekliliği, halkın Türk Hava Kurumu'na yardımlarının yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1935 yılında bu yardımların daha düzenli bir şekilde toplanması ve hava kuvvetlerinin güçlendirilmesi için Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi Kanunu çıkarılmıştır (Saraçoğlu, 2009: 137).

### **2.3. II. Dünya Savaşı Yıllarında Enflasyon ve Vergi Politikaları (1929-1945 Dönemi)**

II. Dünya Savaşı 1939 yılında başlamış ve 1945 yılına kadar devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı istila etmesi ve ardından da 3 Eylül'de Birleşik Krallık ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle başladığı kabul edilir. Dünya'nın birçok ülkesinin katıldığı savaşta Mivher ülkeleri ve İttifak ülkeleri olmak üzere iki askeri ittifak kurulmuştur. Savaşa katılan ülkeler ekonomik açıdan tahrip olmuştur (Ünalp, 2020: 201).

Türkiye her ne kadar 11 Eylül 1939'da İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması yapmış olsa da, silahlı bir tarafsızlık politikası izlediği için, sıcak savaşa girmemiştir. Sıcak savaşa girilmese de, savaşın her türlü zorluğu hissedilmiştir. Öncelikle savaş nedeniyle II. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanamamış ve Türkiye'nin sanayileşme politikası sekteye uğramıştır. Savaşa her an hazır olmak amacıyla yaklaşık 900.000 erkek askere alınmıştır. Tarıma dayalı üretimin hakim olduğu ülkemizde üretim yapan kesimin askere alınması tarımsal üretimi düşürmüştü ve GSYİH bundan olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca askere alınan kesimin beslenmesi sorunu da gıda ürünlerine olan talebi artırmış ve kıtlık sorunu ortaya çıkmıştır. Savunma harcamalarının bütçe içerisindeki payı

%40'dan %60'a yükselmiş ve yatırımlar aksamıştır. Bütçe açıklarını finanse edebilmek amacıyla yeni vergiler alınmış ve emisyon artmıştır (Şahin, 2006: 83).

Sonuç olarak II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye ekonomisinde üretim azalmış, bütçe açıkları artmış, kıtlık-karaborsa ortaya çıkmış, enflasyon hızla yükselmiş ve gelir dağılımı bozulmuştur. Hükümet bu sorunlarla mücadele edebilmek amacıyla Ocak 1940'ta Milli Koruma Kanunu'nu çıkarmıştır. Milli Koruma Kanunu, hükümete olağanüstü koşullarda mal ve hizmetlerin fiyatlarını belirlemede, ürünlere el koymada, hatta zorunlu çalışma yükümlülüğü getirmede birtakım yetkiler veren kanundur. Kanun'un genel hükümleri aşağıda yer almaktadır (Şahin, 2006: 84):

- Devlet özel kesim elinde bulunan sanayi ve madencilik tesislerinin hangi maldan ve ne kadar üreteceğine müdahale edebilecektir.

- Madenlerde ve yol yapımlarında vatandaşlar zorunlu çalışmaya tabi tutulabilecektir.

- Hükümet gerek gördüğü kuruluşlara tazminat ödeyerek el koyabilecektir.

- Tarımda ne ekileceğine devlet karar verecek, 500 hektarın üzerindeki arazilere gerekirse tazminat ödeyip direkt devlet işletebilecektir.

- Özel kişilere ait araçlar, devletçe belirlenecek fiyatlarla istenilen yerlerde çalıştırılabilecektir. Gerekirse bu araçlar devletçe satın alınabilecektir.

- Özel kesim yatırım yaparken devletten izin alma zorunluluğu getirilmiş ve devlet denetimine tabi tutulmuştur. Kanun hükümete, iş yerlerinin atıl tutulmasını önlemek için, el koyma ve çalışmaya zorlama yetkisi de vermiştir.

- İç ve dış ticarete fiyat kontrolü sistemi getirilmiştir. Devlet piyasalara alıcı olarak girebilecek, bizzat ithalat yapabilecektir. İhtiyaç duyulan maddelere el konulabilecek, bunların dağıtımını yapabilecektir.

Kanun hükümlerinde de görüldüğü gibi hükümet, üretimi artırmada, hizmetleri devam ettirmede ve karaborsa ve kıtlıkla mücadelede fiyatları saptama yetkisini almıştır. Bunun yanı sıra hükümet mahalli dağıtma birlikleri kurarak ekmek, şeker gibi temel gıda maddelerinin dağıtımını karneye bağlamıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında gelir dağılımı bozulmuştur. Gelir dağılımı tüketim mallarını üretilen kesimlerin lehine olurken diğer kesimin aleyhine olmuştur.

Savaş yılları dönemde (1939-1945) enflasyon %400 oranında gerçekleşmiştir. Aşağıda yer alan tabloda bu dönemdeki enflasyon oranları yer almaktadır (Şahin, 2006: 89).

**Tablo 2.2.** 1939-1945 Dönemi Enflasyon Oranı (%)

| 1939 | 1940 | 1941 | 1942 | 1943 | 1944 | 1945 |
|------|------|------|------|------|------|------|
| 3,0  | 20,4 | 33,1 | 69,7 | 63,4 | -8,1 | -4,3 |

**Kaynak:** Şahin, H. (2006). Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitapevi. s: 89.

Tablo 2.2. incelendiğinde, 1939-1941 döneminde enflasyon Milli Koruma Kanunu'nun etkisiyle %33,1'i geçmemiştir. Ancak 1942 ve 1943 yıllarında enflasyon %60'ın üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun nedeni iktidara gelen Şükrü Saraçoğlu hükümetinin serbest piyasa ekonomisi koşullarına geçmesi ve bu doğrultuda karaborsa uygulamasının yeniden başlamasıdır. Enflasyonla mücadele edebilmek amacıyla Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamaya konulmuştur. Ancak toplanan bu vergilerin enflasyonu düşürme üzerinde bir etkisi olmamıştır. Çünkü bu dönemde en yüksek enflasyon oranı bu vergilerin konulduğu 1942 ve 1943 yılları olmuştur. Vergilerin alınma amacı hem gelir dağılımında adaleti sağlamak hem de devlet hazinesine gelir sağlamaktır.

### 2.3.1. Varlık Vergisi (1942)

1942 yılında 4305 sayılı kanun ile TBMM'de kabul edilmiştir. Verginin amacı savaş döneminde ticaret kesiminin elde edilen aşırı kazançlara el koymaktır. Bu kapsamda bir defalık alınan servet vergisidir (Yalçın, 2012: 313).

İç ve dış ticaretle uğraşan kesimler, özellikle de azınlıklar, bu dönemde büyük servete ulaşmışlardır. Hükümet bu vergi ile hem azınlıkların haksız şekilde elde ettiği bu kazançları ellerinden alıp, iktisadi hakimiyetin tekrar milli unsurlara geçmesini, hem savaşın maliyetini finanse etmeyi ve hem de enflasyonist baskıları kırmayı amaçlamıştır (Boratav, 2013: 85).

Varlık Vergisi'nin uygulandığı dönemde tahakkuk eden toplam vergi miktarı 465.384.820 milyon TL'dir. 1944 Şubat ayı sonu itibarıyla, tahakkuk eden toplam miktarın yaklaşık %68'ine denk düşen 314.920.940 TL'si tahsil edilebilmiştir. Söz konusu miktarın tahsil edildiği mükellef sayısı ise 114.368 kişidir. Varlık vergisi aracılığıyla elde edilen yaklaşık 315 milyon liralık verginin %52'sine denk gelen 223 milyon liralık kısmını gayrimüslimler ödemiştir. Buna karşılık, Müslümanlar % 29'a denk gelen 122,5 milyon lira, Ecnebler ise %

19'luk bir oranı temsil eden 79,5 milyon lira ödemişlerdir. Verginin en çok tahsil edildiği şehir ise, elde edilen gelirin %54'üne karşılık gelen bir oranla İstanbul olmuştur. Varlık vergisi 16 ay yürürlükte kalmış ve 15 Mart 1944 yılında 4350 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır (Kızılkaya, 2016: 91).

### **2.3.2. Toprak Mahsulleri Vergisi (1943)**

1925 yılında yürürlükten kaldırılan aşar vergisinin bir benzeri olan vergidir. 7 Haziran 1943'te 4429 sayılı kanun ile yürürlüğe girmiş olan bir vergidir (Çomaklı ve Yıldırım, 2012: 68).

Tarım ürünlerinden pay almayı öngören dolaysız vergi uygulamasıdır. Verginin mali amacı devlet hazinesine gelir sağlamaktır. Sosyal amacı ise varlık vergisi uygulamasında olduğu gibi üretici kesimin aşırı kazançlarının bir kısmını almaktır. Vergi çoğunlukla gelir düzeyi düşük köylüden tahsil edildiği için tepki görmüştür (Çomaklı ve Yıldırım, 2012: 64).

1 Ocak 1946 tarihinde 4480 sayılı kanun ile uygulamadan kaldırılmıştır.

## **2.4. II. Dünya Savaşı Sonrasında Enflasyon ve Vergi Politikaları (1946-1960 Dönemi)**

II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen iç ve dış gelişmeler Türkiye ekonomisinin geleceğini yakından etkilemiştir.

Savaş sonrasında dünya artık iki kutuplu olmuştur. Bir tarafta Amerika'nın öncülüğünde dışa açık liberal politikalar izleyen batılı ülkeler, diğer tarafta ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin öncülüğünde planlı sosyalist ekonomi politikaları izleyen ülkeler iki kutup oluşturmuştur. SSCB'nin yıkılışına kadar dünyada bu yapının hakim olduğu döneme Soğuk Savaş Dönemi adı verilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, savaş sonrasında bozulan Avrupa ekonomilerini yeniden yapılandırmak ve dünyada üretimi ve ticareti canlandırmak amacıyla birtakım kurumsal yapılar kurmuş ve ülkeleri geliştirmek amacıyla yardımlar yapmıştır.

1944 yılında ABD'nin Bretton Woods kasabasında 44 ülke temsilcisinin katılımı ile bir toplantı yapılmıştır. Toplantının amacı uluslararası ticarette yapılan ödeme sisteminin önündeki engelleri kaldırarak ticareti etkin bir hale getirmektir. Toplantıda ABD doları dünyanın anahtar para birimi olmuş ve dolarda altına bağlanmıştır. Ayrıca toplantıda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IRBD-Dünya Bankası) kurulması

kararlaştırılmıştır. Her iki kuruluş da 1945 yılında kurulmuş ve 1946 yılında faaliyete başlamıştır (Taylor ve Sarno: 198).

IMF'nin amacı başlangıçta ödemeler bilançosu sorunları çeken ölkelerin bu sorunlarını giderici desteği sağlamak ve uygulaması gereken politikaları belirlemektir. Aynı zamanda IMF'nin görevleri arasında küresel finansal düzeni takip etmek, borsa, döviz kurları, ödeme planları gibi konularda denetim ve organizasyon yapmak, aynı zamanda teknik ve finansal destek sağlamak yer almaktadır (Özkaya, 2009: 103).

Dünya Bankası'nın amacı ise bozulan ekonomilerin yeniden yapılandırılması için proje kredileri sağlamaktır. Dünya Bankası, ölkelerin kamu kesimine kredi açmakta ve verilen kredilerin projelerde kullanılmasını sağlamaktadır (Dur, 2014: 7).

Kurumsal düzenlemelerden biri de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'dur. NATO, Dünya Bankası ve IMF'den farklı olarak askeri bir birliktir. 1949 yılında 12 ölkenin katılımı ile kurulan ve daha sonra farklı tarihlerde 18 ölkenin daha katılımı ile günümüze kadar devam eden askeri ittifaktır. İttifakın amacı, üye ölkelere gelecek herhangi bir dış saldırıya karşı ortak hareket etmektir (Yılmaz: 1).

Bu kurumlara ilave olarak dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması (GATT) oluşturulmuştur. 1947 yılında 23 ölkenin katılımı ile oluşturulan GATT 1948 yılında faaliyete geçmiştir. GATT, üyelerinin uluslararası ticaretteki hak ve sorumluluklarını düzenleyen çok taraflı bir anlaşmadır. Üyeler arasında ticareti ve üretimi artırarak tam istihdamı oluşturmak amacı vardır. GATT kapsamında 8 toplantı (raund) yapılmış ve son Uruguay Raund'unda alınan karar ile 1 Ocak 1995'te Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne dönüşmüştür (Özlük, 2018).

Görüldüğü gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada yeni gelişmeler meydana gelmiş ve bu gelişmeler Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Cumhuriyeti kuran kadrolar her zaman Batılılaşmaktan yana olmuşlardır. Bu nedenle savaş sonrasında da Türkiye yönünü batıya çevirmiştir. Türkiye 1947 yılında hem Dünya Bankası'na hem de IMF'ye üye olmuştur. Ayrıca Kore Savaşı'nda Güney Kore'ye asker göndermiş ve savaş sonrası 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur.

Türkiye, savaş öncesi dönemde ve savaş döneminde devletçi ekonomi politikalarını uygulamıştır. Savaş sonrasında ise liberal ekonomi politikalarına yönelme dönemi başlamıştır. Dış ticarete korumacı politikalardan vazgeçilmiş ve dış ticaret serbestleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda 7 Eylül 1946 yılında ilk devalüasyon yapılmıştır. Devalüasyon ile birlikte 1 \$ = 1.26 TL olan resmi kur, 1 \$ = 2.80 TL olarak güncellenmiştir. Türk Lirası bu devalüasyon ile birlikte %54.3 oranında değer kaybetmiştir. Devalüasyonla birlikte dış ticarete kısmi serbestleşme süreci başlamıştır. İthalat kontenjanları, miktar kısıtlamaları ve ithalatta tavan fiyat uygulamaları kaldırılmıştır. İç tüketimde kullanımı gerekli olan bazı mallar dışındaki birçok malın ihracatı üzerinde bulunan kotalar ve miktar sınırlandırmaları kaldırılmıştır. Savaş öncesi ve savaş döneminde uygulanan ikili ticaret anlaşması clearing uygulamaları azaltılmıştır. Devletin ithalata müdahalede kullandığı birlikleri tasfiye edilmiştir. Devalüasyonun yapılması sürpriz bir şekilde karşılanmıştır. Devalüasyonun amacı serbest ticaret sürecinde ihracatı canlandırıp ithalatı caydırmaktır (Kepenek, 2014).

Türkiye savaş sonrasında, 1946 yılında, çok partili siyasi döneme geçmiştir. 1946 yılında yapılan seçimlerde açık oy gizli sayım prensibi uygulanmış ve iktidar değişmemiştir. Ancak 14 Mayıs 1950 yılında yapılan genel seçimlerde gizli oy açık sayım prensibi uygulanmış ve Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. Demokrat Parti'nin programında liberal politikalar yer almaktadır.

Türkiye savaş sonrası ABD yardım ve kredilerinden destek almıştır. Türkiye hem Truman Doktrini hem de Marshall yardımlarından yararlanmıştır.

Truman Doktrini, soğuk savaş döneminde ABD'nin SSCB tehdidi altında bulunan Türkiye ve Yunanistan'a komünizmle mücadele kapsamında yaptığı askeri yardımdır. Truman, 1947 yılında ABD kongresinde doktrinini açıkladı ve kongreden Yunanistan ile Türkiye'ye 400 milyon dolarlık askerî yardım yetkisi aldı. Bu yardımın 300 milyon doları Yunanistan'a 100 milyon doları Türkiye'ye verilmiştir. Truman Doktrini'yle ABD, Batı Bloku'nun liderliği için ilk somut adımı atmıştır (Ay, 2021: 58).

ABD'nin bu dönemde bozulan Avrupa ekonomilerini toparlamak için uyguladığı projelerden biri de Marshall Planı kapsamında yapılan yardımlardır. Marshall yardımlarının bir kısmı hibe şeklinde verilirken bir kısmı da kredi olarak dağıtılmıştır. Marshall Planı kapsamında yapılan yardımlardan Türkiye de

yararlanmıştır. Ancak bu yardımlardan yararlanmak için ülkelerin uymak zorunda oldukları kurallar vardır. Batılı birçok uzman Türkiye'nin Marshall yardımlarından yararlanması için aşağıda yer alan politikaları izlemesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Ay, 2021: 60):

- Ekonomide kamu girişimciliği daraltılmalı, özel sektör teşvik edilmelidir.
- Özel sektörün gelişmesi için ortam oluşturulmalıdır.
- Ağır sanayi projelerine girilmemeli, hafif sanayiye öncelik verilmelidir.
- Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğü tarımdadır. Tarımsal alt yapı iyileştirilmeli, tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan projeler uygulanmalıdır.
- Karayolu ulaştırması alt yapısı iyileştirmelidir.
- Toprak sanayi, hafif metal, inşaat malzemeleri, deri ve orman ürünleri sanayilerine yatırım yapılmalıdır.

Uzmanların yaptığı bu öneriler kendi içinde oldukça tutarlıdır. Nitekim ABD Türkiye'yi Marshall programına dahil ederken, Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında ihtiyaç duyulacak tarımsal ürünlerin ve hammaddenin sağlayıcısı olarak düşünmüştür. Bu amaçla tarımsal üretimin artırılması ve tarımın dışa açılması önerilerini getirmiştir. Yapılan aynı yardımların da büyük bir bölümü tarımsal makineler ile yol inşaatında kullanılan makineler olmuştur.

Alınan yardımlar çerçevesinde;

- Karayolu yapımı hız kazanmıştır.
- Tarımda makineleşme süreci hızlanarak, traktör kullanımı artmıştır.
- Makineleşme ile ekilen toprak miktarı artmış ancak tarımda emeğe duyulan ihtiyacın azalmasıyla köyden kente göç hızlanmıştır.
- Tarım daha fazla pazara açılmıştır.

Marshall yardımları incelendiğinde Türkiye'de Devletçi sanayi politikaları rafa kalkmıştır. Türkiye'nin uluslararası alanda karşılaştırmalı üstünlüğünün tarımda olduğu, ağır sanayi yatırımlarından vazgeçilmesi fikri kabul edilmiştir.

1950 yılında yapılan seçimlerde Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat parti 1960 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Demokrat Parti'nin programında liberal politikalar yer almaktadır. Demokrat Parti döneminde benimsenen politikalar aşağıda yer almaktadır:

- Tarımda makineleşme ile tarımsal üretimin hızla artması,
- Yeni ekim alanlarının açılması,

- Tarımsal destekleme alımlarının artması,
- Kamusal enerji yatırımlarının yapılması,
- Özel girişimciliğin teşvik edilmesi,
- Karayolu yapımına öncelik verilmesi,
- Hızlı kentleşme ve iç pazarın büyümesi,
- Dışa açık liberal politikalar izlenmesi,
- KİT'lerin özelleştirilmesi.

Demokrat Parti'nin benimsediği bu politikalar Marshall Planı ile önerilen politikalar ile uyumludur. Demokrat Parti henüz muhalefette iken Devletçiliği eleştirmiş ve liberal politikaları benimsemiştir. Bu çerçevede, iktidarın ilk yıllarında, liberasyonu artıracak önlemler almıştır.

İthalat 1950'de %60-65 oranında serbestleşmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış, özel kesimin daha rahat kredi alabilmesi için banka kredi faizleri indirilmiştir (Şahin, 2006: 105).

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 1951 ve 1954'te olmak üzere 2 defa düzeltilmiştir. Amaç, daha liberal bir mevzuat oluşturmak ve bu yolla yabancı sermaye girişini hızlandırmaktır. 1954 yılında Petrol Kanunu ile yabancı sermayenin petrol araması teşvik edilmiştir (Şahin, 2006: 105).

Liberalleşme adına verilen bir diğer söz de KİT'lerin özelleştirilmesidir. Ancak DP hükümetleri döneminde hiçbir KİT özelleştirilmemiştir. 1950-53 döneminde yeni bir KİT kurulmamış, mevcut KİT'lerin sermayeleri artırılmamış, KİT'ler aracılığı ile yatırım yapılmamış ve KİT'lerin kullandıkları krediler sınırlandırılmıştır. 1954'ten sonra KİT'ler yeniden önem kazanmıştır. Hükümet bu konudaki fikrini değiştirmek zorunda kalmıştır. Mevcut KİT'lerin sermayeleri artırılmış, yeni KİT'ler kurulmuştur (Şahin, 2006: 105).

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra genişletici para ve maliye politikası izlemiştir. Cumhuriyet'in ilk 15 yılındaki sağlam para denk bütçe ilkesinden taviz verilmiştir. Ayrıca bu dönemde dış ticaret açıkları sürekli artmıştır. 1946 yılına kadar belli yıllar dışında dış ticaret fazlası verilmiş olmasına rağmen 1947 yılından sonra dış ticaret açıkları sürekli artmış ve Türkiye ekonomisi belirli dönemlerde döviz darboğazı yaşayarak ekonomik krizlere maruz kalmıştır. 1954 yılına kadar dünyada tarım ürünleri fiyatlarının yüksek olması, Marshall Planı kapsamında yardımların gelmesi Türkiye ekonomisi için parlak bir

dönem olmuştur. Ancak 1954 yılından sonra tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi ve gelen krediler ile yardımların azalması Türkiye ekonomisini döviz darboğazına itmiştir. Liberal politikalar vaat eden DP, 1954 yılından sonra zorunlu ithal ikameci politikalar izlemek zorunda kalmıştır. Yerli sanayinin ihtiyaç duyduğu ara ve yatırım malları ithal edilemeyince yeni KİT'ler kurulmuş ve mevcutları geliştirilmiştir. Yine 1954 yılından sonra genişletici politikalar sonucu bütçe açıkları artmış ve enflasyon yükselmeye başlamıştır. 1956-1958 dönemi Türkiye ekonomisinde krizin yaşandığı yıllar olmuş ve 1958 yılında birtakım istikrar tedbirleri uygulanmıştır (Boratav, 2013).

Bu dönemde para ve maliye politikası önceki dönemlere göre farklılık göstermektedir. 1950 yılına kadar olan süreçte, İkinci Dünya Savaşı yılları dışında kalan dönemlerde, hükümetler sıkı para ve denk bütçe politikası ilkesinden taviz vermemiştir. Paranın değerini korumak için para arzı istikrarlı bir seyir izlemiştir. 1950'den önce hükümetler kamu harcamalarını gerçekleştirirken bütçe gelirlerini aşmamaya özen göstermişlerdir. Böylece hem denk bütçe ilkesi gözetilmiş hem de emisyon istikrarlı bir seyir izlemiştir (Şahin, 2006: 126).

1950'den sonra iktidara gelen DP, genişletici para ve maliye politikası izlemiştir. Hükümet, iç ve dış kaynak kullanımı ile iç talep genişlemesine dayalı hızlı ekonomik büyüme stratejisini uygulamaya koymuştur. Bu dönemde kamunun altyapı yatırımlarına dönük harcamaları, KİT'lerin görev zararları ve tarımsal destekleme alımları artmıştır. Harcamaların bir kısmı bütçeden bir kısmı da TCMB'nin kaynaklarından karşılanmıştır (Şahin, 2006: 127).

Hükümet, devletin ekonomideki payını küçültmeyi vaat etmesine rağmen 1954 yılından sonra yaşanan döviz darboğazı ile yeni KİT yatırımları yapılmıştır. Özel kesimin genişleyen iç talebi dışarıdan sağlanamadığı için talep KİT üretimleri ile karşılanmaya çalışılmıştır (Şahin, 2006: 127).

Kamu harcamaları 1950 yılında 1682.3 milyon TL iken 1960 yılında 10190.4 milyon TL yükselerek %606 oranında artmıştır. Kamu harcamalarındaki bu artışa karşılık, kamu gelirleri daha düşük bir oranda artmıştır. 1952 yılından itibaren kamu harcamaları kamu gelirlerini sürekli aşmış ve bütçe açıkları artmıştır. 1950-1960 döneminde toplam 15392.9 milyon TL kamu açığı olmuştur. Kamu gelirlerinin harcamaları karşılama oranı %70 seviyelerinde kalmıştır. Bütçe açıkları iç borçlanma ve emisyon ile karşılanmıştır (Şahin, 2006: 127).

1950’li yıllarda vergi sistemi çok etkin değildi. Vergide artan oranlılığı sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Ancak vergi tabanı çok dardır ve vergi sistemi etkin değildir. 1950-1960 döneminde kamu gelirlerinin yaklaşık %72’si vergilerden, %11.2’si tekel gelirlerinden oluşmuştur. Vergi gelirlerinin %40.3’ü dolaysız vergiler, %57’si ise dolaylı vergilerden, harçlardan ve gümrük vergilerinden oluşmaktadır (Şahin, 2006: 128).

Bir vergi sisteminin iki işlevi vardır. İlki, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesini finanse etmek, ikincisi ise gelir dağılımında adaleti sağlamaktır. Bu dönemde vergi sistemi iki amacı da yerine getirmekten uzak kalmıştır. 1950-1960 döneminde kamu harcamaları gelirleri %29,3 oranında aşmıştır. Devlet bu açığı gidermek için emisyonu baş vurmuş ve enflasyon yükselmiştir. Enflasyondaki yükselme gelir dağılımı adaletini bozmaktadır (Şahin, 2006: 128).

1950-1960 döneminde enflasyon oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

**Tablo 2.3.1951-1959 Dönemi Enflasyon Oranı (%)**

| 1951 | 1952 | 1953 | 1954 | 1955 | 1956 | 1957 | 1958 | 1959 |
|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| 5,7  | 0,8  | 2,3  | 11   | 7,2  | 16,8 | 18,7 | 15,1 | 19,5 |

**Kaynak:** Şahin, H. (2006). Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitabevi, s. 129.

1950-1960 döneminde plansız, programsız gerçekleştirilen politikalar ilk yıllarda toplumsal refahı yükseltirken, 1954 yılından sonra ekonomik bunalım gelişmeyi olumsuz yönde etkilemiştir. 1946 yılına kadar dış ticaret açığı verilmeyen Türkiye’de 1947 yılından itibaren dış ticaret açıkları kronik sorun olmuştur. Bu dönemde büyümenin bir bölümü dış kaynak kullanımına dayanmaktaydı. Yaşanan döviz darboğazı ve dış borçların sürdürülememesi 1954 yılından itibaren bunalımı başlatmıştır. Kamu harcamalarındaki artışı kamu gelirlerinin karşılayamaması sonucu emisyonu baş vurulmuş ve enflasyon ortaya çıkmıştır (Şahin, 2006: 130). Tablo 2.3.’te de görüldüğü gibi 1954 yılından sonra enflasyon çift haneli rakamlara yükselmiştir. 1956 ve 1958 yıllarında istikrar tedbirleri uygulanmış ancak başarılı olamamıştır. 1960 yılından sonra planlı ekonomi modeli uygulanmıştır.

## **2.5. Planlı Kalkınma Döneminde Enflasyon ve Vergi Politikaları (1960-1980 Dönemi)**

Türkiye ekonomisinde 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik istikrarsızlığın sebebi olarak bir planlamanın olmaması gösterilmiştir. Ayrıca dış konjonktürde de gelişmekte olan ülkelerin sanayileşebilmesi için ithal ikameci kalkınma stratejisi izlemesi ve bunun için de planlamaya ihtiyaç olması görüşleri hakimdir. 1960 yılından itibaren ekonomide kaynak tahsisini en uygun şekilde gerçekleştirebilmek amacıyla planlama fikri benimsenmiştir. Bu kapsamda yıllık hedefleri içinde barındıran 5'er yıllık kalkınma planları günümüze kadar hazırlanmıştır. İlk üç 5 yıllık kalkınma planları içinde kamunun da ekonomide yönlendirici rolünün olması bu planların önemini daha fazla vurgulamaktadır.

Planların hazırlanması amacıyla 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Planlı Kalkınma Dönemi boyunca Türkiye ekonomisinde benimsenen temel ekonomik politikalar:

- Dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması,
- Özel kesim yatırım teşviklerinin artırılması,
- Kamu kesimi imalat sanayi yatırımlarının artması,
- TL'nin değerinin düşük tutulması,
- Reel faizlerin düşük tutulması.

Görüldüğü üzere özel sektörü teşvik eden kamu kesiminin de yatırımlara dahil olduğu ve sanayileşme politikasının kaldığı yerden devam etmesini öngören bir politika benimsenmektedir.

### **2.5.1. Kalkınma Planlarının Temel Özellikleri**

Türkiye'de 1963-1977 dönemini kapsayan 5'er yıllık 3 adet kalkınma planı hazırlanmıştır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 dönemini, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 dönemini, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1973-1977 dönemini kapsamaktadır. Her bir plan içindeki dönemde ulaşılması gereken hedefleri içermektedir. Ancak 15 yıllık perspektif de ulaşılacak hedefler ortaktır. Planların temel özellikleri (Şahin, 2006: 136):

- 1963 yılında uygulanmaya başlayan beş yıllık kalkınma planları, 1930'lu yılların sanayi planlarının aksine mikro değil makro planlardır. Hazırlanan planlar tek bir sektörü değil ekonominin genelini kapsamaktadır.

- Planlar, kamu kesimi için emredici, özel kesim için yönlendiricidir. Planlarda kamu kesimi yatırımları gerçekleştirecek ve özel sektörü dışlamayıp tam tersine teşvik edecektir.

- Kalkınma planları, planlamayı kısa orta ve uzun olarak planlamayı düşünmektedir. Planlarda yıllık hedefler yer alacak ve yıllık büyüme oranlarına ulaşılabacaktır. Kalkınma planlarında hedeflenen büyüme oranlarına ulaşılması, ulusal tasarruf oranlarının artırılmasına bağlıdır.

- Bir diğer önemli özelliği Harrod-Domar Büyüme Modeline dayanmalarıdır.

- Kalkınma planları perspektif planlardır ve geleceğe ilişkin hedefleri içermektedir.

Planların temel amaçları ise (Şahin, 2006: 137):

- Milli gelir yüksek ve istikrarlı bir şekilde artırılabacaktır.
- Sanayileşme hedefine ulaşılabacaktır.
- İthal ikameci sanayileşme ile ödemeler bilançosu açıkları kapatılacak ve böylece dış kaynak ihtiyacı azaltılacaktır.
- Ek istihdam olanakları oluşturulacaktır.
- Gelir dağılımının düzeltilmesi için mali ve sosyal politikalar uygulanacaktır. Fırsat eşitliği sağlanacaktır.
- Sağlıklı kentleşme ve doğal çevrenin korunması fikri benimsenmiştir.
- Ekonomide verimlilik artırılabacaktır.
- Bölgesel kalkınma farklılıkları önlenecektir.

Özetle 1963-1977 döneminde uygulanan kalkınma planları, ekonomik ve toplumsal yapıyı veri almaları, yıllık ekonomik büyümeyi temel belirleyici değişken almaları, sanayileşmeye öncelik vermeleri, uzun dönemli stratejileri dikkate alarak hazırlanmaları, Harrod-Domar Büyüme Modeline dayanmaları, makro hedefler içeren perspektif planlar olmaları olarak özetlenebilir.

### **2.5.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1961 Anayasasındaki "sosyal devlet" ilkesine uygun olarak, "sosyal adalet tedbirleri"nin yoğunluğuyla göze çarpmaktadır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, on beş yıllık perspektif planının birinci dilimi olarak hazırlanmıştır. Plan için seçilen model, sektörel boyutları olan basit Harrod-Domar tipi büyüme modelidir. Planın hedefleri (Bozkurt, 2011: 48):

- Nüfus artış hızının düşürülmesi,
- Ekonomideki enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin önlenmesi,

- Gelir dağılımında adalet sağlanması,
- Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin dengeli büyümesi,
- Yatırım oranlarını yükseltmek,
- Cari işlemler açığını azaltmak,
- Tasarruf artışı sağlayabilmek için özel sektör tasarruflarını teşvik ederek kamu tasarruflarını en yüksek düzeye çekmek,
- İşsizliği düşürmek,
- Para ve sermaye piyasalarını geliştirmek,
- Üretim hedeflerini, sektörlerle, nihai ve ara mal durumuna göre belirlemek,
- Tüketim malları üretiminde artan talebi temel almak,
- Bölgelerarası gelişme farklılıklarını azaltmak.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedefleri incelendiğinde, ekonomide tasarrufların artırılarak büyüme hedefine ulaşılması amaçlanmaktadır. Böylece yerli üretim artacak, sanayileşme sağlanacak, işsizlik azalacaktır. Planda yıllık hedeflenen %7'lik büyüme oranı tam olarak yakalanamamış ancak yıllık ortalama büyüme oranı %6,7 gerçekleşmiştir.

### **2.5.3. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP), 1968-1972 dönemini kapsamaktadır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın üretim planlamasındaki öncelikler bakımından en belirgin özelliği, ara ve yatırım mallarında kamu sektörüne öncelik verilmesidir. Bu planda sanayi sektörü ekonominin en hızlı gelişen sektörü “sürükleyici sektör” olarak belirlenmiştir. İthalat yerine yerli üretim teşvik edilmiş ve ara mal üretimi önem kazanmıştır. Ara ve yatırım mallarında kamu sektörüne öncelik verilmiştir. Bu dönemde kurulacak sanayilerin tarımda makineleşmeyi teşvik edici ve tarımdan sanayiye kaynak aktarıcı olması öngörülmüştür. Planın hedefleri (Bozkurt, 2011: 51):

- Millî gelirde yıllık %7 artışa ulaşılması,
- Ekonomide temel sektör olarak sanayi belirlendiği için tarımdan sanayiye doğru bir değişimin sağlanması,
- Ekonomide dışa bağımlılığı azaltmak,
- İç dönük üretimin teşvik edilmesi ve iç kaynak kullanımı artırılacak ve böylece dış kaynak kullanımı azaltılacaktır,

- Bölgesel ekonomik farklılıkların azaltılması,
- İş gücü verimliliğinin artırılması,
- Gelir dağılımında adaleti sağlamak ve kişi başına düşen geliri artırmak,
- İhracat ve yatırım teşvikleri yapmak,
- Planda, yatırımların artırılmasına önem verilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hedefleri incelendiğinde sanayileşme daha çok ön plana çıkarılmıştır. Tarımdan sanayiye kaynak aktarılarak sanayi sektörünün daha fazla gelişmesi hedeflenmiştir.

#### **2.5.4. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda daha çok ara ve yatırım malları üretimine önem verilmiştir. Türkiye'ye en fazla sermaye girişi proje kredileri yoluyla dünya bankasından gerçekleşmiştir. Planda belirlenen hedefler (Bozkurt, 2011: 56):

- Hedeflenen büyüme hızı % 7,9'dur. Sektörel büyüme hedefleri, tarımda %4-4,5 düzeyinde, sanayide % 11,5-12 düzeyinde gerçekleşecektir.
- Sanayi sektörünün milli gelir ve istihdamdaki payı artırılırken tarım sektörünün payları azaltılacaktır.
- Toprak, tarım, maliye, vergi eğitim, petrol gibi alanlarda reformlar yapılacaktır.
- Sanayi sektöründe hedeflenen yatırım artışı için tasarruflar özendirilecektir.
- Dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması için ihracat arttırılacaktır.
- Ara ve yatırım malı üretimi arttırılacak, tüketim malı üretimi azaltılacaktır.

Planda sanayi sektörünün gelişimi üzerinde durulmuştur. Bu planda montaj sanayisinin, imalat sanayisine dönüştürülerek otomotiv gibi sermaye ve teknoloji gerektiren sanayi kollarının geliştirilmesi hedeflenmektedir.

#### **2.5.5. Planlı Kalkınma Döneminde Enflasyon ve Bütçenin Gelişimi**

Kalkınma planlarının uygulanmaya başladığı 1963 yılından 1970 yılına kadar Türkiye'de büyüme hızı hedefe yakın ve yüksek oranda gerçekleşmiştir. Aynı dönem içerisinde fiyat istikrarında da bir sorun olmamış ve enflasyon oranı tek haneli rakamlarda kalmıştır. Büyüme hızı bu dönemde yıllık ortalama %6,7

oranında, enflasyon oranı ise yıllık ortalama %5,3 seviyelerinde gerçekleşmiştir (Şahin, 2006: 165).

1970 yılına gelindiğinde her ne kadar ithal ikameci planlı kalkınma modeli ile yüksek büyüme oranına ulaşılmış olsa da ekonominin kronik dış açıkları artış göstermiş ve 10 Ağustos 1970 yılında devalüasyon yapılmıştır. Devalüasyonla beraber TL'nin değeri düşürülmüştür. 1 USD = 9-TL'den 1 USD = 15-TL'ye yükseltilmiştir. İthalatta serbestlik sağlanmış, kamu açıklarını kapatmak için yeni vergiler salınmıştır (Bozkurt, 2011: 55).

Büyüme oranındaki yükseklik 1970 yılından sonra da devam etmiş ancak fiyat istikrarı 70'li yıllarda bozulmuştur. 1970'li yıllarda bozulan fiyat istikrarı yüksek enflasyon olarak etkisini 2000'li yıllara kadar göstermiştir (Şahin, 2006: 165).

1971-1976 yılları arasında enflasyon oranı yıllık %10-%30 arasında değişkenlik göstermiştir. Dönemin en yüksek enflasyon oranı 1974 yılında %30'lara yükselerek gerçekleşmiştir (Şahin, 2006: 165).

1977'den sonra fiyat istikrarı keskin bir şekilde bozulmuş ve enflasyon kontrolden çıkmıştır. Ayrıca büyüme hızı da düşmüştür. 1977 yılından sonra ekonomi ağır bunalıma girmiştir. 1970'li yıllarda yükselen enflasyonun birçok nedeni vardır. Bunlar (Şahin, 2006: 166):

- Planlı Kalkınma Döneminde kamunun ekonomiye etkin müdahalesiyle kamu harcamaları artmıştır. Artan kamu harcamaları para arzının genişlemesine neden olmuş ve enflasyonist baskı ortaya çıkmıştır.

- 10 Ağustos 1970 yılında devalüasyon yapılmıştır. 1 USD = 9-TL'den 15-TL'ye yükseltilmiştir. Devalüasyonun etkisiyle ithal ürünlerin fiyatı yükselmiş ve enflasyonist baskı ortaya çıkmıştır.

- 1974 yılında I. Petrol Krizi yaşanmıştır. Petrol üretiminin azalması sonucu petrol fiyatları yükselmiştir. Yükselen petrol fiyatları enerji bunalımına neden olmuş ve enerji maliyetleri yükselmiştir. Bu da petrol hammaddesini kullanan tüm dünya ülkelerinde enflasyonist baskıya neden olmuştur.

- Tarımsal destekleme alımlarının artması, işçi ve memur maaşlarının yükselmesi.

- Kıbrıs Barış Harekatı sonucu uygulanan ambargonun Türkiye'de mal arzını daraltması fiyatları yükseltmiştir.

Görüldüğü gibi Türkiye’de 1970’li yıllarda enflasyona neden olan birçok unsur bulunmaktadır. Ekonomik sıkıntıların yanı sıra, siyasi istikrarsızlıklar, sağ-sol çatışmaları gibi olaylar toplumda kargaşaya neden olmuş ve bunalımı yukarı taşımıştır. Enflasyon ile mücadelede maliye politikası önemlidir.

Planlı kalkınma döneminin başlamasıyla birlikte maliye politikasının amacı, tasarrufları artırmak, kaynak dağılımında etkinliği sağlamak ve gelir dağılımında adaleti sağlamaktır (Parasız, 1998: 136).

1963-1977 döneminde uygulanan kalkınma planlarında bütçe açıkları Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmiştir. Sürekli artan kamu açıkları ise fiyat istikrarını bozmuştur (Takım, 2011: 159).

Planlı Kalkınma Dönemi boyunca uygulanan vergi politikalarının iki temel amacı vardır. Birincisi geleneksel amaç olan hazineye gelir sağlama, ikincisi ise kaynak dağılımında etkinliği sağlamaktır. Bu kapsamda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayacak düzeyde olmasını sağlamak temel hedeftir. Planda, vergi sisteminde etkinliği sağlamak üzere vergi gelir esnekliğini artırmak, vergiyi tabana yaymak ve sektörel olarak vergi yükü düzensizliklerini gidermek amaçlanmıştır. Tablo 2.5.’de görüldüğü gibi planın ilk planın uygulandığı dönemde bütçe açığı çok düşük düzeyde kalmıştır (Takım, 2011: 160).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemindeki vergi politikası ilk planın uygulandığı döneme benzemekle beraber 1970 yılında vergi reformu planlanmıştır (Takım, 2011: 160). 1970 yılında hazırlanan bütçe ile Finansman Kanunu çıkarılmıştır. Finansman Kanunu ile yeni vergiler getirilmiş ve mevcut vergilerin oranlarında artışlar yapılmıştır (Akdeniz, 1971: 15).

Finansman Kanunu ile birlikte yeni vergiler getirilmiştir. Bazı hizmet ve tüketim maddeleri üzerine konulan İşletme Vergisi uygulaması başlamıştır. Daha önce yürürlüğe giren Bina ve Arazi Vergisi uygulamadan kaldırılmış yerine Emlak Vergisi getirilmiştir. Emlak Vergisi, bireylerin sahibi oldukları gayrimenkullerden alınan bir servet vergisidir. Gayrimenkul Kıymet Artış Vergisi, gayrimenkullerin devir ve temlikinden doğan kıymet artışlarını matrah olarak alan bir servet vergisidir. Arazi ve binaların değerinin sürekli artışı bunları satanların kazançlarını artırmıştır. Spekülatif bu kazançları vergilendirmek amacıyla Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisi uygulanmıştır. Yeni vergiler arasında Taşıt Alımı, Spor-Toto ve Bina İnşaat Vergileri getirilmiştir. Ayrıca Gider, Veraset ve

Damga Vergileri ile Harçlar Kanunu'nda genişletici ve oranları artırıcı düzenlemeler yapılmıştır (Akdeniz, 1971).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmaya başladığı 1973 yılından sonra enflasyon yükselmeye başlamış, bütçe açıkları artmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren ağır bunalım ekonomide görülmüştür.

**Tablo 2.4.** Kalkınma Planları Döneminde Vergi Gelirlerinin Vergi Türlerine Göre Dağılımı (%)

| Yıllar    | Gelir Vergileri | Servet Vergileri | Tüketim Vergileri | Dış Ticaret Vergileri |
|-----------|-----------------|------------------|-------------------|-----------------------|
| 1961-1965 | 34,06           | 1,57             | 38,35             | 26,02                 |
| 1966-1970 | 31,27           | 1,89             | 37,38             | 27,45                 |
| 1971-1975 | 41,11           | 1,22             | 35,20             | 22,47                 |
| 1976-1980 | 54,87           | 0,89             | 27,57             | 16,68                 |

**Kaynak:** Devlet Planlama Teşkilatı, (1996). Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu. s:28.

Tablo 2.4. incelendiğinde kalkınma planlarının ilk dönemlerinde en fazla vergi geliri tüketim vergilerinden sağlanmaktadır. Ancak 70'li yılların sonunda ise dolaylı vergilerin oranı azalmış dolaysız vergilerin oranı ise artmıştır. Finansman kanunu ile 1970 yılında yeni servet vergileri getirilmesine rağmen servet vergilerinin payı bütçede azalmıştır.

**Tablo 2.5.** Kalkınma Planları Döneminde Kamu Gelirleri, Kamu Harcamaları ve Bütçe Dengesi (Milyar TL)

| Yıllar           | 1963-1967 | 1968-1972 | 1973-1977 | 1978  |
|------------------|-----------|-----------|-----------|-------|
| Kamu Gelirleri   | 92,2      | 201,3     | 458,3     | 359,3 |
| Kamu Harcamaları | 93,9      | 218,7     | 921,6     | 416,3 |
| Bütçe Dengesi    | -1,7      | -17,4     | -86,7     | -57,0 |

**Kaynak:** Şahin, Hüseyin (2006). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Yayınevi.

Tablo 2.5.'de kalkınma planları döneminde kamu gelirleri, harcamaları ve bütçe açıkları yer almaktadır. Kalkınma planlarının uygulandığı dönemlerde her dönem bütçe açığı verilmiştir. Ancak 1963-1967 döneminde bütçe açıkları çok

düşük kalmıştır. Sonraki dönemlerde bütçe açıkları artmıştır. Bütçe açıklarının TCMB kaynaklarından karşılanması enflasyonu yükseltmiştir.

1970’li yılların ikinci yarısında yükselen enflasyona karşı uygulanan politikalar başarı sağlamamıştır. 1980 sonrası küreselleşmenin hız kazandığı bir dönem olarak tüm dünya ekonomilerini derinden etkilemiştir. Ülkeler, küreselleşmenin etkisiyle liberal politikalar uygulamaya başlamış ve dışa açık ekonomi modelini benimsemiştir. Böylece ülkeler gelişmişlik düzeylerini, ihracat düzeylerini artırıp gelir artışı sağlayacak şekilde diğer ülkelerle rekabet edebilecek biçimde daha üst düzeye taşımıştır.

## **2.6. 1980’li Yıllarda Enflasyon ve Vergi Politikaları**

Türkiye’de 60’lı ve 70’li yıllarda uygulanan ithal ikameci-planlı kalkınma dönemi ekonomik büyüme ve sanayileşme alanında başarılı olsa da dönemin sonunda Türkiye’de dış ticaret açıkları artmış ve enflasyon yüksek seyir izlemiştir. 1980 yılında enflasyon oranı üç haneli rakamlara ulaşmıştır. Dönemin sonunda Türkiye 50 Cent’e muhtaç ülke konumuna gelmiştir. İthal ikameci politikaların temel sorunları çözememesi ekonomide yeni politika arayışlarına yol açmıştır. Bu kapsamda mimarı Turgut Özal olan 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları alınmıştır.

1980’li yıllarda ekonomide yeni reformlar yapılmış ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçiş olmuştur. Günümüzde de varlığını koruyan birçok yenilik bu dönemde gerçekleşmiştir.

### **2.6.1. 24 Ocak İstikrar ve Ekonomik Dönüşüm Kararları**

24 Ocak 1980 kararları IMF tarafından uygulanan “Standart Ortodoks-Neo Liberal İstikrar Politikaları” niteliğindedir.

24 Ocak 1980’de uygulamaya konulan kararlar sonucu, ekonomide kamu kesiminin etkinliğinin azaltılması ile özel sektörün bu görevi üstlenerek etkinliğini artırması amaçlanmıştır. Yeni ekonomik istikrar programının amaçları (Şahin, 2006: 192-197):

- Hızla yükselen enflasyonu düşürüp kontrol altına almak ve fiyat istikrarını sağlamak.
- Dış ticaret açıklarını kapatmak için TL devalüe edilecektir.
- Yabancı sermaye teşvik edilecek ve döviz girişi sağlanacaktır.
- Esnek kur modeli uygulanacaktır.

- Faiz oranları piyasada serbestçe belirlenecektir.
- Rekabet edilebilecek sanayi sektörlerinde ihracat özendirilecektir.

Böylece sanayi sektörünün gelişimi sağlanacaktır.

- Devletin ekonomiye müdahalesi azaltılacak ve kalkınmada ana rol özel sektöre devredilecektir.

- Fiyat kontrolleri kaldırılacaktır.

- Dış ticarette kontroller kaldırılacaktır. İthalatta serbestleşme ve ihracatta teşvik uygulamaları sağlanacaktır.

- Tarımsal destekleme alımları sınırlandırılacaktır.

24 Ocak kararları, Türkiye ekonomisinde Neo-Liberal dönüşümü ifade etmektedir. Türkiye ekonomisinde uygulanan bu model, Avrupa ve ABD’de uygulanmaya başlamıştır. Türkiye’de yeni küresel düzene ayak uydurmak açısından ithal ikameci kalkınma stratejisinden vazgeçmiştir. Yeni düzende devletin ekonomiye müdahalesi azalacak, KİT’ler özelleşecek, serbest piyasa ekonomisinin kurumsal altyapısı oluşturulacaktır.

24 Ocak kararlarının Türkiye’de uygulanma süreci iki ayrı alt dönemde incelenmelidir. İlk dönem 1980-1983 arası dönemdir. İkinci dönem ise 1984-1989 dönemidir. Bu ayrımın yapılma nedeni Türkiye’deki siyasal ortamdır (Şahin, 2006: 197).

1980-1983 arası dönemde, program ilk olarak Eylül 1980’e kadar bir azınlık hükümeti tarafından uygulanmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında ise program, demokrasinin askıya alındığı askeri yönetim tarafından uygulanmıştır. Askeri darbe sonrası program herhangi bir kesintiye uğramadan uygulanmıştır. Demokrasinin askıya alınmasıyla sendikal faaliyetler yasaklanmış, ücret ve maaş artışları kontrol altına alınmış (hatta ücret ve maaşlar dondurulmuştur-gelirler politikası), destekleme alımları azaltılmış, kamu harcamaları kısıtlandı ve para arzındaki artış daraltılmıştır. Bütçe dengesi gözetilmiştir. 1980-1983 döneminde kısa vadeli amaçlar gözetilmiştir (Şahin, 2006: 198-199).

1983 yılı sonbaharında Türkiye’de seçim yapılmış ve demokrasi yeniden gelmiştir. Seçim sonucunda, ekonomide daha fazla liberalleşmeyi savunan ANAP iktidara gelmiş ve Turgut ÖZAL başbakan olmuştur. Turgut ÖZAL, aynı zamanda 24 Ocak Kararları’nın mimarıdır. ANAP, seçim programında enflasyonu

düşüreceğini, gelir dağılımını düzelterek, özelleştirme ve liberalleşme politikalarını izleyeceğini vaat etmiştir. Bu dönemde ekonomide birçok reform yapılmıştır. 1985 yılında İMKB faaliyete geçmiştir. 1986 yılında Açık Piyasa İşlemleri başlamıştır. 1987 yılında Bankalar Arası Para Piyasası (Interbank) oluşturulmuştur. Yine 1985 yılında kapsamlı vergi reformu ile Katma Değer Vergisi (KDV) uygulaması başlamıştır. TCMB'nin para piyasası üzerindeki etkinliği artırılmıştır. TL'nin konvertibilitesi için çalışmalar yapılmıştır (Şahin, 2006: 200-201).

### 2.6.2. 1980-1989 Döneminde Enflasyon ve Bütçenin Gelişimi

Türkiye ekonomisinde 1970'li yılların sonunda yaşanan istikrarsızlıklar sonucu 1980 yılında enflasyon %108,2 oranında gerçekleşerek üç haneli rakamlara ulaşmıştır. 24 Ocak istikrar tedbirleri sonrasında kısa vadede enflasyonu düşürmek hedeflenmiştir. Bu kapsamda 12 Eylül'ün de etkisiyle maaş ve ücretler dondurulmuş, tarımsal destekleme alımları azaltılmış, kamu harcamaları azalmış ve para arzı kontrol altına alınmıştır. Önlemlerin sonucunda enflasyon kademeli olarak 1982 yılı sonunda %27,2'ye düşürülmüştür. Tablo 2.6.'da görüldüğü üzere 1980-1983 döneminde enflasyon oranı düşürülmüştür. 1980 yılında %108,2 olan TÜFE oranı 1982 yılında %27,2'ye düşürülmüştür. Kısa vadede enflasyon oranı düşürülmüş ancak 1980-1983 döneminde GSMH ortalama %4 oranında artış göstererek beklentilerin altında kalmıştır (Şahin, 2006: 201).

**Tablo 2.6.** 1980-1989 Dönemi Enflasyon Oranı (%)

| Yıllar          | 1980  | 1981 | 1982 | 1983 | 1984 | 1985 | 1986 | 1987 | 1988 | 1989 |
|-----------------|-------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| Enflasyon Oranı | 108,2 | 36,8 | 27,2 | 31,4 | 48,4 | 45   | 34,6 | 38,9 | 73,7 | 63,3 |

**Kaynak:** DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1992). s. 52.

ANAP'ın iktidara geldiği 1984 yılı itibariyle ekonomideki durgunluğu azaltıp daha yüksek büyüme hızına ulaşabilmek için genişletici para ve maliye politikası izlenmiştir. 1984-1987 yılında GSMH yıllık ortalama %6,7 olarak gerçekleşmiş, ancak enflasyon oranı kaçınılmaz olarak yükselmiştir. 1983 yılından itibaren yukarı ivme kazanan enflasyon 1987 yılında %38,9 oranına yükselmiştir. Enflasyon oranının yükselmesinin sebepleri olarak, para arzının

artması ve kontrol edilememesi, bütçe açıklarının artması, kamu kesimi borçlanma gereğinin artması ve ekonomide kamu kesiminin etkinliğini azaltmak için yapılan vergi indirimlerini gösterebiliriz (Şahin, 2006: 202).

İstikrar tedbirlerinin sıkı bir şekilde uygulandığı ilk dönemlerde bütçe açıkları düşük kalmıştır. Ancak 1984 yılından itibaren hızla artmıştır. 1984 yılında 979 milyon TL olan bütçe açığı 1989 yılında 7 milyar 673 milyon TL'ye yükselmiştir. 1988 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisi bir stagflasyon (durgunluk içinde enflasyon) krizi yaşamıştır. 1987 yılında GSMH %9,3 gibi yüksek bir oranda gerçekleşirken bu oran 1988 yılında %1,4 oranında kalmıştır. Bu da ekonomide durgunluğu beraberinde getirmiştir. Durgunluğun yanı sıra artan bütçe açıkları ve bu açıkların para arzı ile iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stagflasyona neden olmuştur (Alkan ve Ümit, 2015: 252-254).

**Tablo 2.7.** 1980-1989 Dönemi Kamu Gelir-Gider Dengesi (Milyar TL)

| Yıllar | Kamu Harcaması | Kamu Gelirleri | Bütçe Dengesi |
|--------|----------------|----------------|---------------|
| 1980   | 1078           | 912            | -166          |
| 1981   | 1516           | 1392           | -124          |
| 1982   | 1602           | 1444           | -157          |
| 1983   | 2613           | 2300           | -313          |
| 1984   | 3784           | 2805           | -979          |
| 1985   | 5313           | 4514           | -798          |
| 1986   | 8165           | 6754           | -1411         |
| 1987   | 12696          | 10089          | -2607         |
| 1988   | 21006          | 17016          | -3990         |
| 1989   | 38051          | 30379          | -7673         |

**Kaynak:** Alkan ve Ümit (2015). Türkiye’de Kamu Açıkları: 1980-2012 Dönem Analizi, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. (1), s. 254.

Tablo 2.7.’de görüldüğü üzere 1980-1989 dönemine ait kamu gelirleri dağılımı incelendiğinde en büyük pay vergi gelirlerine aittir. Dönem boyunca vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payı %80’in üzerinde gerçekleşmiştir. Vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki en büyük pay %90,3 oranı ile 1982 yılında gerçekleşmiştir. Aynı zamanda 1982 yılı dönem

içerisinde enflasyon oranının %27,2 ile en düşük oranda gerçekleştiği yıldır. Toplanan vergi gelirleri arttığında talep azaldığı için enflasyon oranı da düşmektedir (Alkan ve Ümit, 2015: 254).

Dönemin sonunda 1988 ve 1989 yılında vergi gelirlerinin toplam kamu gelirlerine oranı giderek azalmıştır. Yine 1988 ve 1989 yılında bütçe açıklarında büyük sıçrama görülmüştür. 1988 ve 1989 yılında vergi gelirlerinin toplam kamu gelirlerine oranı sırasıyla %83,4 ve %84,1 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 2.7.'ye bakıldığında bütçe açıkları 1988 ve 1989'da sırasıyla 3990 ve 7673 olarak gerçekleşmiştir. Vergi gelirlerinin payının azalması bütçe açıklarının artışına neden olmuş ve enflasyon oranı yükselmiştir (Alkan ve Ümit, 2015: 254).

**Tablo 2.8.** 1980-1989 Dönemi Toplam Kamu Gelirleri, Vergi Gelirleri ve Vergi Dışı Gelirler (Milyar TL)

| Yıllar | Toplam Kamu Gelirleri | Vergi Gelirleri | Vergi Dışı Gelirler | Vergi Gelirleri/Toplam Kamu Gelirleri (%) |
|--------|-----------------------|-----------------|---------------------|-------------------------------------------|
| 1980   | 912                   | 750             | 162                 | 82,2                                      |
| 1981   | 1392                  | 1190            | 202                 | 85,4                                      |
| 1982   | 1444                  | 1305            | 139                 | 90,3                                      |
| 1983   | 2300                  | 1934            | 366                 | 84                                        |
| 1984   | 2805                  | 2375            | 430                 | 84,6                                      |
| 1985   | 4514                  | 3829            | 685                 | 84,8                                      |
| 1986   | 6754                  | 5972            | 782                 | 88,4                                      |
| 1987   | 10089                 | 9051            | 1038                | 89,7                                      |
| 1988   | 17016                 | 14232           | 2784                | 83,4                                      |
| 1989   | 30379                 | 25550           | 4829                | 84,1                                      |

**Kaynak:** Alkan ve Ümit (2015). Türkiye’de Kamu Açıkları: 1980-2012 Dönem Analizi, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. 19(1), s. 254.

Tablo 2.8. incelendiğinde toplam kamu gelirlerinin 1985 yılından sonra hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Kamu gelirlerinin 1985 yılından sonra hızlı artışına yol açan unsur vergi gelirlerindeki artıştır. Vergi gelirlerindeki artışı etkileyen faktör ise 1985 yılında çıkarılan 3065 sayılı Katma Değer Vergisi (KDV) kanunudur.

KDV, bir mal veya hizmetin üretim sürecinin her aşamasında yaratılan katma değer üzerinden alınan bir vergidir. KDV, AB ve OECD ülkelerinde sıklıkla başvuru alan bir dolaylı vergidir (Arısoy ve Ünlükapan, 2011: 95). KDV, Türkiye’de 8 farklı dolaylı verginin kaldırılmasıyla yürürlüğe konulmuştur. Bu vergi ile tüketim vergisi sistemi basitleştirilmesi, kamu gelirlerinin artırılması ve faturalı (belgeli) alım satım sisteminin yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Perakende ticarete belge düzenini yerleştirmek için vergi iadesi uygulaması başlamıştır. Ancak yapılan vergi düzenlemeleri etkinliği sağlamaktan uzak kalmıştır. Bütçe denkliliği ilkesi alt üst olmuştur. Artan kamu açıkları iç ve dış borçları yükselterek bütçede faiz yükünü artırmıştır. KDV uygulaması ile ilgili detaylı bilgiler çalışmanın üçüncü bölümünde yer almaktadır.

## **2.7. 1990’lı Yıllarda Enflasyon ve Vergi Politikaları**

Türkiye ekonomisinde 1980’li yıllar ekonomik dönüşümlerin ve reformların gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur. 1989 yılında 32 sayılı kanun hükmünde kararname ile yapılan düzenleme ile Türkiye’de kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerinin (sıcak para) girişine izin verilmiştir. 80’li yıllarda dış ticaretteki, piyasadaki serbestleşmenin üzerine finansal sermaye hareketleri de serbest hale getirilmiştir. 32 sayılı karar ile yapılan düzenleme 1990’lı ve 2000’li yıllarda Türkiye ekonomisini olumlu-olumsuz yönlerde etkilemiştir. 1989 tarihli 32 sayılı kanun hükmünde kararname ile getirilen düzenlemeler (Özekicioğlu v.dğr., 2013: 233):

- Yurt dışından döviz kredisi almak serbest hale getirilmiştir,
- Türkiye’de yerleşik kişilerin özel finans kurumu ve bankalar aracılığıyla yurt dışı borsalarına kote menkul kıymetleri almaları serbestleşmiştir,
- Türkiye’de yerleşik olmayan kişiler, döviz alabilir ve yurtdışına döviz gönderebilir,
- Türkiye’de yerleşik kişiler, yurt dışına çıkardıkları menkul kıymetleri satabilirler,
- Yurt dışında yerleşik kişiler, Türk Lirası hesabı açtırabilirler,
- Türkiye’de yerleşik kişiler, bankalar ve finans kurumlarından döviz alabilirler,
- Türkiye’de yerleşik kişiler, yurtdışından elde ettikleri dövizleri ülkeye getirebilirler.

Ayrıca 32 sayılı karar ile birlikte Türk Lirası konvertibl bir para birimi olmuştur.

1990'lı yıllar Türkiye ekonomisi için istikrarsızlığın hakim olduğu bir dönem olmuştur. Ekonomide yüksek enflasyon ve kamu açıkları ile büyüme sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde belirli yıllarda ekonomik krizler yaşanmış ve krizlerden çıkmak için istikrar programları uygulanmıştır (Göcen, 2017: 62). 90'lı yıllarda krizlere neden olan faktörlerin başında 24 Ocak Kararları ile ortaya konulan reformların tam olarak gerçekleştirilememesi yer almaktadır. Buna ilave olarak finansal serbestleşmenin alt yapısının yeterli olmadan düzenlenmesi ekonomiyi kırılgan hale getirmiştir. Bu şekilde yapısal reformların yeterince uygulanamaması istikrarsızlığın temelinde yatmaktadır. 90'lı yıllardaki ekonomik yapıyı 1990-1994 ve 1995-1999 dönemi olmak üzere 2 alt dönemde incelemek gerekmektedir.

#### **2.7.1. 1990-1994 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Vergi Politikaları**

1989 yılından sonra vergi sisteminin etkin çalışmaması ve yeterince vergi toplanamaması, kamu kesimi gelir-gider dengesini ciddi oranda bozmuştur. Hükümet kayıt dışı ekonomi ile yeterince mücadele edememiştir. Ekonomide vergilendirilmeyen alanları etkin bir biçimde vergilendirilecek yeni yasalar çıkarılamamış ve mevcut vergiler yeterince tahsil edilememiştir. Vergi gelirlerini artırmak için daha çok dolaylı vergiler artırılmıştır (Güney, 2010: 84).

Aynı zamanda kamu giderleri de bu dönemde yüksek oranda artmıştır. İşçi ve memur ücretlerinin yükselmesi, teröre ayrılan finansmanın artması kamu giderlerini yükseltmiştir. Kamu harcamaları, gelirlerle finanse edilmediğinde TCMB kaynaklarına, iç ve dış borçlanmaya başvurulmuştur. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ye oranı 1990'da %7,5'ten 1993 yılında %11,8'e yükselmiştir. Yine 90'lı yılların başlarında hükümet yüksek faiz düşük kur politikası ile sıcak parayı çekmeye çalışmış, TL'nin değeri yabancı paralar karşısında yükselmiştir. Dış açıklar bu şekilde finanse edilmeye çalışılmış ancak değerli yerli para ile ihracat geliri azalmış ithalat sürekli artmıştır. 1993 yılında, dış ticaret açığı 14,2 milyar dolar ile ödemeler bilançosu açığı ise 6,4 milyar dolar ile rekor düzeye ulaşmıştır. Bu dönemde ödemeler bilançosu dengesini kur-faiz politikasının yanı sıra bozan bir diğer unsur da 1990 Körfez Krizi'dir. Türkiye'nin Körfez ülkeleri ile ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. 1994 yılında

talebin canlı olması enflasyon oranının yüksek seyirlerde kalmasına neden olmuş hatta 1994 yılında Cumhuriyet tarihinin en yüksek enflasyon oranı görülmüştür. Hükümet 1993 yılının ortalarından sonra iş dünyasının talebi üzerine faizleri düşürmüş ve döviz talebi artmıştır. Artan döviz talebi TCMB rezervlerinden karşılanmış ancak rezervler azaldığında ekonomi kırılgan bir konuma gelmiştir. Sıcak para çıkışları başlamış ve 1994 yılında Türkiye ekonomisi yeni bir kriz yaşamıştır (Güney, 2010: 85).

**Tablo 2.9.** 1990-1994 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE)

| Yıllar | Enflasyon Oranı (%) |
|--------|---------------------|
| 1990   | 60,6                |
| 1991   | 71,1                |
| 1992   | 67,9                |
| 1993   | 71,4                |
| 1994   | 125,5               |

**Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistikler, Enflasyon ve Fiyatlar, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, (E. T: 05.02.2022).

Tablo 2.9.'da görüldüğü gibi 1990 yılından sonra enflasyon oranı krizin yaşandığı 1994 yılına kadar sürekli yükselmiş ve 1994 yılında %125,5 ile zirve yapmıştır. Bu oran Cumhuriyet tarihinin en yüksek enflasyon oranıdır. 1980'li yıllarda başlayan yüksek enflasyon süreci bu dönemde de devam etmiş ve enflasyon Türkiye ekonomisi için kronik bir sorun haline gelmiştir. Enflasyona neden olan faktörler arasında, bütçe açıkları ve kamu kesimi borçlanma gereğinin artması yer almaktadır. Artan bütçe açıkları borçlanma ve emisyonla karşılanmış, enflasyon daha yükselmiştir.

**Tablo 2.10.** 1990-1994 Dönemi Bütçe Açığı, İç Borç Stoku, Emisyon ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

| Yıllar | Bütçe Açığı<br>(Milyar TL) | İç Borç Stoku<br>(Milyar TL) | Emisyon<br>(Milyar TL) | Kamu Kesimi Borçlanma<br>Gereği (Milyar TL) |
|--------|----------------------------|------------------------------|------------------------|---------------------------------------------|
| 1990   | 11782                      | 56052                        | 14074                  | 29429                                       |
| 1991   | 33317                      | 86183                        | 21288                  | 64469                                       |
| 1992   | 43606                      | 160323                       | 36838                  | 116680                                      |
| 1993   | 92800                      | 357347                       | 63104                  | 239793                                      |
| 1994   | 152181                     | 799309                       | 120212                 | 306937                                      |

**Kaynak:** Civan ve Uğurlu (2005). Türkiye'de Kamu Finansman Dengesi, Bütçe Açıklarının Gelişimi ve Finansmanında İzlenen Yolların Etkinliği, Muhasebe ve Finansman Dergisi.

Tablo 2.10'da görüldüğü üzere 1990 yılından sonra bütçe açıkları ciddi ölçüde artış göstermiştir. Bütçe açıklarına paralel olarak kamu kesimi borçlanma gereği artmıştır. Borçlanma ihtiyacı ile iç borç stoku ve emisyon hacmi artış göstermiştir. Bu sorunlara dış ticaret açıklarındaki artış da eklenmiş ve TCMB'nin rezervleri döviz ihtiyacını karşılayamayacak boyuta ulaşmıştır. Türkiye ekonomisinde 1994 yılının ilk çeyreğine gelindiğinde bu gidişat sürdürülemez ve 5 Nisan Kararları adı altında istikrar tedbirleri alınmıştır (Civan ve Uğurlu, 2005).

5 Nisan istikrar kararlarının amaçları arasında; mali piyasalarda istikrarı sağlamak, TL'nin değerini korumak, enflasyondaki yükselişi durdurmak, kamu kesimi gelir-gider dengesini sağlamak, bütçe üzerindeki faiz yükünü azaltmak, ödemeler bilançosu açıklarını azaltmak, döviz piyasasında arz-talep dengesini sağlamak, teknolojik gelişmeden yararlanmak, KİT zararlarını kapatmak, KİT'leri özelleştirmek, vergi reformu, sosyal güvenlik reformu, bankacılık reformu ve kaynakların etkin kullanımını sağlamak yer almaktadır (Şahin, 2006: 214).

5 Nisan kararları ile alınan önlemler (Şahin, 2006: 214-219):

- Türk lirası %39 devalüe edilmiştir. Döviz talebinin azalması için değerli TL uygulamasına son verilerek için devalüasyon yapılmıştır.

- Hazine bonosu, tahvil ve repodan alınan vergiler kaldırılmıştır. Devletin iç piyasadaki borçlanmasının önü açılmıştır.

- Yeni vergiler ihdas edilmiştir. Ekonomik denge vergisi, net aktif vergisi, ek gayrimenkul vergisi, ek motorlu taşıtlar vergisi uygulanmış ve akaryakıt

vergesi %50'den %70'e yükseltilmiştir. Bunların yanı sıra devletin çeşitli hizmetlerinden alınan resim ve harçlar yükseltilmiştir.

- Kamu gelirlerini artırıcı, giderlerini azaltıcı çalışmalar yapılmıştır. KİT ürünlerine yüksek zamlar yapılmıştır. Ayrıca ücret ve kamu giderleri artışı enflasyon oranı altında tutulacaktır.

- İnsanların bankacılık sistemine güvenini artırmak ve bankacılık sistemine para sağlamak amacıyla mevduat ve tevdiat hesaplarının sigorta kapsamına alınması

- Tarımsal destekleme politikalarının yeniden düzenlenerek dünya fiyatları ile uyumlu hale getirilmesi ve destekleme alımlarının azaltılması.

Bu tedbirlerin yanı sıra vergi reformu ile vergi gelirlerinin artırılması amaçlanmıştır. Özellikle vergilendirilemeyen alanların vergi kapsamına alınması hedeftir. Sosyal Güvenlik Kurumları'nın bir araya getirilmesi ve yeniden organize edilmesi hedeflenmiştir. Sosyal güvenlik açıklarını kapatmak için erken emeklilik yaşı uygulamasına son verilecektir.

5 Nisan tedbirleri ile hedeflenen başarıya tam olarak uygulanamamıştır. Uygulamada çıkan bazı aksaklıklar ve konjonktürün buna müsait olmaması nedeniyle, reformlardan beklenen başarı sağlanamamıştır.

5 Nisan Kararlarının ise orta ve uzun dönemli hedeflerinin çok detaylı olmadığı, hazırlık aşamasında toplumun belirli kesimlerini temsil eden gruplar oluşturulmadığı ve alınan önlemlerle ilgili farklı kesimlerden yeterli desteğin sağlanmadığı görülmektedir.

Yukarıda özellikleri irdelenmeye çalışılan 5 Nisan Kararları, 1994 yılında yaşanan krizin aşılmasında kısmen başarılı olmuştur.

5 Nisan kararlarının sonucunda, para arzı kontrol altına alınamamıştır, kayıt dışı ekonomi, kayıt altına alınamamıştır, sanayi kesiminde üretim kapasitesi düşmüştür, ücret ve maaşların baskı altına alınması iç talebi daraltmıştır, dış ticaret hacmi daralmıştır, krizin etkisiyle bankalardan çekilen mevduatlar sonucu banka iflasları yaşanmıştır, kişi başına düşen gelir ve halkın refah düzeyi düşmüştür.

### **2.7.2. 1994-1999 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Vergi Politikaları**

1994 yılında Türkiye ekonomisi krizin etkisiyle %6,1 oranında küçülmüştür. 5 Nisan 1994 kararları sonrasında büyümede ivme yakalanmış ve

1995 yılında %8, 1996 yılında %7,1 ve 1997 yılında %8,3 gibi oranlarla 3 yıl arka arkaya yüksek büyüme hızına ulaşılmıştır. 1997 Asya krizi ve 1998 yılı Rusya Krizi'nin etkisiyle büyüme hızı 1998 yılında %3,8'e düşmüş, 1999 yılında ise depremin etkisiyle ekonomi %3,4 oranında küçülmüştür (Eğilmez, 2020).

Türkiye ekonomisinde her ne kadar 5 Nisan istikrar tedbirleri alınsa da yapısal sorunlar 1994 yılından sonra da devam etmiştir. Enflasyon oranı yüksek seyretmiş, kamu kesimi gelir-gider dengesizliği devam etmektedir.

**Tablo 2.11.** 1995-1999 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE)

| Yıllar | Enflasyon Oranı (%) |
|--------|---------------------|
| 1995   | 76                  |
| 1996   | 79,8                |
| 1997   | 99,1                |
| 1998   | 69,7                |
| 1999   | 68,8                |

**Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistikler, Enflasyon ve Fiyatlar, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, (E.T: 06.02.2022).

Tablo 2.11. incelendiğinde 1995-1999 döneminde enflasyon oranı her yıl %60 seviyesinin üzerinde seyretmiştir. 1997 yılında enflasyon oranı %99,1'e ulaşmış ve bu dönemdeki en yüksek seviyeyi görmüştür. Enflasyonun bu kadar yüksek olmasının nedeni 5 Nisan kararları ile gerçekleştirilmek istenen yapısal reformların gerçekleştirilememiş olmasıdır. Bu dönemde ücret ve maaş artışları enflasyon oranının üzerinde kalmış, kamu gelir gider dengesi bozulmuş, tarımsal destekleme alımları azaltılamamış ve dış ticaret açıkları artmıştır.

1995-1999 yılları arasında bütçe açığı giderek artış göstermiştir. Bu dönemde hem kamu harcamaları yüksek oranda artış göstermiş hem de bütçe de faiz yükü giderek artmıştır. Buna karşılık olarak kamu gelirleri aynı oranda artırılmamıştır. Bütçe açıklarındaki artışa paralel olarak kamu kesimi borçlanma gereği de hızlı bir şekilde artış göstermiştir. İç borç stoku yükselmiş ve emisyon hacmi artmıştır.

**Tablo 2.12.** 1995-1998 Dönemi Bütçe Açığı, İç Borç Stoku, Emisyon ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

| Yıllar | Bütçe Açığı<br>(Milyar TL) | İç Borç Stoku<br>(Milyar TL) | Emisyon<br>(Milyar TL) | Kamu Kesimi Borçlanma<br>Gereği (Milyar TL) |
|--------|----------------------------|------------------------------|------------------------|---------------------------------------------|
| 1995   | 316576                     | 1361006                      | 223935                 | 390824                                      |
| 1996   | 1238123                    | 3148984                      | 382243                 | 1295565                                     |
| 1997   | 2180847                    | 6283424                      | 758878                 | 2270501                                     |
| 1998   | 3697824                    | 11612886                     | 1328542                | 5043847                                     |
| 1999   | 9151600                    | 22920145                     | 2390748                | 12209035                                    |

**Kaynak:** Civan ve Uğurlu (2005). Türkiye'de Kamu Finansman Dengesi, Bütçe Açıklarının Gelişimi ve Finansmanında İzlenen Yolların Etkinliği, Muhasebe ve Finansman Dergisi.

Tablo 2.12 incelendiğinde 1995 yılından 1999 yılına kadar bütçe açığı, iç borç stoku, emisyon hacmi ve kamu kesimi borçlanma gereği her yıl artış göstermiştir. 1999 yılında bütçe açığı önceki dönemlere oranla daha yüksek bir artış göstermiştir. Bu artışın bir nedeni 17 Ağustos 1999 depreminin bütçeye getirdiği yüküdür. Deprem etkisini azaltmak amacıyla 4481 sayılı Deprem Vergisi Kanununa istinaden kanun ile ek Gelir Vergisi, ek Kurumlar Vergisi, ek Emlak Vergisi, ek Motorlu Taşıtlar Vergisi, Özel İletişim Vergisi ve Özel İşlem Vergisi getirilmiştir.

Özel İletişim Vergisi haberleşme unsurlarından alınan bir vergidir. Deprem döneminde geçici olarak alınacağı ifade edilse de günümüze kadar devam etmektedir. Özel İletişim Vergisi (Yıldız, 2014, 320):

*“Özel İletişim Vergisi: 26 Kasım 1999 tarih ve 4481 sıra sayılı Deprem Vergileri Kanunu’nun 8.maddesine göre; “31.12.2003 tarihine kadar uygulanmak üzere her nevi cep telefonu işletmecileri tarafından verilen (ön ödemeli kart satışları dahil) tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri ... %25 oranında özel iletişim vergisine tabidir.” Ancak, 25/12/2003 tarihli ve 5035 sayılı Kanunun 45 inci maddesiyle düzenlenmiş 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu’nun 39. Maddesinde özel iletişim vergisi kalıcı hale getirilmiştir. Gider Vergileri Kanunu’nun 39/a maddesine göre “Her nevi mobil elektronik haberleşme işletmeciliği kapsamındaki (ön ödemeli kart satışları dahil) tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri %25 oranında özel iletişim vergisine tabidir.”*

Hükümet 1998 yılında enflasyonla ve kamu açıkları ile mücadele edebilmek amacıyla IMF ile Yakın İzleme Anlaşması imzalamıştır. Anlaşma 18 aylık bir süreci kapsamaktadır. Hedeflere ulaşma konusunda 3'er aylık dönemlerde denetim yapılacaktır. Programın temel amaçları arasında; enflasyonu %20 seviyesine düşürmek, bütçede faiz dışı fazla sağlamak, gelir dağılımında adaleti tahsis etmek, özelleştirmeyi hızlandırmak, sosyal güvenlik reformu ile emeklilik yaşını kadınlarda 57'ye erkeklerde 60'a yükseltmek, bankacılık sistemini düzenlemek, büyümede 1999 yılında 4,4 seviyesine ulaşmak yer almaktadır. Program 2000 yılı başında uygulanacak olan Enflasyonla Mücadele Programı'na geçişte köprü görevi görmüştür. Hem depremin etkisi hem de siyasi belirsizlikler nedeniyle programın başarısı sınırlı kalmıştır (Doğan, 2006: 104).

Sonuç olarak 1990'lı yıllarda 5 Nisan 1994 yılına kadar oluşan istikrarsız yapı 1995-1999 yılından sonra da devam etmiştir. 5 Nisan programının yapısal reformları içeren orta ve uzun vadeli tedbirleri uygulanamamıştır. 1995-1999 dönemi Türkiye ekonomisi iç talep canlılığına dayalı, tasarruf açıkları devam eden, dış açıkların ve dış kaynak ihtiyacının arttığı ve istikrarsız büyümenin devam ettiği bir süreçtir. İstikrarsız yapı krizlere neden olmuş ve IMF ile ilişkiler devam etmiştir. IMF ile imzalanan yakın izleme anlaşması 2000 yılında bir Stand-by anlaşması ile sonuçlanmıştır (Şahin, 2006: 239).

## **2.8. 2000'li Yıllarda Enflasyon ve Vergi Politikaları**

Türkiye ekonomisi 2000'li yıllara girerken enflasyonla mücadele etmeyi ve kademeli olarak enflasyonu düşürmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla 2000-2002 yıllarını kapsayan IMF destekli enflasyonla mücadele programı uygulanmıştır. Programın uygulama sürecinde Kasım 2000-Şubat 2001 krizleri yaşanmış ve program askıya alınmıştır. Krizden çıkmak için 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmış ve program enflasyonu düşürme konusunda başarılı olmuştur. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birçok yapısal reform gerçekleştirilmiştir. 2000'li yıllarda 2008 Küresel Finans Krizi (Mortgage Krizi) Türkiye ekonomisini etkilese de krizin etkisi kısa sürede atlatılmıştır. 2017 yılından sonra enflasyon tekrar ekonomide yükselmeye başlamıştır. 2000'li yıllarda ekonomik süreç bölümler halinde anlatılacaktır (Taşar, 2010).

### **2.8.1. 2000 Yılı Enflasyonla Mücadele Programı**

9 Aralık 1999 tarihinde verilen ve 22 Aralık 1999 tarihinde IMF tarafından onaylanan niyet mektubu ile 2000-2002 arası dönemi kapsayan Enflasyonla

Mücadele Programı kabul edilmiştir. Programda, uygulanacak para ve kur politikasının çerçevesi belirlenmiştir. Programın temelde iki hedefi bulunmaktadır. Birincisi, enflasyonu ve faiz oranlarını düşürmektir. İkincisi ise döviz kurunu önceden ilan etmek ve kur belirsizliğini ortadan kaldırmaktır (Doğru ve Kılınç Savrul, 2012: 9).

Programın temeli daraltıcı para ve maliye politikası ile döviz kuru politikasına dayanır. Bu kapsamda (Doğru ve Kılınç Savrul, 2012, 9):

- Enflasyon rakamının 2000-2002 döneminde %5'e indirilmesi,
- Cari açığın azaltılması,
- Ekonomik büyüme hızının artırılması,
- Bütçede faiz dışı fazla yaratılmaya çalışılması sağlanacaktır.

Program kapsamında döviz kuru sabit kur rejimine dayandırılmıştır. Kamu maliyesinde etkinliği sağlamak açısından mali disiplinden taviz verilmemesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda özelleştirme gelirlerinin artırılması, kamu finansman dengesinin sağlanması, sağlık hizmetlerinde tasarrufa gidilmesi şeklinde önlemler alınmıştır (Doğru ve Kılınç Savrul, 2012: 10).

Para politikası olarak, Merkez Bankası Net İç Varlıkları kontrol altına alarak parasal genişlemeyi Net Dış Varlıklara bağlamıştır.

Yapısal reformlar olarak, emeklilik yaşının yükseltilmesi, kayıt dışı istihdamla mücadele edilmesi, Sosyal Güvenlik Kurumlarının birleştirilmesi, tarım sektöründe Doğrudan Gelir Desteği sistemine geçilmesi ve Bankacılık sektörünün yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir.

2000 yılında ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik Enflasyonu Düşürme (Döviz Kuru Hedeflenmesi) Programı uygulamaya konulmuş ancak programda başarı sağlanamamıştır.

Programda başarı sağlanamamasının temel nedeni, cari işlemler açığının azaltılması yönünde sağlam temele dayanan önlemlerin alınmaması ve cari açığın yüksek düzeyde gerçekleşmesidir. 2000 yılında cari işlemler açığı 10 milyar dolar civarında gerçekleşmiş, bu durum da Enflasyonu Düşürme (Döviz Kuru Hedeflenmesi) Programının başarısız olmasına neden olmuştur.

Aynı zamanda enflasyonla mücadelede 2000 yılı sonu enflasyon hedefinin (TÜFE) %25, 2001 yılı sonu için %12, 2002 sonunda ise tek haneye düşerek %7 olması hedeflenmiştir (Doğru ve Kılınç Savrul, 2012: 9). 2000 yılı sonunda

enflasyonda belirgin bir düşüş yaşanmış ve TÜFE %39 olarak gerçekleşmiştir. Ancak gerçekleşen sonuç hedeflenenden uzak kalmıştır.

Enflasyonla mücadele programı devam ederken döviz kurunun sürdürülememesi Kasım 2000’de krize neden olmuştur.

### **2.8.2. Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi**

2000 yılında uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programında başarıya ulaşamamıştır. Enflasyon istenilen seviyeye gelmemiş ve kronik enflasyon devam etmektedir. Aynı zamanda cari işlemler açığı, sabit döviz kuru nedeniyle, yükselmiş ve açığı finanse etmek için Hazine, 2000 yılının ilk yarısında tahvil ihracını artırmıştır. Döviz kurunun önceden ilan edilip, istikrarlı hale gelmesiyle, 2000 yılı Ağustos ayından itibaren kısa vadeli sermaye girişlerinde büyük artışlar olmuş ve Hazine, 2000 yılında 7,5 milyar dolar tahvil ihraç etmiştir. Yine döviz kurunun belirgin olması ile beraber, bu dönemde yerleşiklerin (hükümet ve banka dışı kesim) yurtdışından yaptıkları menkul değer alım-satımları ile uzun vadeli döviz kredisi kullanımı büyük bir oranda artış göstermiştir. Nominal çapaya dayalı sabit kur rejimi döviz cinsinden borçların artmasına yol açmış ve bankaların döviz pozisyonları açık vermiştir. Bankalar daha fazla döviz bulmak için faiz oranlarını yükseltmiştir. Bu durum yabancı sermayenin çıkışına neden olmuş ve bankacılık sistemi bir krize girmiştir. Bunun sonucunda döviz kurları yükselme eğilimine girmiştir. Kasım ayı sonuna gelindiğinde likidite sıkıntısı ortaya çıkmış ve piyasalarda tedirginlik hakim olmaya başlamıştır. Tedirginliğin akabinde Merkez Bankasının piyasaya sunduğu likidite dolarizasyona dönüşmüştür. 22-30 Kasım 2000 tarihinde Merkez Bankası piyasaya ciddi bir döviz satışı yapmış ve rezervler erimiştir. Likidite sıkıntısını gören yabancı sermaye, spekülatif ataklarla, Kasım ayında yurt içinde 5,2 milyar ABD doları menkul değer satışı gerçekleşmiştir ve kısa vadeli portföy kaynaklı 4,8 milyar ABD doları ülkeden çıkmıştır (TCMB, 2001).

Krizin temel nedenini, piyasalarda yaşanan tedirginlikten dolayı, bankaların açık pozisyonlarını kapatma eğilimine girmeleriyle TL’ye olan talebi arttırmalarına, TL’ye olan talebin artmasıyla yurtiçi faizlerin artmasına, yükselen faizlerin hazine bonosu bulunduran bankaların risklerini artırmasına, sabit döviz kuru uygulamasıyla birlikte aşırı değerli olan TL’nin neden olduğu cari açıklar olarak ifade edebiliriz. Döviz kurunun sürdürülemeyeceği endişesi, ülkeden büyük sermaye çıkışına neden olmuş ve Kasım ayında gecelik faizler %1000

seviyelerine kadar yükselmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi, tahvil-bono ve hisse senedi fiyatlarında da ani bir düşüşe neden olmuştur. Yabancı sermayenin ani bir şekilde ülkeyi terk etmesiyle birlikte, Merkez Bankası altı milyar dolar civarında döviz talebini karşılamak zorunda kalmıştır. Uluslararası net rezerv dövizleri 16 Kasım 2000'den 5 Aralık 2000'e 24,1 milyar dolardan 17,9 milyar dolara düşmüştür (Bağcı, 2016: 49).

Kasım ayında yaşanan kriz, TCMB'nin resmi rezervlerinin ciddi oranda düşmesine neden olmuş, bununla birlikte politika faizi %36'dan % 65-67'e çıkarılmıştır. IMF'den alınan 7,5 milyar dolarlık Ek Rezerv kolaylığı ile kısa vadeli de olsa ekonomide bir rahatlama görülmüştür. Ancak 2 ay sonra yine ekonomik sıkıntı başlamıştır. Buna ek olarak bankacılık sektörünün varlıkları büyük kayıplara uğramıştır ve reel sektörde finansman ve geri ödeme konusunda sıkıntıya girmiştir (Bağcı, 2016: 49).

19 Şubat 2001 tarihinde bir Milli Güvenlik Toplantısında Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan bir tartışma sonucu, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Başbakan Bülent Ecevit'e anayasa kitapçığı fırlatılmıştır. Ekonominin siyasetten bağımsız olmaması ve siyasilerin tutum ve davranışlarına yön bulmaya çalışmasından dolayı Şubat 2001 krizini tetiklemiştir. Bu tartışma Enflasyon Düşürme Programına olan güveni tamamen sarsmış ve bu tarihte dövize olan talep 7,6 milyar dolara ulaşmıştır. Yaşanan bu iki krizle birlikte ekonomi %8,5-9 oranında daralmış, ulusal gelir 51 milyar dolar ve kişi başına düşen gelir 725 dolar azalmıştır. Ayrıca 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, enflasyon %30'lardan %70'lere kadar çıkmış, hazinenin faiz ödemeleri %101 oranında artmış ve iç borç stoku 2000 yılına istinaden 4 kat artmıştır (Bağcı, 2016: 49).

21 Şubat 2001'de %6200'e kadar çıkan ve düşürülemeyeceği anlaşılan faiz oranlarıyla birlikte, 21 Şubat gecesi kur dalgalanmaya bırakılmıştır. Enflasyonu Düşürme Programı böylece yürürlükten kaldırılmıştır (Bağcı, 2016: 49).

### **2.8.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (2001)**

Genel olarak, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP); kamu maliyesi, gelirler politikası, özelleştirme, bankacılık, para politikası ve acil yasal düzenlemeler başlıklarıyla ifade edilen bir istikrar programıdır. Programda Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin piyasalarda, özellikle de bankacılık sisteminde yarattığı olumsuz durumları ortadan kaldırmak için üç aşamalı bir süreç olarak

öngörülmüştür. İlk olarak Merkez Bankasının yeni görev tanımı ve bankacılık sistemine ilişkin alınacak önlemlerle kriz ortamından çıkılması, ikinci olarak faiz ve döviz kuruna istikrar sağlamak suretiyle ekonomik aktörlere orta vadeli bir perspektif hazırlanması, üçüncü olarak ise istikrarlı bir büyümenin sağlanması olmak üzere oluşturulmuştur (Taşar, 2010: 81). 2001 yılında TCMB'nin bağımsızlığı yönünde bir düzenleme yapılmış ve Merkez Bankası'nın temel hedefi fiyat istikrarını sağlamak olmuştur. Programın mimarı Kemal Derviş'tir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının hedefleri;

- Yüksek oranda faiz dışı fazla vermek,
- Kamu finansman dengesini yapısal dönüşümlerle de destekleyerek bir daha bozulmayacak biçimde güçlendirmek,
- Özel bankalar ile kamu bankalarının tekrar güçlü bir yapıya kavuşmasını sağlamak,
- Bankacılık sektörü ile reel sektör arasında işleyişi sağlamlaştırmak mali piyasalarda etkinliği artırmak,
- Kamu bankalarının görev zararlarını kapatmak,
- Enflasyon hedeflemesine geçmek amacıyla dalgalı kur rejimi kapsamında enflasyonla mücadele için aktif para politikası uygulamak,
- Faiz oranlarını aşağıya çekmek,
- Reel faiz oranlarını sürdürülebilir bir düzeye indirmek,
- Cari işlemler açığını kapatmak,
- Gelir dağılımı politikasını enflasyon hedefleriyle uyumlu bir şekilde sürdürmek,
- Kaynak tahsisinde kamuda şeffaflığı ve hesap verilebilirliği artırmak,
- Borçlanma olanaklarını dış finansmanla artırmak.

Görüldüğü üzere GEGP, Türkiye ekonomisinde var olan yapısal sorunları çözmeyi hedeflemektedir. Bütçe dengesinin sağlanması, yatırımların, istihdamın ve büyümenin artması, enflasyonun kalıcı şekilde düşürülmesi, cari açığın kapatılması, bankacılık sisteminin etkinliğinin artırılması, Merkez Bankasının bağımsızlığı, gelir dağılımında adaletin sağlanması amaçlanmaktadır.

#### **2.8.4. 2000-2010 Döneminde Enflasyon ve Vergi Politikası**

Türkiye ekonomisinde 2000'li yılların başlarında enflasyon yüksek oranda seyretmiştir. Ancak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte enflasyon ile

mücadelede kararlı davranılmıştır. Bu kapsamda Merkez Bankası'nın bağımsızlığına dönük bir adım atılmıştır. Merkez Bankası araç bağımsızlığına kavuşturulmuş ve bankanın temel görevi fiyat istikrarını sağlamak olmuştur. Bankanın uygulayacağı para politikası araçları bu doğrultuda uygulanacaktır. Ayrıca 2002 yılından itibaren Türkiye'de enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. 2002-2005 döneminde örtük enflasyon hedeflemesi, 2006 yılından sonra da açık enflasyon hedeflemesi uygulanmıştır. Örtük enflasyon hedeflemesinde enflasyonu düşürülecek politikalar izlenecektir. Açık enflasyon hedeflemesinde ise Merkez Bankası tarafından her yıl için enflasyon hedefi önceden ilan edilecek ve bu hedefe ulaşmaya çalışılacaktır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını, 2002 yılı Kasım ayında tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti), etkin bir şekilde uygulamıştır. Program sonucunda enflasyon oranı düşürülmüş, bütçe açıkları azalmış ve yapısal sorunlar çözülmüştür.

**Tablo 2.13. 2000-2010 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE)**

| Yıllar | Enflasyon Oranı (%) |
|--------|---------------------|
| 2000   | 39                  |
| 2001   | 68,5                |
| 2002   | 29,7                |
| 2003   | 18,4                |
| 2004   | 9,3                 |
| 2005   | 7,72                |
| 2006   | 9,65                |
| 2007   | 8,39                |
| 2008   | 10,6                |
| 2009   | 6,53                |
| 2010   | 6,4                 |

**Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistikler, Enflasyon ve Fiyatlar, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, (E.T: 07.02.2022).

Tablo 2.13. incelendiğinde Türkiye’de 2002 yılı itibariyle enflasyonda keskin bir düşüş görülmektedir. Örtük enflasyon hedeflemesi ile 2005 yılına kadar enflasyon kademeli olarak düşürülmüş ve tek haneli rakamlara inmiştir. 1970’li yıllardan itibaren devam eden kronik enflasyon sorunu 2000’li yıllarda ortadan kalkmıştır.

Bu süreçte 2002 yılından sonra bütçe açıkları da azalmış ve kamu mali disiplinine dönük adımlar atılmıştır. Aşağıda yer alan tablo 2.14.’de merkezi yönetim bütçesinin durumunu görebiliriz.

**Tablo 2.14. Merkezi Yönetim Bütçesi 2000-2010 (Milyon TL)**

| Yıllar | Kamu Geliri | Kamu Harcaması | Bütçe Açığı | Faiz Dışı Fazla |
|--------|-------------|----------------|-------------|-----------------|
| 2000   | 38.229      | 51.344         | 13.115      | 7.309           |
| 2001   | 58.416      | 86.972         | 28.556      | 12.482          |
| 2002   | 79.420      | 119.604        | 40.184      | 11.544          |
| 2003   | 101.040     | 141.248        | 40.208      | 18.319          |
| 2004   | 122.964     | 152.093        | 29.128      | 27.363          |
| 2005   | 152.784     | 159.687        | 6.903       | 38.777          |
| 2006   | 173.483     | 178.126        | 4.643       | 41.320          |
| 2007   | 190.360     | 204.068        | 13.708      | 35.045          |
| 2008   | 209.598     | 227.031        | 17.432      | 33.229          |
| 2009   | 215.060     | 267.275        | 52.215      | 986             |
| 2010   | 236.794     | 286.981        | 50.187      | 6.563           |

**Kaynak:** Bumko, İstatistikler, Ekonomik Göstergeler, Temel Ekonomik Büyüklükler (2000-2010) (<http://www.bumko.gov.tr/>).

Tablo incelendiğinde bütçe açıkları 2003 yılından 2009 yılına kadar düşüş sürecine girmiş ve GEGP’nin kamu mali disiplini taşıyan hedefi gerçekleşmiştir. Bütçe açıklarının azalması faiz dışı fazlanın da yükselmesine yol açmıştır. Bütçe disiplinin sağlanmasında etkili olan faktörler gerçekleştirilen yapısal reformlardır. Özelleştirme gelirlerindeki artış kamu gelirlerini artırmıştır. Vergi gelirlerinin bütçedeki dağılımı önceli dönemlere benzerlik göstermektedir. 2000-2009 döneminde vergi gelirlerinin bütçedeki payı %75-%81 aralığında değişim

göstermektedir. 2009-2010 yıllarında bütçe açıkları artmış ve faiz dışı gelirler azalmıştır. Temel nedeni ise 2009 Küresel Finans Krizi'dir. Krizin Türkiye ekonomisine etkisi aşağıda incelenmiştir.

#### **2.8.5. 2008 Yılı Küresel Finans Krizi (Mortgage Krizi)'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**

Küresel ölçekte, 1929 Büyük Buhranı'ndan sonra yaşanan en büyük krizdir. 2008 Mortgage Krizi finansal kaynaklı bir krizdir. ABD'de Mortgage kredilerinin geri dönüşünde yaşanan sorunlar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kriz tüm dünya ülkelerini etkilediği gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Krizin Türkiye ekonomisine etkileri (Yurdakul, 2015):

- Sanayi sektöründe kapasite kullanım oranları düşmüştür,
- İşsizlik oranı artmıştır,
- Türk lirasında yaşanan değer kaybı sonucu satın alma gücü azalmıştır,
- Yabancı sermaye girişi azalmıştır,
- Bankalar takipteki kredilerle ilgili sıkıntı yaşamıştır,
- Toplam talep daralmıştır,
- Krizin etkisiyle negatif büyüme oranı yaşanmıştır,
- Dönemdeki en olumlu gelişme cari açığın azalmasıdır.

Görüldüğü üzere kriz ekonominin üretim kapasitesini düşürmüş ve istihdam azalmıştır. Kredi geri dönüşlerinde sıkıntı olmuş ve ekonomide toplam talep daralmıştır. Bu durum enflasyonu yükseltmemiş tam tersine %6,53 seviyesine düşürmüştür. Ülke ekonomisi küçülmüş ve dış ticaretteki gerileme nedeniyle cari açık azalmıştır. Ekonomiyi canlandırmak amacıyla krize karşı alınan tedbirler aşağıda yer almaktadır (Ertuğrul v.dğr., 2010: 68):

- Otomotivde ÖTV üç ay süre ile indirilmiştir,
- Faiz oranları indirilmiştir,
- Sanayide kullanılan elektrikte uygulanan indirimli gece tarifesinin hafta sonları ve diğer resmi tatil günlerini kapsayacak şekilde ayarlanması sağlanmıştır,
- Yeni konutların satışından alınan KDV üç ay süreyle %8'e indirilmiştir,
- Beyaz eşya ve elektronik eşyada ÖTV üç ay süre ile indirilmiştir,
- SSK işveren primlerinde 5 puanlık indirim yapılmıştır,
- Destekleme kredilerinin arttırılması ve sermayesinin güçlendirilmesi sağlanmıştır,

•Merkez Bankasının döviz mevduat munzam karşılıklarını düşürerek bankacılık sistemine kaynak yaratılması sağlanmıştır,

•Vergi alacaklarının taksitlendirilmesi yapılmıştır,

•Kobilere faizsiz kredi sağlanmıştır,

•Yurt dışında olan Türklerin paralarının Türkiye'ye getirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır,

•Hisse senedi alım-satımında uygulanan stopaj oranları indirilmiştir,

•Eximbank kredileri arttırılmış ve sermayesi güçlendirilmiştir.

Alınan tedbirler daha çok talebi canlandırmak ve üretim kapasitesini arttırmaya yöneliktir. Çünkü krizle beraber ekonomi bir durgunluk süreci yaşamıştır.

#### **2.8.6. 2011-2019 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Vergi Politikası**

2010 yılından sonra Türkiye ekonomisinde yine tek başına Ak Parti iktidarı devam etmektedir. Uyguladıkları politikalarla 2017 yılına kadar enflasyon düşük seviyelerde kalmış ancak 2018 yılında enflasyon oranı %20'yi geçmiştir. Ak Parti iktidarının ülkeyi yönettiği dönemde gerçekleşen ilk en yüksek enflasyon oranıdır.

**Tablo 2.15. 2001-2019 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE)**

| Yıllar | Enflasyon Oranı (%) |
|--------|---------------------|
| 2011   | 10,45               |
| 2012   | 6,16                |
| 2013   | 7,4                 |
| 2014   | 8,17                |
| 2015   | 8,81                |
| 2016   | 8,53                |
| 2017   | 11,92               |
| 2018   | 20,3                |
| 2019   | 11,84               |

**Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistikler, Enflasyon ve Fiyatlar, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, (E.T: 08.02.2022).

Tablo 2.15. incelendiğinde 2017 yılından sonra enflasyonun yükselmesinin nedenleri arasında artan bütçe açıkları ve kur şokları yer almaktadır. Dalgalı kur sisteminde 2016 yılına kadar döviz kuru kontrollü bir şekilde hareket etmiş, ancak 2017 yılında kısmi yükseliş ve 2018 yılında ise döviz kurunda hızlı bir yükseliş meydana gelmiştir. Döviz kurundaki yükselme ile ithal fiyatlar yükselmiş, birçok ürüne zam gelmiştir. 2018 yılında enflasyonla mücadele etmek için, “Enflasyonla Topyekûn Mücadele” kampanyası başlatılmıştır. Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak öncülüğünde başlatılan programda öncelikle KİT ürünleri üreten firmalar ürünlerinde %10 indirim yapmış ve onun dışında özel sektörde gönüllülük esasına dayalı firmaların ürünlerinde asgari %10 indirim yapmaları beklenmiştir (Tekeoğlu ve Altay, 2019: 352).

Uygulanan program ile 2019 yılında enflasyon %11,84’e düşürülmüştür. Ancak Covid-19 pandemisinin yaşandığı 2020 yılından sonra yine enflasyon yükselmiştir. Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkisi ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

#### **2.8.7. Covid-19 Pandemisi ve Sonrasında Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Vergi Politikası**

COVID-19 virüsü 2019 yılının Aralık ayında Çin’in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde başlamış ve 2020 yılı Ocak ayından itibaren başta Avrupa ve Amerika olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. Virüsün adı 11 Şubat 2020’de Covid-19 olarak açıklanmıştır. Covid-19 ismi "Corona"nın “Co”su, “virüs”ün “vi”si, İngilizce hastalık anlamındaki "disease" sözcüğünün “d”si ve ilk kez 2019 yılında görülmesi nedeniyle “19” rakamından oluşturularak Covid-19 olarak tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 11 Mart 2020 tarihinde tüm dünyayı tehdit eden koronavirüs kaynaklı Covid-19 hastalığını küresel salgın anlamına gelen "pandemi" olarak ilan etmiştir (Demir v.dğr., 2020: 81).

Virüsün en önemli özelliği çok hızlı yayılması ve insan hayatını tehdit etmesidir. Bu süreçte neredeyse tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler salgının yayılım hızını önlemek amacıyla başta ülke sınırlarının kapatılması olmak üzere sokağa çıkma kısıtlamaları gibi insan hareketliliğini sınırlayan önlemler alınmıştır. Hızlı yayılma özelliği bulunan salgın bir belirsizliğe yol açmıştır. Ortaya çıkan belirsizlikler dünya ekonomisini derinden etkilemiştir.

Ülkemizde de salgının seyri diğer ülkelerde olduğu gibi devam etmiştir. Ülkemizde ilk Covid vakası 10 Mart 2020’de ve ilk Covid kaynaklı ölüm 17 Mart

2020 tarihinde görülmüştür. Bunun sonucunda salgının yayılım hızının azaltılmasına yönelik birtakım tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de salgının yayılımını azaltmaya dönük önlemler yalnızca sağlık açısından değil aynı zamanda eğitim, dini, hukuki, askerî tedbirler başta olmak üzere sosyal, ekonomik ve siyasi olarak radikal kararlar alınmıştır (Demir v.dğr., 2020: 82).

Covid-19 virüsünün yayılım hızını önlemek için kapanma tedbirleri gelmiş ve bunun insanlar üzerindeki yükünü azaltmak için ülkeler bazı parasal ve mali tedbirler almıştır. Türkiye’de de alınan parasal tedbirler, finansal piyasalarda görülen sıkılaşmanın önüne geçmek yönünde olmuştur. Böylece finansal piyasalara istikrar kazandırılması hedeflenmektedir. Çünkü pandemi öncesinde borsalar çökmüştür. BİST 100 endeksi de 1200 seviyesinden 820 seviyesine gerilemiştir. Alınan mali önlemler ise genellikle, vergi borçlarının süresinin uzatılması, borç ertelemeleri ve ticari faaliyetleri zayıflayan işletmelere ve geliri azalan hane halklarına yönelik kredi ve parasal destek biçiminde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak özetlemek gerekirse pandemi sürecinde genişletici maliye ve para politikası izlenmiştir (Sertkaya ve Baş, 2021: 153). Bu da 2021 itibariyle fiyat istikrarını bozmuştur.

**Tablo 2.16.** 2001-2012 Dönemi Enflasyon Oranı (TÜFE)

| Yıllar | Enflasyon Oranı (%) |
|--------|---------------------|
| 2020   | 14,6                |
| 2021   | 36,8                |
| 2022   | 64,27               |

**Kaynak:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistikler, Enflasyon ve Fiyatlar, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, (E.T: 08.02.2022).

2021 yılında kur atakları meydana gelmiş ve ithalat maliyeti yükselmiştir. Öncelikle ÜFE’deki artış daha sonra TÜFE’ye yansımış ve yüksek enflasyon meydana gelmiştir. 2021 Ağustos ayı itibariyle TCMB’nin faiz indirim politikası da enflasyonu tetikleyen bir unsur olmuştur. Politika faizi %19’dan günümüzde %9 seviyesine düşmüştür. Parasal genişlemedeki bu artış enflasyonu daha fazla yükseltmiştir. 2022 yılı Şubat ayında TÜFE %54,44’e, ÜFE %105,01’e yükselmiştir. Bu dönemde enflasyonla mücadele edebilmek için 8 Mart 2022’de

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında toplanan kabinede KDV indirimi gündeme gelmiştir. Temel ihtiyaç ürünlerine uygulanan KDV oranı %18'den %8'e indirilmiş ve fiyatlar düşürülmüştür. Ancak 2022 yılı Mart ayından sonra da enflasyon oranı yükselmeye devam etmiş ve ekim ayında TÜFE %85.51'e yükselmiştir. Yükselmedeki temel sorun talebin canlı olması değil, maliyetlerin yüksek olmasıdır. Artan maliyetler fiyatlara yansıdığı için enflasyon oranı yükselmeye devam etmiştir. 2022 yılı son aylarında enflasyon düşmüş ve düşüşün nedeni ise baz etkisidir.



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. TÜRKİYE’DE KATMA DEĞER VERGİSİ-ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Bu bölümde Türkiye’de Enflasyon ve Katma Değer Vergisi ilişkisinin incelenmesi amacıyla ADF Kök Testi, ARDL Eş Bütünleşme Testi, Hodrick Presscott Filtreleme Yöntemi, Toda Yamamoto Nedensellik kullanılarak analize yer verilmektedir.

Vergi, devletin karşılıksız olarak kişilerin ödeme güçlerine göre aldığı; kanunla konulan, değiştirilen ya da kaldırılan; kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla zorunlu olarak alınan bir ekonomik değerdir. Verginin karşılıksız oluşu, kişilerin vergi karşılığı olarak bir hak talep etme durumlarının olmamasını ifade etmektedir. Vergiler, devlet gelirlerinin en önemli payına sahiptir ve gelir, servet ve harcama üzerinden alınmaktadır. Ülkelerin toplam gelirlerinin %70-90 oranındaki payını vergi gelirleri oluşturmaktadır.

Türkiye’de vergi sistemindeki çeşitlendirmeler daha önce de değinildiği üzere, gelir üzerinden alınan vergiler, harcamalar üzerinden alınan vergiler, servet üzerinden alınan vergiler olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilmektedir. Kronolojik bir düzende sıralaması ise 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (1949)=Sonrası 5520 Sayılı Kanun (2006), Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (1956), Veraset ve İntikal Vergisi (1959), Gelir Vergisi/193 Sayılı Kanun (1961) , Motorlu Taşıtlar Vergisi (1963), Damga Vergisi(1964), Emlak Vergisi (1970), Katma Değer Vergisi/3065 Sayılı Kanun (1984), Gümrük Kanunu (2000), 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi (2002), 5602 Sayılı Kanun Şans Oyunları Vergisi (2007), Özel İletişim Vergisi (5228 ve 5335 sayılı Kanunlar ile Harcama Vergisi Kanunu’nun 39. maddesinde oluşturulan düzenlemeler kapsamında genel gider vergisi olan KDV’ye ek olarak “Özel İletişim Vergisi” uygulamasına geçilmiştir.) (2015), 7194 Sayılı Dijital Hizmet Vergisi (2019), 6802 Sayılı Konaklama Vergisi (2019) olarak yapılabilir.

Türk Vergi sisteminin ana unsurlarının bileşenleri üç ana başlıkla ifade edilebilmektedir. Bunlar; gelir üzerinden alınan vergiler, harcamalar üzerinden alınan vergiler ve servet üzerinden alınan vergilerdir. Gelir üzerinden alınan vergiler ile servet üzerinden alınan vergiler dolaysız vergiler iken, harcamalar

üzerinden alınan vergiler ise dolaylı vergiler kapsamındadır. Aşağıda sırasıyla dolaysız ve dolaylı vergiler açıklanacaktır. Vergi sisteminin dolaylı vergi argümanında ise başlangıcından bu yana KDV; oranlar, diğer vergilerle birlikte işlenmesi ve mal muhtelif unsurlarına göre ekli cetvel uygulama tablosu ile özel bir öneme sahiptir. Bu vergi unsurunun ayrıntılandırılmasına 2.4. Katma Değer Vergisi başlığı altında yer verilecektir.

### **3.1. KDV Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri**

KDV, ara mal ve hizmetlerin, yani üretimin bir önceki aşamasından yapılan alımların veya vergilendirmenin, her aşamada katma değer vergi matrahından indirilmesine olanak sağlayan işlemlere yayılan vergiyi ifade etmektedir (Batirel, 1995: 135). KDV'yi açıklamadan önce katma değer kavramını açıklamakta fayda bulunmaktadır.

Katma değer; herhangi bir üretim, imalat ve hizmet süreci ile bağlantılı olarak üretim faktörlerinin tüketimiyle ilgili varlıkların doğrudan veya dolaylı olarak katma değeri olarak tanımlanabilir. Mal veya hizmetlerin alış ve satış fiyatları arasındaki farkı gösterir (Aksoy, 1991: 364). Bir ürünün üretiminde farklı aşamalar vardır ve bahsedilen aşamalar ilk üretim aşamasından nihai ürün aşamasına kadar belli bir sıra içinde hareket eder. Üretimin her aşamasında belirli bir katma değer vardır. İşlenmiş ürünlerin satışından elde edilen gelirle satın alınan girdilerin ödenmesi arasındaki fark, bu aşamada yaratılan katma değeri temsil etmektedir. KDV, üretim ve tüketimin tüm aşamalarında mal ve hizmetlerin satışına uygulanan orantılı bir işlem vergisidir (Aydın, 1979: 71).

KDV'nin kanuni olarak mükellefi olan satıcıları, mal ve hizmetlerin satış fiyatına ek olarak vergi mükellefi olarak ödedikleri vergiyi tüketicilere aktardıkları için vergi mükellefidir. Yüklenici, yani KDV taşıyıcısı, mal ve hizmetlerin son alıcısıdır. KDV en gelişmiş ve modern harcama vergisidir. Başta AB olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde KDV kullanılmaktadır; İşlem vergisi özelliği taşır, yani ekonomik üretim zincirinin tüm aşamalarında alınır (Işık, 2005: 257).

Vergiler, ülkelerin giderek artan bütçe harcamalarını finanse etmek amacıyla ihtiyaç duydukları en önemli gelirlerden biridir. Günümüzde vergiler birçok rol oynamaktadır. Bu bağlamda etkin vergi sistemine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bunu yapmak için bir yandan ekonomiyi kayıt altına almak, diğer yandan da vergi sisteminde kendi kendini kontrol edecek bir

mekanizma kurmak gerekmektedir. KDV, bu amaçların gerçekleştirilmesine olanak sağlayan özelliklerinden dolayı önemli bir vergi türüdür (Arslan ve Yapraklı, 2008: 2).

KDV; mal ve hizmetlerin, üretim ve pazarlamasındaki her aşamada katma değer üzerinden alınmakta olan dolaylı bir vergi türüdür. Alman sanayici Von Siemens, bu vergiyi ilk olarak 1918 yılında Almanya'da uygulanan işlem vergisine alternatif olarak önermiştir (Azer, 2007). Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra da Japonya'da bunu yapma girişimleri başarısız olmuştur. 1953'te, ABD'nin Michigan eyaletinde KDV'nin değiştirilmiş bir biçimi olan bir ticari faaliyet vergisi getirilmiştir. Daha sonra, 1954'te merkezi hükümet, Fransa'nın ilk işlem vergisini KDV'ye dönüştürerek, Fransa'yı resmi olarak KDV'yi uygulamaya koyan ilk ülke olarak görmekteyiz. KDV, bu vergiyi kullanan ülkelerin tarihçesinde, üretim ve pazarlamanın farklı aşamalarına, ardından mal ve hizmetlerin ileri aşamasına odaklanan en genel ve gelişmiş dağıtım vergisi şekli olarak tanımlanabilmektedir. (Azer, 2007)

Prof. Dr. Neumark başkanlığındaki AET Finans Komitesi, 1962 yılında AET üyelerine KDV teklifinde bulunmuş ve bu teklif AET Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Sonuç olarak KDV, AET ülkelerinde resmi bir işlem vergisi haline gelmiştir. KDV, Avrupa Birliği tarafından AB'nin toplam satış vergisi olarak kabul edilmiştir ve şu anda AB üye ülkeleri tarafından başarıyla uygulanmaktadır. Bugün KDV sadece AB'de değil, Brezilya, Uruguay, Ekvador, Arjantin ve Bolivya gibi Latin Amerika ülkelerinde ve Tunus, Cezayir gibi bazı Afrika ülkelerinde de kullanılmaktadır (Akdoğan, 1991: 83).

KDV; dolaylı bir vergi türüdür ve nihai tüketimi vergilendirmeye yönelik olarak uygulanmaktadır. İmalat, dağıtım ve hizmet sektörlerindeki her değişiklikte ödenecek KDV ve kurumlar yatırım vergisi Hazine vergisinden mahsup edilmektedir. Bu nedenle, katma değer, üretim ve dağıtımın tüm aşamalarında vergilendirilir, yani bir paylaşırma vergisi olarak tanımlanabilir. KDV en gelişmiş ve modern harcama vergi türüdür ve dünyanın birçok ülkesinde uygulanmaktadır. KDV'de en önemli özelliklerden biri de vergi iade mekanizmasına sahip olmasıdır.

Devlet, malın satıcısından vergi toplar ve satıcı da bu tutarı malın fiyatına ekleyerek müşterilerine yansıtmaktadır. KDV, satış olmadığı durumlarda satılan malın üzerinde vergi olmayacağından, tipik bir satış vergisi olarak

tanımlayabiliriz. Bu, ekonomik aktiviteye karşı ayrımcılık yapmaz ve fiyat mekanizmasına yansıyabilir, dolayısıyla gelir dağılımında önemli sapmalar yaratmaz, bu da KDV'nin nötr olduğunu gösterir. KDV yüzde bir vergidir ve ileri oranlara uygulanmamaktadır.

### **3.2. Katma Değer Vergisi Tipleri**

Katma Değer Vergisi; Gayrisafi Hasıla Tipi Katma Değer Vergisi, Gelir Tipi KDV, Tüketim Tipi KDV ve Ücret Tipi KDV olarak dört farklı şekilde sınıflandırılabilir.

#### **3.2.1. Gayrisafi Hasıla Tipi Katma Değer Vergisi**

Gayrisafi Hasıla Tipi Katma Değer Vergisi, genel bir gider vergisidir. Matrah hesaplanırken gayrisafi değer üzerinden hesaplanır. Sermaye mallarının maliyet bedellerinin ve amortisman paylarının matrahtan çıkartılmasına izin verilmeyen Katma Değer Vergisi türüdür. Bu vergi türü

$$\text{Matrah} = \text{Ücret} + \text{Rant} + \text{Faiz} + \text{Kar} + \text{Amortisman} = \text{Tüketim} + \text{Yatırım}$$
 şeklinde hesaplanmaktadır.

#### **3.2.2. Gelir Tipi Katma Değer Vergisi**

Gelir Tipi Katma Değer Vergisi, safi hasılayı esas almaktadır. Matrahı hesaplanırken sermaye mallarının amortisman payının düşülmesine izin verilen Katma Değer Vergisi türüdür. Böylelikle sermaye malları çifte vergilendirmeye maruz kalmamış olur. Bu vergi türü

$$\text{Matrah} = \text{Ücret} + \text{Rant} + \text{Faiz} + \text{Kar} + \text{Tüketim} + \text{Yatırım} - \text{Amortisman}$$
 şeklinde hesaplanmaktadır.

#### **3.2.3. Tüketim Tipi Katma Değer Vergisi**

Tüketim Tipi Katma Değer Vergisi, tüketim malları üzerinden alınan genel bir tüketim vergisi ile eşdeğer olmakla birlikte en uygun Katma Değer Vergisi türüdür. Matrahı hesaplanırken işletmelerin diğer firmalardan satın aldıkları sermaye mallarının düşülmesine izin verilmektedir. Bu vergi türü

$$\text{Matrah} = \text{Ücret} + \text{Rant} + \text{Faiz} + \text{Kar} + \text{Amortisman} - \text{Sermaye Birikimi} = \text{Tüketim}$$
 şeklinde hesaplanmaktadır.

#### **3.2.4. Ücret Tipi Katma Değer Vergisi**

Ücret Tipi Katma Değer Vergisi, toplam ücretleri esas almaktadır. Yatırım mallarının katma değerden çıkartılması ile hesaplanan vergi türüdür. Bu vergi türü

$$\text{Matrah} = \text{Milli Gelir} - \text{Kar} - \text{Faiz} - \text{Rant} = \text{Ücret}$$
 şeklinde hesaplanmaktadır.

### **3.3. Katma Değer Vergisi'nin Avantajları ve Dezavantajları**

KDV'nin kişiler, şirketler, maliyet, uluslararası ticaret gibi birçok alanda avantaj ve dez avantajları bulunmaktadır.

### **3.3.1. Katma Değer Vergisi'nin Avantajları**

KDV'nin avantajları ve dezavantajları hakkında birçok itiraz bulunmaktadır. Ancak avantajını öne süren görüşlerin çoğunluğu bu tür vergilendirmenin avantajlı olduğuna işaret etmektedir (Paksoy ve Bakan, 2010).

KDV'nin vergilendirilebilir mal veya hizmet arzının her aşamasında alınması, şirketlerin yatırım ve işletme kararlarını etkilememekle birlikte, adil bir vergi türüdür ve modern ekonomik koşullara uygun bir vergi olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

KDV'nin bir diğer avantajı da uluslararası ticarete olumlu katkısıdır. İhraç edilen mallar üzerindeki vergi yükünün açık ve doğru bir şekilde hesaplanarak vergi iadesi; İthal edilen mallar için vergilendirme, ithal malları ile milli mallar arasında eşit vergi yükü sağlamak amacıyla sadece KDV sistemi ile yapılmaktadır.

KDV'nin bir diğer avantajı da çok sıkı bir kayıt sistemi gerektirmesi, gelir ve kurumlar vergileri üzerinde otokontrol oluşturmaya yardımcı olmasıdır.

KDV'nin maliyetinin düşük olması ve bu nedenle yüzden fazla ülkede uygulanması fazla gelir elde edilmesi bu vergilendirme türünün üstünlüğünü göstermektedir.

Özetle, KDV'nin, ekonomik kalkınmayı desteklemesi, uluslararası ticarete olan olumlu katkısı, belirli bir vergi grubuna odaklanmaması, vergi kaçakçılığını caydırması, vergi sistemine dayanması bu vergi türünü avantajlı olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak vergi ve belge düzenlerinin uygulanmasına katkıda bulunmaktadır (Akdoğan Gedik ve Günel, 2020).

### **3.3.2. Katma Değer Vergisi'nin Dezavantajları**

KDV'nin uygulanmasını zor kılan birtakım durumlar söz konusudur ve bunlar KDV'nin dezavantajlarını oluşturmaktadır.

KDV'nin tek oranlı tarife yapısına sahip olması kolaylık sağlamaktadır. Ancak uygulama esnasında bazı istisnalar dışında birtakım çeşitli sebeplerle birden fazla tarife uygulanmıştır. Bu, KDV uygulamasını zorlaştırmaktadır.

KDV'nin uygulanmasında başarılı olunmak için işletmelerin düzenli ve yeterince güvenilir bir muhasebe kayıtlarına sahip olmaları gerekmektedir. Bu verginin net bir muhasebe düzenine sahip olmayan ve bir muhasebe sistemi

geliştirmemiş şirketler ve ülkeler açısından ülke ekonomisi için oldukça pahalı bir işlem vergisi sistemi olduğu ileri sürülmektedir (Paksoy ve Bakan, 2010).

### **3.4. Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisi**

Katma Değer Vergisi, Türkiye’de 1984 yılı itibari ile Alman Vergi Sistemi rehber alınarak hazırlanan bir temele dayanmaktadır. Bu vergi sistemi tüketim değerli bir sistem temelinde yüzdelik oranlar biçiminde bir akışı barındırmaktadır (Öncel v.dğr., 1990). Katma değer vergisinin ilk ortaya çıktığı sıralarda % dilimleri için Bakanlar Kurulu Kararı esas alınan bir tablo ile bağlantılı olarak sunulmaktadır. 2006 yılına gelindiğinde ise kararname düzenlemesi yapılarak vergi iadesinde daha önceki yıllarda yapılan KDV iade miktarları %10 bandından hesaplanarak iade indiriminden yararlanılmasına ilişkin çalışan bildirimi düzenlemeleri ortadan kaldırılmıştır. 2006/10138 ve 2007/12143 sayılı kararnamelerle oran indirimleri sebebiyle oluşan gelir seviyesindeki düşüş nedeniyle kısmen bozulan bir yapıyı sergileyen 2007 bütçe dengesi sağlamak amacıyla %8 indirimli oran uygulamasına tabi olan muhtelif ürünlerin %10’luk genel orana yükseltilmesiyle bir bant sistemi kabul edilmiştir. 2006 ve 2007 Kararnameleriyle muhtelif işlemlerdeki bu artış oranları %10 genel oranı ile 2007 bütçe planlaması açığı için telafi edici unsur olmuş, ancak bu tarihten sonra genel bant değeri %10 kabulü benimsemiştir (Günel, 2019).

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunun 3505 sayılı Kanunun 23. maddesiyle değişik “oran” başlıklı 28. madde ve 2. bendinde oransal içerik olarak şu şekilde sunulmaktadır: “Katma değer vergisi oranının, her bir işlemde %10 olduğu, sunulan oranın üst sınırı 4 katı değerinde artırmaya veya %1’e kadar indirmeye, bu aralıklarda farklı vergi oranlarını belirleme Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır ” (GİB, 1984). Bu yetki Madde 28 - 3/12/1988 - 3505/23 md. Değişikliği ile Cumhurbaşkanına verilmiştir.

Kanunun “Vergi İndirimi” başlıklı 29. maddesinde açıklanan mükelleflerin, vergiye tabi işlemleri esas alınarak hesaplanan katma değer vergisi, kanun kapsamında aksi hüküme yer verilmedikçe teslim alacakları mal veya hizmetlerin bütününde KDV ödemesi alınmaktadır. Ancak 29. maddede açıklanan istisnai durumlar ve/veya vergi indiriminin söz konusu haller söz konusu olabilmektedir. Örneğin, ithalat sırasında ödenen katma değer vergileriyle, yurt içi alımlarda belgelerde gösterilen katma değer vergi oranında indirim sağlama avantajı bulunmaktadır (BKK 2002).

29. maddenin ikinci bendinde ayrıca , bir vergi dönemi içerisinde indirim sağlanmasını gerektiren KDV toplamı toplam yılın vergi tutarından büyük ise; işlemler arasındaki farkın hesaplanması vergi dönemini takip eden diğer dönemlere alacak olacak işlenmesi ve/veya mükellefin sonraki vergi döneminden mahsup edilmesi ancak nakdi olarak mükellefe iade edilmesinin söz konusu olamayacağı bahse konudur. KDV 1984/28. maddede ise devamı sağlanan sunumu şu şekildedir: “ Bakanlar Kurulunca tespit edilen sınırı aşan KDV ödemesini gerçekleştirmiş mükellef, yaptığı fazla vergi ödemesini bir vergi dönemi boyunca diğer vergi borçları için mahsuplaşarak ödeneğini alabilir. Ancak bir vergi dönemi boyunca mahsuplaşılmayan verginin iadesi nakdi olarak yapılabileceği yorumu da bulunmaktadır (Kartal, 2012: 106). Bu yoruma dair 28. maddenin uygulama ve denetimi Maliye Bakanlığı’na bırakılmıştır.

KDV düzenlemeleri için oluşturulan Kanun çerçevesinde değişiklik yapma yetkisi 1984-8887 sayılı düzenleme ve 1985-8924 sayılı düzenleme ile Bakanlar Kuruluna bırakılmış, bununla birlikte temel gıda maddelerinde %0,%3 ve %6 oranlarında aşamalı bir artış söz konusu olmuştur. Bu yıllardaki düzenlemelerde %0 olan ekmekte KDV oranı, günümüzde %1 oranında uygulanmaktadır. Bu da 1986-11217 sayılı düzenlemeyle gerçekleştirme hakkı tanınmış böylelikle KDV oranları hakkında artış sağlanma yetkisi ilk kez kullanılmıştır. 1986 kararı ile %10 bandına tabi olan ve temel ihtiyaç ürünü olarak kabul görmeyen ürünler için %12’ye yükseltilmiştir .Bu da %10 olan KDV oranını ortadan kaldırmış ve oran 1986 yılında 11217 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 28. maddesi çerçevesinde ekli listeler haricinde ibaresi sayılarak temel ihtiyaç ürünleri haricinde daimi uygulama %12 bandına yükseltilmiş, 1993 yılı 4932 Sayılı kararla oran %15’e ,1999 yılında 13648 Sayılı kararname ile %17’ye ,2001 yılında 2344 Sayılı kararname ile %18’e yükseltilmiştir. 1984/3065 Sayılı KDV Kanununun 28. maddesinin ilk düzenlemeleri %10 ibaresini işlerken günümüze dek yapılan düzenlemeler %10 oranını işlevsive yakın kılmıştır. Vergiye tabi her ürün için %10 oranının artışı indirimli ve/veya arttırmalı olarak uygulanmış, oran değişiklik düzenlemeleri KDV miktarının uygulanması ve denetimini sağlamıştır (GİB,2002).

Katma Değer Vergisi dahilinde olan indirim oranındaki ekli ürün listeleri hazırlanıp hariç kalan ürünler için %10 KDV oranı arttırılmış olsa da enflasyon tedbirleri kapsamında temel gıdayı kapsayan bazı ürünlerde 2022 yılı

düzenlemeleriyle temel gıda madde listesi arttırılmış ve enflasyon tedbiri kapsamında açıklanmıştır.

KDV oranlarının tespit şekli ve enflasyon mücadelesinin genel hatlarını içeren düzenleme ayrıntıları 1986 kanunun ilk halinden son haline dek oran arttırımı ve azaltımları Bakanlar Kurulu Kararları gibi görünse de kısmen Maliye Bakanlığı denetim çerçevesinin ötesinde onaylayıcı makam gibi hareket ettiğini göstermektedir. Bu düzenlemeleri takiben 2022 yılı enflasyon düzenlemeleri oluşmuştur. Ancak bu noktada Cumhurbaşkanlığı Başkanlık sistemi ile ilişkili görülmektedir. Bilindiği üzere Temmuz 2017’de Referandum ile kabul edilen Başkanlık Sistemi uygulaması 2018 yılında yürürlüğe girmiş, bu noktadan itibaren yasama ve yürütme organlarında kısmi değişiklikler işlevsel hale gelmiş ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Bakanlar Kurulu Kararlarının rolünü üstlenmiştir. Bu değişikliğin öncesi ve sonrasına dair karar irdelemelerini Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) internet sitesinden derlenmiş olup, KDV oranlarını ve 28. Madde değişikliklerini içerir halde aşağıda sunulmaktadır. 1984 yılında KDV Kanunun orijinal metninden itibaren yayımlanmış tüm düzenler için BKK ibaresi, 2018 yılına dek kullanılmıştır. Bu yıldan sonraki zaman diliminde ise BKK onayı ile oran düzenlemeleri Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine bırakılmış olduğundan ile ilgili düzenlemeler için CBK terimi kullanılmıştır.

02.11.1984 tarihli 3065 Sayılı Kanunun Orijinal Metni’ne göre “Katma Değer Vergisinin nispeti vergiye tabi her işlem için % 10’dur. Bakanlar Kurulu bu nispeti temel gıda maddeleri için "0" (sıfır) kadar indirmeye yetkilidir.”

2019 sonrası KDV düzenlemeleri ise şu şekildedir: (<https://www.gib.gov.tr/gibmevzuat> BKK ve CBK taramalarının yıllara göre dağılımı sıralanarak oluşturulmuştur.)

30/12/2019 tarihli **30994 Sayılı CBK ile** Yatırım amacıyla Teşvik Düzenlemesine tabi olan yeni yatırım ürünlerinde %100 oranına kadar KDV istisnası uygulanması düzenlemesine yer verilmiştir.

02/01/2020 tarihli **30996 Sayılı CBK ile** Sebze meyve gibi temel gıda maddelerinde %1 oranında KDV uygulaması bazı muhtelif gıdalarda da bu uygulamanın olacağı Ek I listesinde 6. maddesinde sunulmuştur.

31/07/2020 tarihli **31202 Sayılı RG ve 2812 Sayılı CBK ile** Ek II sayılı Liste düzenlemesi gereğinde oransal değişikliklerin planlanmasına ilişkin bazı ithal maddelerde KDV oranlarının belirtilmesine dair ilan kararlara yer verilmiştir.

30/01/2021 tarihli **3470 Sayılı CBK ile 6306 Sayılı Kanunun** hizmetlerinde sayılan KDV oranı tespit belirlemesindeki kararlarına ilişkin duyurulara yer verilmiş olup, yüzdelik oranına dair bilgiye yer verilmemiştir.

13/02/2022 tarihli **5189 Sayılı CBK ile** Temel ihtiyaç maddelerinde ve bazı mal ve hizmetlerde KDV oranının sıfırlanmasına ilişkin duyuruya yer verilmiştir.

Görüldüğü üzere KDV oranlarının belirlenmesinde temel sunum %1, %8 ve %18 oranlarında uygulanmasına dair TÜRMOB çıktısına ve GİB mevzuatına dair sunulmakta olup, %6 ,%10, %12, %15 ,%17 uygulamalarına günümüzde rastlanmamakta, Gümrük mevzuatına dair vergi uygulamalarının ise başlangıçta KDV mevzuatı içinde işlenmekte iken günümüzde bu vergi türünün mevzuat ayrımının olduğu görülmektedir. Bu noktada KDV mevzuatının bu iç içe geçmiş diğer mevzuat hükümleri ile temel çerçevesinin sunumu açısından KDV tanımlamasının ayrıntılarına değinmenin yerinde olacağını düşündürmektedir. KDV mevzuatının açık tanımı için öncelikle bu vergi türünün tanımlanması ise elzem görülmektedir. Çünkü BKK ve CBK ile işleyen süreçte Türk Vergi Sistemi mevzuatının oransal hesaplamaları bu açıdan yalnız işlendiğinde KDV ve enflasyon ilişkisinin daha iyi anlaşılabilceğini göstermektedir.

#### **3.4.1. Katma Değer Vergisinde Matrah ve Oran**

##### **3.4.1.1. %1 Oranı**

Katma Değer Vergisi Kanunu I sayılı listede yer alan mal ve hizmetlerin tedarik edildiği, mal ve hizmetlere düşük katma değer vergisi oranı uygulanmaktadır (KDV md.28).

##### **3.4.1.2. % 8 Oranı**

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun II.sayıllı listesinde yer alan mal ve hizmetler için %8 KDV alınmaktadır.

##### **3.4.1.3. %18 Oranı**

Tüm KDV tarifelerinin genel niteliğini göstermekle beraber Liste I ve II'de %1 ve %8 oranlarını içeren veya yer almayan tarifenin dışında kalan mal ve hizmetler için geçerli olarak uygulanmaktadır (Şenyüz, 1995).

#### **3.4.2. Katma Değer Vergisinin Mükellefi ve Vergi Sorumlusu**

Mükellef, Vergi Kanununun 8 inci maddesinin 1 inci fıkrası uyarınca vergi borcundaki payını ödemekle yükümlü olan gerçek veya tüzel kişidir. Sorumluluk esasen bireyseldir; başka bir kişiye devredilememektedir (Uluatam, 1990).

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu 8. maddesine göre KDV'nin mükellefi:

- a) Mal teslimi ve hizmet ifası hallerinde bu işleri yapanlar,*
- b) İthalatta mal ve hizmet ithal edenler,*
- c) Transit taşımalarda gümrük veya geçiş işlemine muhatap olanlar,*
- d) PTT İşletme Genel Müdürlüğü ve radyo ve televizyon kurumları,*
- e) Spor-Toto, piyango (Milli Piyango dahil) ve benzeri oyunlarda oyunların teşkilat müdürlükleri,*
- f) At yarışları veya diğer müşterek bahis ve talih oyunlarında bunları tertipleyenler,*
- g) 1 nci maddenin 3 üncü fıkrasının (c) bendine giren hallerde bunları tertipleyenler veya gösterenler,*
- h) Gelir Vergisi Kanunu'nun 70 inci maddesinde belirtilen mal ve hakları kiraya verenler,*
- ı) İsteğe bağlı mükellefiyette talepte bulunanlardır.”*

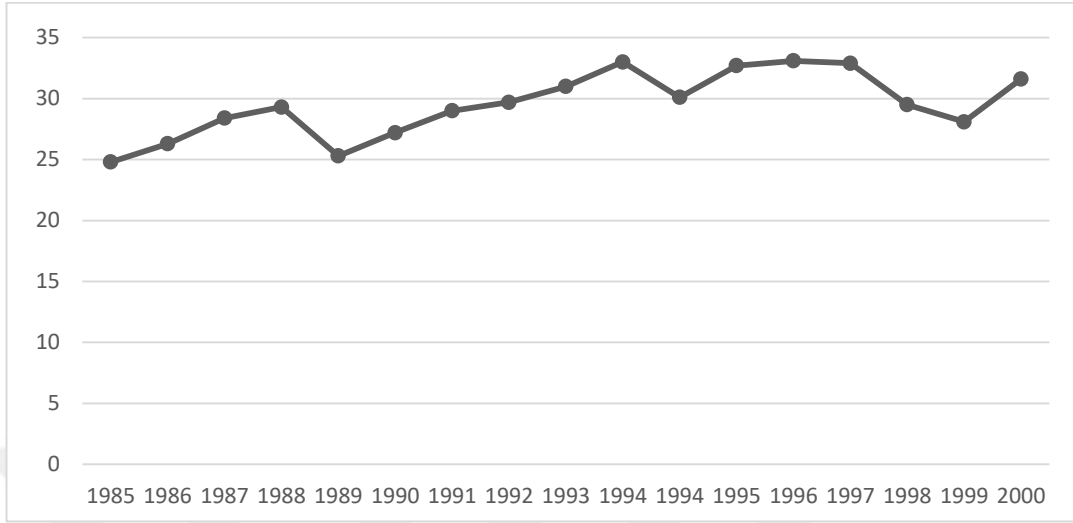
Vergi mükellefi, vergi kanununa göre vergi mükellefi değil, vergi mükellefinin vergi dairesine vergi ödemekle yükümlü olan kişidir. Örneğin, bir işverenin maaşından gelir vergisi kesmesi, vergi dairesine yatırması ve çalışanlarına ödeme yapması gerekir. Burada çalışanlar gelir vergisi mükellefi olmalarına rağmen işverenler vergi ödemeye karar vermişlerdir. Tüm vergi anayasalarında icra edilen vergi mükellefiyeti kurumu, vergi tahsilat güvenliğinin sağlanması fikri üzerine kurulmuştur (Kılıçbay, 1991).

Madde 9- Mükellefin Türkiye'de ikametgâhı, hukuk merkezi veya iş merkezinin bulunmaması halinde, gerekirse Maliye ve Gümrük Bakanlığı, vergiye tabi işlemin taraflarını veya vergiyi ödemekle yükümlü diğer ilgilileri tutuklayabilir (Özsoylu, 2013).

### **3.4.3. Katma Değer Vergisi'nin Hasılatı**

Türkiye'de Katma Değer Vergisi'nin vergi gelirleri içindeki payı oldukça yüksektir. Grafik 3.1.'de 1985-2000 arası, Grafik 3.2.'de 2001-2010 arası ve Grafik 3.3.'te 2011-2021 arası Katma Değer Vergisi tahsilatlarına yer verilmiştir.

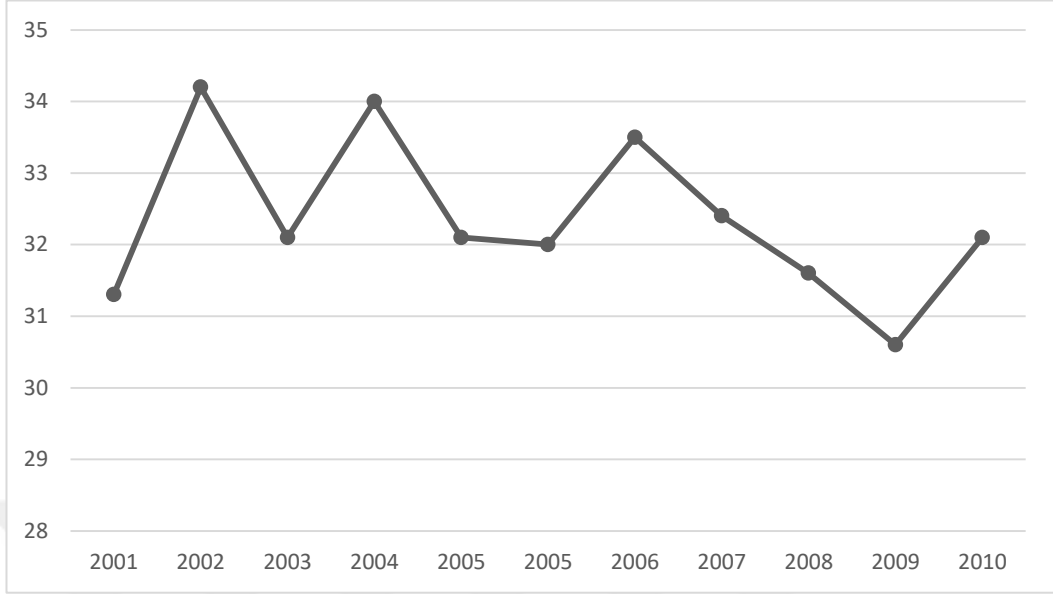
**Grafik 3.1.** Türkiye’de 1985-2000 Yılları Arasında Katma Değer Vergisi Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%).



**Kaynak:** GİB, Katma Değer Vergisi'nin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1985-2021) (BİN TL), Toplam KDV Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki (%)'si ile oluşturulmuştur. [https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user\\_upload/VI/CVI/Tablo\\_77.xls.htm](https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_77.xls.htm). (E.T: 26.11.2022).

Grafik 3.1.'de görüldüğü üzere 1985-1988 yılları arası Katma Değer Vergisi'nin payı sürekli olarak artış göstermiştir. 1988 Krizi ile düşüşe geçmiş, 1989-1994 yılları arası artmıştır. 1994 Krizi ile tekrar bir düşüş yaşanmış ama 1995 ile toparlanmıştır.

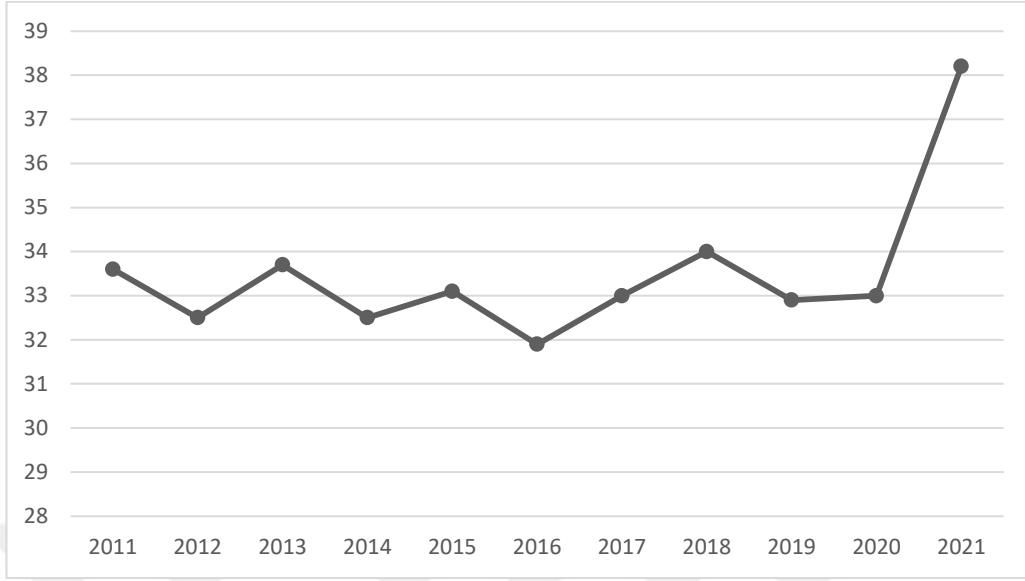
**Grafik 3.2.** Türkiye’de 2001-2010 Yılları Arasında Katma Değer Vergisi Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%).



**Kaynak:** GİB, Katma Değer Vergisi'nin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1985-2021) (BİN TL), Toplam KDV Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki (%)'si ile oluşturulmuştur. [https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user\\_upload/VI/CVI/Tablo\\_77.xls.htm](https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_77.xls.htm). (E.T: 26.11.2022).

Grafik 3.2.'de görüldüğü üzere Katma Değer Vergisi'nin payı dalgalı bir seyir göstermiştir. 2006 ile düşüşe geçmiş, 2009 sonrası tekrar yükselmiştir. 2009 sonrası yükselmesinin nedeni Küresel Finans Krizi sonrası alınan tedbirlerde belli ürünlerin KDV'si düşürülmüş, harcamalar artmış ve vergi gelirleri yükselmiştir.

**Grafik 3.3.** Türkiye’de 2011-2021 Yılları Arasında Katma Değer Vergisi Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%).



**Kaynak:** GİB, Katma Değer Vergisi'nin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1985-2021) (BİN TL), Toplam KDV Tahsilatının Vergi Gelirleri İçindeki (%)’si ile oluşturulmuştur. [https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user\\_upload/VI/CVI/Tablo\\_77.xls.htm](https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_77.xls.htm). (E.T: 26.11.2022).

Grafik 3.3.’te görüldüğü üzere 2011-2016 yılları arası Katma Değer Vergisi’nin payı dalgalı bir seyir göstermiştir. 2016-2018 arası yükselişe geçmiş, 2019’da tekrar düşüş yaşamış ve 2021’de en yüksek seviyesini görmüştür. 2018 yılından sonar KDV gelirlerinin yükselmesinin nedenleri arasında hem kayıtdışı ekonominin azalması hem de enflasyonun etkileri bulunmaktadır. E-fatura uygulamasının kapsamının genişlemesiyle faturasız satışlar azalmış ve KDV gelirleri yükselmiştir. Aynı zamanda enflasyon için insanlardan alınan bir vergi şeklinde ifade mevcuttur. Çünkü enflasyon nedeniyle bir mal ve hizmet için daha fazla fiyat ödenirken KDV miktarı da yükselmektedir. Bu da hazinenin KDV gelirini yükseltmektedir.

### 3.5. Türkiye’de Enflasyon ve Vergi ile İlgili Literatür Örnekleri

Akar ve İpek (2016), “Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye için Ampirik Bir Analiz” isimli çalışmalarında bütçe açıklarının enflasyon üzerindeki etkisini ampirik olarak incelemişlerdir. 2014 yılı birinci çeyrek ile 2015 ikinci çeyrek dönemini kapsayan çalışmalarında üçer aylık veriler halinde analizi gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada Sınır Testi, ARDL, Toda-Yamamoto nedensellik ve Etki Tepki fonksiyonları yöntemleri ile analizler yapılmıştır.

ARDL analizinden elde edilen sonuca göre, uzun dönemli katsayılar bütçe açıklarının enflasyon oranını anlamlı olarak yükselttiği görülmektedir.

Şahinoğlu v.dğr., (2010), “Türkiye’de Enflasyonun Oluşumu: ARDL Yaklaşımı” isimli çalışmasında, Türkiye’de enflasyonun belirleyici öğelerini araştırmışlardır. 1987 yılının birinci çeyreği ile 2008 yılı dördüncü çeyreği arasındaki veriler kullanılmıştır. Veriler üzerinden Üçgen Enflasyon Modeli çerçevesinde bir model kurulmuştur. ARDL yaklaşımıyla elde edilen uzun dönemli sonuçlara göre yurtdışı fiyatlar, ücretler ve çıktı açığı enflasyon üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere neden olmaktadır.

Erdoğdu v.dğr. (2021), “Covid-19 Salgınının Türkiye’nin Vergi Gelirleri Üzerine Etkisi” isimli çalışmasında 2019 yılının Aralık ayında Çin’de ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının, Türkiye’de vergi gelirlerine olan etkisini analiz etmiştir. Bunun kapsamda Türkiye’nin vergi gelirlerini etkileyen; ekonomik büyüme, enflasyon ve faiz oranları gibi makro ekonomik değişkenlerin yanı sıra, Covid-19 pandemisinden kaynaklanan ekonomik krizin etkisini de incelemek için, bir kukla değişkenin dahil edildiği model oluşturulmuştur. 2006 yılı birinci çeyrek ile 2021 yılı birinci çeyrek arasındaki aylık veriler modelde kullanılmıştır. Çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek için kullanılan doğrusal ARDL ile doğrusal olmayan ARDL yöntemleri kullanılmıştır. Hem doğrusal ARDL hem de doğrusal olmayan ARDL yöntemince desteklenen ilk ampirik sonuç, değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkinin var olduğudur. İkinci olarak, Covid-19 küresel salgın krizinin Türkiye’de vergi gelirlerini olumsuz etkilediği istatistiksel olarak gösterilmektedir. Pandemi koşulları, ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının düşük olması nedeniyle vergi gelirlerinin de azalacağını göstermektedir.

Biçen v.dğr. (2014), “Olivera-Tanzi ve Patinkin Etkilerinin Türkiye’de Geçerliliğinin İncelenmesi” isimli çalışmasında Türkiye’de Olivera-Tanzi ve Patinkin Etkilerinin geçerliliğini incelemiştir. Çalışmada 1999-2014 dönemine ait üçer aylık verilerin kullanılmıştır. ARDL sınır testi sonucuna göre, bütçe gelirleri ve enflasyonla bütçe harcamaları arasında söz konusu dönemde, enflasyonun hem bütçe gelirlerini hem de bütçe harcamalarının reel değerini azaltmadığı görülmüştür. Yani, uzun dönemde Olivera-Tanzi ve Patinkin Etkilerinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akduğan (2020), “Enflasyon ve Dolaylı Vergiler Arasındaki Bağlantı: Türkiye Örneği” isimli çalışmada dolaylı vergiler ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada amaç, Türkiye’de enflasyon ve dolaylı vergiler arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak ve enflasyonun düşürülmesinde dolaylı vergilerin etkin olup olmadığının belirlemektir. Çalışmada, Türkiye’de 2004-2019 dönemi aylık verileri kullanılarak, enflasyon oranları ile dolaylı vergi gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisi, Granger ve Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testleriyle araştırılmıştır. Elde edilen bulgular; dolaylı vergi gelirleri ile üretici fiyat endeksi (ÜFE) arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını, ancak tüketici fiyat endeksi (TÜFE)’den dolaylı vergi gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca ARDL-Sınır testi sonucu, TÜFE ile dolaylı vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin negatif olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle; incelenen dönemde enflasyon oranındaki bir artışın dolaylı vergi gelirlerinin reel değerini azalttığı görülmüştür.

Şentürk ve Akbaş (2014), “İşsizlik-Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği” isimli çalışmada 2005 yılı Ocak ayı ile 2012 yılı Temmuz ayı arasındaki verileri kullanarak ekonomik büyüme, işsizlik oranı ve enflasyon oranı arasındaki karşılıklı ilişkinin varlığını incelemiştir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti için Toda-Yamamoto (1995) ve bootstrap nedensellik testleri gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, sanayi üretim endeksi ve enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Yenisu (2019), “Türkiye’de Enflasyonun Makroekonomik Belirleyicileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi” isimli çalışmada, Türkiye’de enflasyonu etkileyen makro ekonomik değişkenleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda para arzı, bütçe açığı, döviz kuru, faiz oranları, dış borçlar, petrol fiyatları ve banka kredileri gibi değişkenlerin enflasyonu en fazla etkileyen değişkenler olduğu belirlenmiştir. Söz konusu değişkenlerin 2010 yılı Ocak ayı ile 2017 yılı Aralık ayı arasındaki verileri Toda-Yamamoto (1995) yöntemiyle analiz edilmiştir. Kısa dönemli analizin sonuçlarına göre Türkiye’de para arzı ve petrol fiyatları yüksek enflasyonun nedenidir. Bunların dışındaki değişkenler enflasyonun nedeni değildir.

Ciğerci ve Eğmir (2020), “İnsani Gelişmişlik Endeksi İle Dolaylı-Dolaysız Vergiler Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği” isimli çalışmasında kamu kesiminin dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile insani gelişmişlik endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Türkiye’de 1990-2019 yılları arasında tahsil edilen dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile insani gelişmişlik endeksi arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Analizi ile test edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda, dolaysız vergiden insani gelişmişlik endeksine doğru tek yönlü, insani gelişmişlik endeksinden ise dolaylı vergiye doğru tek yönlü olmak üzere nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Gülcemal (2022), “Türkiye’de Dolaylı Vergi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı” isimli çalışmasında, bir ekonomide dolaylı ve dolaysız vergiler, ekonomik büyüme, enflasyonla mücadele gibi çeşitli makroekonomik amaçlara ulaşmada kullanılan bir araçtır. Çalışmada, hükümetlere vergilendirme kararı verirken konulacak verginin ekonomik büyümeye etkisi konusunda bilgi vermektedir. Çalışmada spesifik olarak sadece dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1990-2020 yılları arası ARDL eşbütünleşme sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik analiziyle araştırılarak elde edilen bulgular ortaya konmuştur. Dolaylı vergi ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu ve dolaylı verginin 1 birim artması durumunda GSYH'nin 0.70 birim arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik analizi sonuçlarına göre dolaylı vergi değişkeninden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik bulunmamasıyla birlikte ekonomik büyüme, dolaylı verginin nedenidir.

Yavuz ve Beşel (2015), “Türkiye’de Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergi Gelirleri - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Frekans Nedensellik Analizi” isimli çalışmasında 1960-2012 dönemi arasında Türkiye’de uluslararası ticaret ve işlemlerden alınan vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve yönü test edilmiştir. Analiz aracı olarak Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi ve Frekans Nedensellik Analizi kullanılmıştır. Ampirik uygulamalar sonucunda, Granger nedensellik analizine dayalı Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi ile elde edilen bulgulara göre, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığı; Frekans Nedensellik Analizi bulgularına göre ise ekonomik büyümeden uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergi gelirlerine doğru tek yönlü ve geçici nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Songur ve Yüksel (2018), “Vergi Yapısı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği” isimli çalışmada vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi etkilediği yönünde bir hipotez kurmuşlardır. Hipotezi test edebilmek amacıyla Türkiye’nin 1980-2015 dönemi verileriyle, vergi yapısını oluşturan vergi türleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger, Toda-Yamamoto ve Breitung-Candelon Frekan Alanı nedensellik testlerinden yararlanarak test etmiştir. Sonuçlar, toplam vergi gelirleri, dolaysız vergiler, dolaylı vergiler ve gelir vergileri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, elde edilen bulgular, toplam vergi gelirleri, dolaysız vergiler ve gelir vergisi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Ardor v.dğr. (2014), “Türkiye Ekonomisi İçin Enflasyonun Üçgen Modeli İle Phillips Eğrisi Denklemi Tahmini: 1998-2014” isimli çalışmada Türkiye’de 1998 yılı birinci çeyrek ile 2014 yılı birinci çeyrek dönemleri arasında üçer aylık veriler kullanılarak enflasyonun üçgen modeli ile Phillips Eğrisi tahmin edilerek Türkiye’de dezenflasyon bulmacası olgusunun varlığı araştırılmıştır. Phillips Eğrisi denkleminde, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik olarak ifade edilen NAIRU, genişletilmiş Phillips Eğrisi, Hodrick- Prescott filtreleme ve zamanla değişen parametre tahmin modelleri kullanılarak üç farklı yöntemle modele dahil edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 1998-2014 yılları arasında Türkiye’de dezenflasyon bulmacası olgusunun yaşanmadığı, enflasyon tahminlemesinde enflasyonun üçgen modelinin daha başarılı sonuçlar verdiği ortaya konulmuştur.

Kurt (2017), “Türkiye’nin 2004-2015 Dönemi Vergi Gelirlerine İlişkin Laffer Eğrisi” isimli çalışmada 2014 yılı birinci çeyrek ile 2015 yılı ikinci çeyrek dönemi için Türkiye’de Laffer eğrisinin Sıradan En Küçük Kareler yöntemiyle tahmin edilerek Türkiye’de uygulanan vergi politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesidir. Laffer eğrisine göre vergi gelirleri ile vergi oranları arasında çan eğrisi şeklinde bir ilişki vardır. Daha açık bir ifade ile Laffer eğrisine göre, vergi oranları arttığında belirli bir düzeye kadar vergi gelirleri artmakta ancak daha sonra azalmaya başlamaktadır. Analizde Hodrick-Prescott filtreleme yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre toplam, dolaylı, dolaysız vergiler için uygulanan vergi oranları sırasıyla %25,4, %17,4 ve %8,0 iken optimal oranlar sırasıyla %25,3, %16,7 ve %9,06’dır. Toplam vergiler

açısından ülkemizdeki vergi politikaları optimal vergi oranlarını yakalamada başarılı görünmektedir.



### 3.6. MODEL

Analize geçilmeden önce yapılan işlemler aşağıda belirtilmektedir.

1. TÜFE, ÜFE ve Dahilde Alınan KDV için Hodrick-Presscott (HP) filtreleme yapılmıştır. (İthalde Alınan KDV’de belirli değerleri negatif verdiği için uygulanmamıştır.)

2. Filtrelemeden sonra değişkenler mevsimsellikten arındırılmıştır.

3. Logaritmik dönüşümler uygulanmıştır.

4. TÜFE ve ÜFE için devresel fark alınarak enflasyon serileri oluşturulmuştur.

#### Değişkenler:

|        |                    |                                                                                                        |
|--------|--------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| dltufe | tufe enflasyonu    | HP filtreleme yapıldı, mevsimsellikten arındırıldı, logaritmik dönüşüm alındı ve devresel fark alındı. |
| dlufe  | ufe enflasyonu     | HP filtreleme yapıldı, mevsimsellikten arındırıldı, logaritmik dönüşüm alındı ve devresel fark alındı. |
| ldakdv | ithalde alınan KDV | HP filtreleme yapıldı, mevsimsellikten arındırıldı, logaritmik dönüşüm alındı.                         |
| liakdv | dahilde alınan KDV | mevsimsellikten arındırıldı, logaritmik dönüşüm alındı.                                                |

#### 3.6.1. Durağanlık Sonuçları

Dltufe (TÜFE) değişkeni, ADF birim kök testinin sabitli modelinde %1 önem düzeyinde sabitli ve trendli modelinde ise %5 önem düzeyinde devresel farkında durağan çıkmıştır. PP birim kök testinin sabitli modelinde %5 önem düzeyinde sabitli ve trendli modelinde ise %10 önem düzeyinde devresel farkında durağan çıkmıştır.

Dlufe (ÜFE ) değişkeni, %1 önem düzeyinde devresel farkında durağandır.

Ldakdv (Dahilde Alınan KDV) değişkeni, PP birim kök testine göre %1 önem düzeyinde seviye değerinde durağandır. ADF birim kök testine göre ise sabitli modelde seviye değerinde durağan bulunmamış ancak %1 önem düzeyinde devresel farkında durağandır. Sabitli ve trendli modelde %5 önem düzeyinde seviye değerinde durağandır.

Liakdv (İthalde Alınan KDV) değişkeni, ADF birim kök testinde %5 önem düzeyinde seviye değerinde durağan çıkmıştır. PP birim kök testinin sabitli modelinde %5 önem düzeyinde seviye değerinde durağandır. Trendli modelinde ise %1 önem düzeyinde devresel farkında durağandır.

Genel olarak bakıldığında TUFİ ve UFE enflasyon serileri devresel farklarında durağanlardır. Çalışmada yer alan diğer değişkenlerinde ya seviye değerinde ya da devresel farkları alındığında durağan oldukları gözlemlenmiştir. Değişkenlerin maksimum I(1)'de durağan olmasından dolayı ARDL eşbütünleşme testi kullanılmıştır.

**Tablo 3.1. Birim Kök Test Sonuçları**

|                | ADF        |                    | PP         |                    |
|----------------|------------|--------------------|------------|--------------------|
|                | sabitli    | Sabitli ve trendli | sabitli    | Sabitli ve trendli |
| <b>Dltufe</b>  | -0.658     | -1.969             | -0.982     | -2.104             |
| <b>Δdltufe</b> | -3.614***  | -3.89**            | -3.171**   | -3.139*            |
| <b>Dlufe</b>   | -0.231     | -1.689             | -1.471     | -2.493             |
| <b>Δdlufe</b>  | -4.191***  | -4.359***          | -5.12***   | -5.162***          |
| <b>Ldakdv</b>  | -2.451     | -3.659**           | -7.647***  | -8.384***          |
| <b>Δldakdv</b> | -3.948***  | -4.015***          | -13.08***  | -13.871***         |
| <b>Liakdv</b>  | -4.03***   | -3.644**           | -3.422**   | -3.054             |
| <b>Δliakdv</b> | -17.761*** | -18.203***         | -28.752*** | -28.67***          |

\*\*\*, \*\*, \* sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Δ; devresel farkı göstermektedir.

### 3.6.2. ARDL Model Sonucu

ARDL modellerinde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu bulunmuştur. Bu nedenle katsayıların varyans kovaryans matrisi için, değişen varyans tutarlı standart hata ve varyansı dikkate alan White-Hinkley yöntemi kullanılmıştır.

Her iki modelde de eşbütünleşme ilişkisi vardır. İlk modelde (ithalatta alınan KDV ve UFE enflasyonu) F istatistiği 23.814, ikinci modelde ise modelde (dahilde alınan KDV ve TUFİ enflasyonu) F istatistiği 6.04 olarak bulunmuştur. Her iki istatistik değeri de %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani eşbütünleşme var.

Her iki modelde de uzun dönem katsayıları anlamlı çıkmıştır. İlk modelde (ithalatta alınan KDV ve UFE enflasyonu) 52.45 olarak bulunmuş. Yani UFE enflasyonundaki %1'lik bir artış ithallata alınan KDV'de %0.52'lik bir artış olacaktır. İkinci modelde (dahilde alınan KDV ve TUFİ enflasyonu) 85.197 olarak bulunmuş. Yani TUFİ enflasyonundaki %1'lik bir artış dahilde alınan KDV'de %0.85'lik bir artış olacaktır. Her iki katsayı da %1 önem düzeyinde

istatistiksel olarak anlamlıdır. (hem bağımlı hem bağımsız logaritmik olduğu için yüzdesel olarak yorumlanır)

Her iki modelde de hata düzeltme terimi ( $ECT_{t-1}$ ) beklenildiği gibi 0 ile -1 arasındadır. Ayrıca %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu katsayıların negatif olması, uzun dönem denge üzerinde bir sapma olduğunda modelin tekrar dengeye geleceğini gösterir. İlk modelde -0.015 olarak bulunmuştur. Bir bakıma ithalde alınan KDV ve UFE enflasyonunda olan uzun dönemli dengede bir sapma olduğunda bu sapmanın % 1.5'i bir dönemde giderilecektir. Daha sonraki dönemde ise kalan sapmanın %1.5'i giderilecektir. İkinci modelde ise -0.0002 (çok küçük nerdeyse dengeye gelmeyecek gibi) olarak bulunmuştur. Bir bakıma dahilde alınan KDV ve TUFEnflasyonunda olan uzun dönemli dengede bir sapma olduğunda bu sapmanın % 0.02'si bir dönemde giderilecektir. Daha sonraki dönemde ise kalan sapmanın %0.02'si giderilecektir.

**Tablo 3.2. ARDL Model Sonuçları**

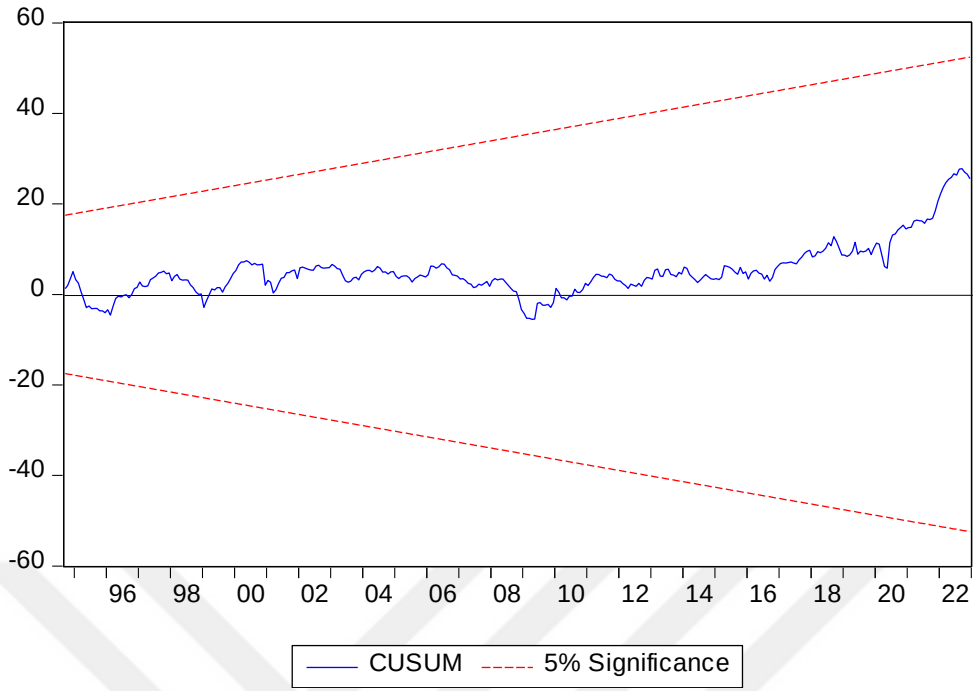
| Bağımlı Değişken | Bağımsız Değişken | F İstatistiği | Uzun Dönem | $ECT_{t-1}$ | ARDL Model |
|------------------|-------------------|---------------|------------|-------------|------------|
| liakdv           | dlufe             | 23.814***     | 52.45***   | -0.015***   | (3, 0)     |
| ldakdv           | dltufe            | 6.04***       | 85.197***  | -0.0002***  | (4, 3)     |

\*\*\*, \*\*, \* sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

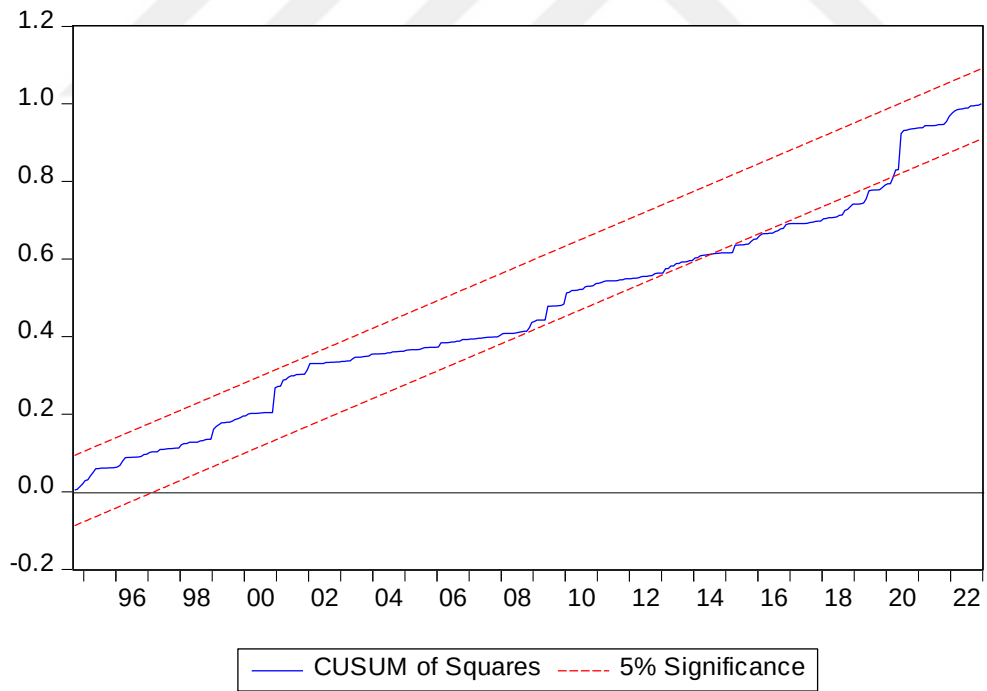
### 3.6.3. İthalde Alınan KDV ve ÜFE CUSUM Grafikleri

CUSUM grafikleri kırmızı bant içerisinde (%5'lik önem sınırı) arasında olduğunda model istikrarlıdır. CUSUM kare grafiğinin son dönemlerinde %5'lik sınırı aştığı gözlemlenmiş ama bu çok ciddi bir sorun değildir.

**Grafik 3.4. CUSUM Grafiği**



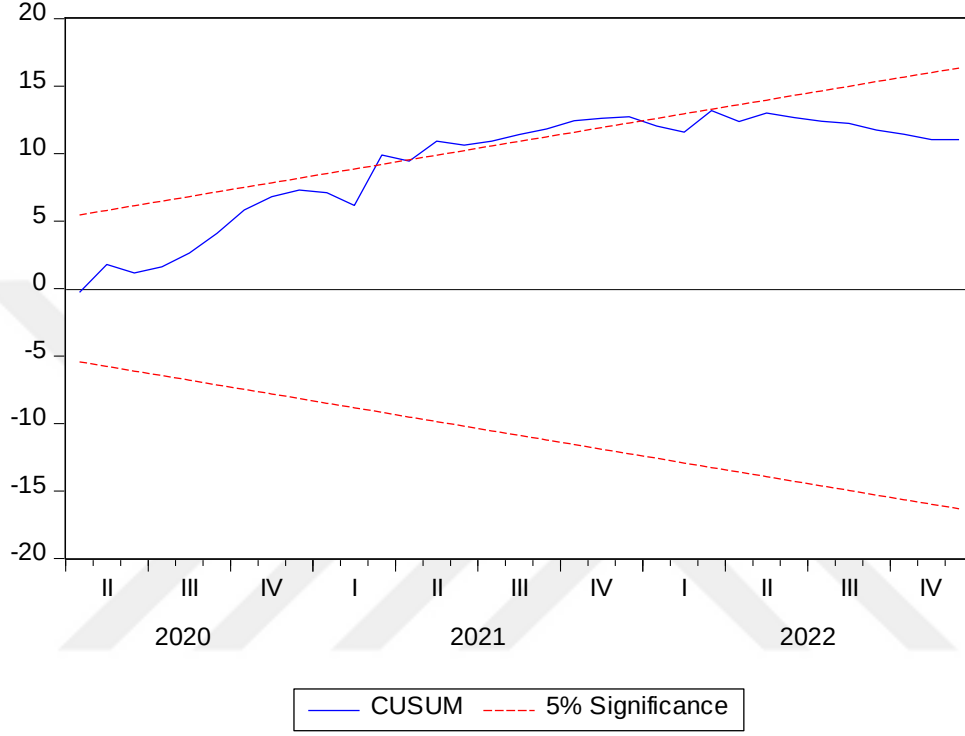
**Grafik 3.5. CUSUM Grafiği**



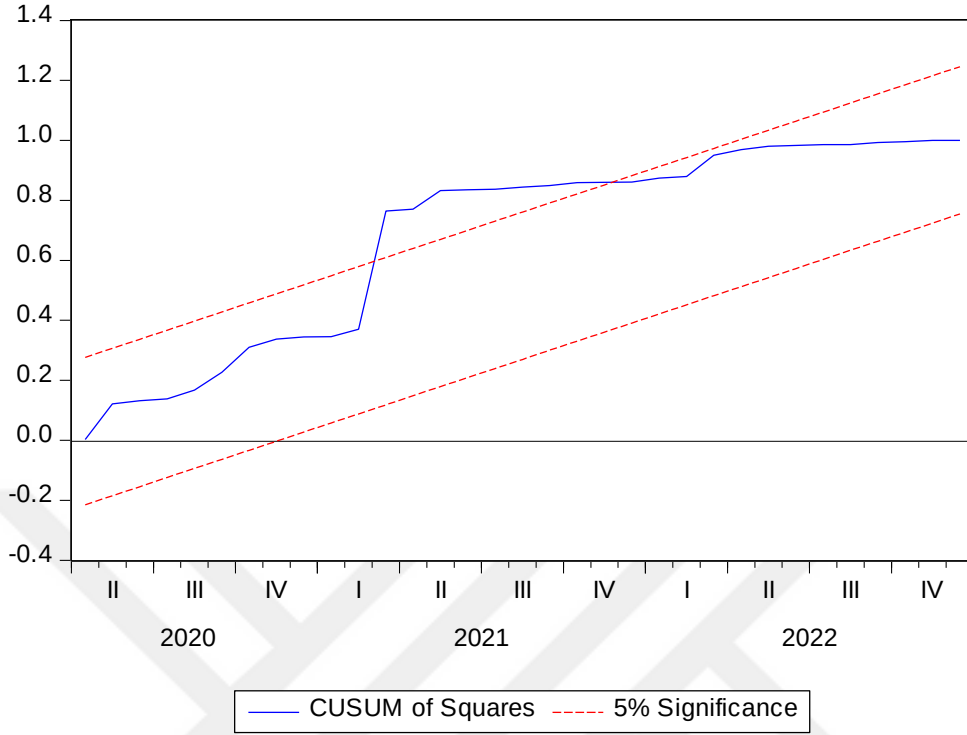
#### 3.6.4. Dahilde Alınan KDV ve TÜFE CUSUM Grafikleri

CUSUM grafikleri kırmızı bant içerisinde (%5'lik önem sınırı) arasında olduğunda model istikrarlıdır. Grafiklerde %5'lik sınırı geçtiği gözlemlenmektedir. Ancak bu sınırı geçmeler çok ciddi boyutta değildir.

**Grafik 3.6. CUSUM Grafiği**



**Grafik 3.7. CUSUM Grafiği**



### 3.6.5. Nedensellik Sonuçları

Değişkenlerin  $I(0)$  ve  $I(1)$  durağan olmalarından dolayı Toda Yamamoto nedensellik durağanlık testi kullanılmıştır. Bu nedensellik testinde değişkenler arasındaki uzun dönemli nedensellik sonuçlarına ulaşılmaktadır. İlk model için (ithalde alınan KDV ve UFE enflasyonu) test istatistik değerleri istatistiksel olarak anlamsızdır. Yani bu iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. İkinci modelde ise (dahilde alınan KDV TUFEnflasyonu) arasında çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Tüfe enflasyonu, dahilde alınan KDV'nin nedeni olmadığını belirten  $H_0$  hipotezi %1 önem düzeyinde ret edilmiştir. İlgili test istatistiği 31.032 bulunmuştur. Dahilde alınan KDV, TUFEnflasyonunun nedeni olmadığını belirten  $H_0$  hipotezi %5 önem düzeyinde ret edilmiştir. İlgili test istatistiği 15.581 bulunmuştur.

**Tablo 3.3.** Toda Yamamoto Nedensellik Sonuçları

| <b>H<sub>0</sub> Hipotezi</b>   | <b>X<sup>2</sup> istatistiği</b> | <b>Karar</b> |
|---------------------------------|----------------------------------|--------------|
| dlufe, liakdv'nin nedeni değil  | 7.829 (8)                        | Red Değil    |
| liakdv, dlufenin nedeni değil   | 4.702 (8)                        | Red Değil    |
| dltufe, ldakdv'nin nedeni değil | 31.032*** (8)                    | Red          |
| ldakdv, dltufenin nedeni değil  | 15.581** (8)                     | Red          |

\*\*\*, \*\*, \* sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içindeki değerler serbestlik derecesidir.

## SONUÇ

Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli artışlar olarak ifade edilen enflasyon kavramı makroekonomik bir sorun olarak ekonomi literatüründe yer almaktadır. Enflasyon sorunu ekonomide yer alan hane halkı, firmalar ve devlet kesimini etkilemektedir. Enflasyonun neden olduğu fiyat artışları hane halkı olarak ifade ettiğimiz tüketici kesiminin alım gücünü düşürmektedir. Fiyat artışları nedeniyle firmaların gelirlerini artıran bir unsur olarak görülse de enflasyon firmaların yeni yatırımları için bir risk unsuru oluşturmaktadır. Çünkü fiyat artışları nedeniyle maliyetlerini tahmin edemeyen firmalar yeni yatırımlar yapmaktan vazgeçecektir. Devlet için ise enflasyon nedeniyle kamu harcamalarının maliyeti artmakta ve bu harcamaları finanse edebilmek için kamu gelirlerinin artması gerekmektedir.

Çalışmada enflasyon ile önemli bir kamu geliri olan dolaylı vergiler arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde enflasyon ve vergi politikaları ile ilgili teorik bilgiler açıklanmıştır. İkinci bölümde Cumhuriyet dönemi ve sonrasında günümüze kadar gelen süreçte Türkiye’de enflasyonun gelişimi ve enflasyonla mücadelede uygulanan vergi politikalarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde vergi uygulaması spesifik hale getirilmiş, dünyada ve ülkemizde önemli bir tüketim vergisi olan KDV ile enflasyon arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

KDV, ülkemizde 1985 yılında uygulamaya konulmuş bir dolaylı vergidir. Dolaylı vergiler ile enflasyon arasındaki ilişkide enflasyonun dolaylı vergileri, dolaylı vergilerin enflasyonu etkilediği açıkça görülmektedir. Enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkilerini inceleyecek olursak, bu etki ülkenin vergi sisteminin yapısına göre olumlu ya da olumsuz olarak şekillenmektedir. Vergi sistemi esnekse, yeni vergiler getirilebilir ya da var olan vergilerin oranları artırılarak vergi gelirleri üzerinde olumlu etki sağlanabilir. Ayrıca enflasyon oranı arttıkça paranın alım gücü düşeceği için verginin tarhı ile tahsilatı arasında geçen sürenin kısa tutulması gerekmektedir. Eğer bu durum sağlanamazsa yüksek enflasyon sonucu tahsilatlar gecikecektir. Tahsilatlardaki gecikme sonucu gerçekleşen bu parasal değer kaybı Olivera-Tanzi Etkisi olarak ifade edilmektedir. Yüksek enflasyon sonucu paranın satın alma gücü ile reel gelirler üzerinde bir azalma oluşmasına ise “enflasyon vergisi” denmektedir. Enflasyonun dolaylı vergiler

üzerindeki etkisini incelediğimizde; enflasyonist ortamda uygulanan politikalar ile vergi yasalarında birtakım değişiklikler görülmektedir. Talep enflasyonu ile mücadele politikalarında dolaylı vergi oranları arttırılarak toplam talepte azalma amaçlanmaktadır. Mal ve hizmet üzerinden alınan vergilerin arttırılması sonucu fiyatlarda gerçekleşen artış nedeni ile kişiler harcamalarını kısacak, aşırı tüketimden kaçınacaktır. Böylelikle toplam talep azalmış olacaktır. Ancak dolaylı vergilerin arttırılması alt gelir gruplarının üzerinde daha ağır bir vergi yüküne neden olacaktır. Gelirinin çoğunu tüketimde kullanan, tasarruf etmek için yeterli gelire sahip olmayan kişilerin; artan vergi oranları ile tasarruf oranı iyice düşecek, kişiler gerekli olan mal ve hizmet alımlarında da kısıntıya gitmek zorunda kalacaklardır. Dolaylı vergilerin enflasyon üzerindeki etkilerini inceleyecek olursak, esasen iki etkiden bahsedebiliriz. Dolaylı vergiler, enflasyon oranları üzerinde ters yönlü bir etki sağlamaktadır. Yani, harcamalar üzerinden alınan vergilerin arttırılması ile kişiler harcamalarında kısıntıya gidecek, böylelikle toplam talep azalacaktır. Ancak bu durum yukarıda bahsedildiği üzere alt gelir gruplarını olumsuz etkilemektedir. Diğer bir etki ise harcamalar üzerinden alınan vergilerin arttırılması fiyatların yükselmesine neden olacağı için maliyet enflasyonunun ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

KDV, uygulamada, bir mal veya hizmetin üretimi ve her satış aşamasında alınan bir vergidir. Vergi uygulaması devlet hazinesine gelir sağlamanın yanı sıra bir maliye politikası aracı olarak da kullanılmaktadır. Maliye politikasının amacı ekonomide istikrarı sağlamaktır. Önemli bir makroekonomik sorun olan enflasyonla mücadelede hükümetler vergi politikasına başvurmaktadır. Çünkü devlet hazinesinin en büyük gelir kalemi vergilerdir. Bu çalışmada da enflasyonla mücadelede vergi politikası spesifik hale getirilerek önemli bir gelir kaynağı olan KDV ile enflasyon ilişkisi çalışılmıştır. Çalışmanın hipotezi Türkiye’de KDV gelirleri ile enflasyon arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Çalışmada Türkiye’nin 1994-2022 nominal değerli zaman serileri fiyat hareketlerinden arındırılarak reel hale getirilmiştir. Enflasyon ile KDV Gelirleri arasındaki ilişki, Tamo Yamamoto Nedensellik, CUSUM Grafiği, ARDL analizi kullanılarak test edilmiştir.

ARDL sınır (eşbütünleşme) testi uzun ve kısa dönem nedensellik ilişkilerini yakalamaya yarayan modeldir. Test sonucunda KDV ile ÜFE-TÜFE arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ÜFE’de meydana gelen %1’lik bir artış

ithallata alınan KDV gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payını %0.52 arttırmıştır. İkinci modelde (dahilde alınan KDV ve TUFİ enflasyonu) %0.85 olarak bulunmuş. Yani TUFİ’de meydana gelen %1’lik bir artış dahilde alınan KDV gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payını %0.85 arttırmaktadır. Her iki katsayı da %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. KDV, advolorem yani bir mal veya hizmetin değeri üzerinden belli bir oranda alınan vergidir ve mal veya hizmet fiyatlarında, enflasyon nedeniyle meydana gelen artışlar aynı şekilde belirli bir oranda alınan KDV bedellerini de yükseltecektir. Bu durum devletin KDV kaynaklı gelirlerinin artışını sağlamaktadır.

Enflasyonu düşürmek için KDV oranları artırılabilir, böylelikle tüketim talebi düşecek ve fiyatlar düşecektir. Ancak son yıllarda ülkemizde enflasyon oranı önce ÜFE ile daha sonra ÜFE’nin TÜFE’ye yansması ile hızla yükselmiştir. Hükümet fiyatları etkileyen maliyet artışlarını düşürmek amacıyla temel tüketim ürünlerinde KDV oranlarını %8’e düşürmüştür. Temel tüketim mallarının fiyatlarında bir nebze düşüş olsa da enflasyon oranları düşmemiş aksine yükselme eğilimine girmiştir. Çünkü burada dikkat edilmesi gereken husus insanların enflasyonun daha da yükseleceği beklentisi ile bugünkü taleplerini artırmaları, aynı zamanda maliyetlerin yükselmesi nedeniyle fiyat artışlarının devam etmesidir. Sonuç olarak KDV oranlarını düşürmenin enflasyonu düşürmediği ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak enflasyon oranlarındaki yükselmeler hazinenin KDV gelirlerini artırmaktadır. Ancak KDV oranlarında meydana gelen düşüşler enflasyonla mücadelede etkili olmamaktadır. Eğer hükümetler bütçe açıklarını finanse etmek istiyorlarsa yüksek enflasyon dönemlerinde KDV gelirlerini artırmalıdır. Ekonomilerde talep kaynaklı enflasyon meydana gelmiş ve enflasyon oranları düşürülmek isteniyorsa bu durumda talebi baskılamak için KDV dahil vergi oranları yükseltilmelidir.

## KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6/İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Akar, S. ve İpek, E.(2016). "Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 167-189.
- Akdeniz, G. (1971). "Finansman Kanunu ve Düşündürdükleri". *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansı*, (21), 15-39.
- Akdoğan, A. (1991). *Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Akdoğan Gedik, M. ve Günel, T. (2020). "Seçilmiş Geçiş Ekonomileri ve Türkiye'de Vergi Türlerinin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2179-2200.
- Akdoğan, U.(2020). "Enflasyon ve Dolaylı Vergiler Arasındaki Bağlantı: Türkiye Örneği". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2248-2262.
- Akıncı, A. (2019). "Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 100-106.
- Aksoy, Ş.(1991). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*. 3. Basım. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aktan, C. C. (2008). *Yeni İktisat Okulları*. 2.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alkan, H. I. ve Ümit, A. Ö. (2015). Türkiye’de Kamu Açıkları: 1980-2012 Dönem Analizi". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 247-274.
- Ambler, S. (2007-2008). "The Costs of Inflation in New Keynesian Models". *Bank of Canada Review*, Winter 2007-2008, 5-14.
- Ardor, H. N., Tokatlıoğlu, İ., Öztürk, F. (2014). "Türkiye Ekonomisi İçin Enflasyonun Üçgen Modeli ile Philips Eğrisi Denklemi Tahmini: 1998-2014". *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 25(91), 29-53.
- Arısoy, İ. ve Ünlükapan, İ. (2011). Katma Değer Vergisi, "Enflasyon Oranı ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkilerin Dinamik Analizi". *Sosyo-Ekonomi*, 16(16), 93-112.
- Arpacıoğlu Özdemir, Ö. (2021). "Türkiye'de Büyüme ve Enflasyonun İstihdam Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(27), 225-235.
- Arslan, İ. ve Yapraklı, S. (2008). "Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz 1983-2007". *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (7), 88-103.
- Artan, S. (2008). "Türkiye’de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (1), 113-137.
- Aslan, H. (2009). *Para Teorisi ve Para Politikası*. 1. Baskı. Bursa: Alfa Akademi Basım Yayın Dağıtım.
- Ay, İ.C. (2021). Marshall "Yardımları" : "Türkiye’nin Dışa Bağımlılık Sürecine Etkileri". *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 53-64.
- Aydın, İ. (1979). *Enflasyonla Mücadele Modelleri*. İstanbul: Güryay Matbaası.

- Aydoğan, E. (2004). "1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11(1), 91-110.
- Azer, . A. (2007). "Sermayenin okulusluluktan Uluslar-stlğe Dnm (1994-2005)". *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*. İstanbul.
- Bağcı, S. (2016). "Kasım 2000 ve ubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 46-54.
- Batırel, . F. (1995). "Enflasyon ve Vergi Sistemi İlişkisi zerine". *Vergi Dünyası*, (172).
- Berument, H. (2002). "Döviz Kuru Hareketleri ve Enflasyon Dinamiği: Türkiye rneği". *Bilkent Üniversitesi, Tartışma Metni*, 1-15.
- Besley, T. ve Robinson, J. A. (2010). "Quis Custodiet Ipsos Custodes? Civilian Control over the Military". *Journal of the European Economic Association*, 8(2-3), 655-663.
- Biçen, . F., Görüş, M. ., Trkz, K. (2015). "Olivera-Tanzi ve Patinkin Etkilerinin Türkiye'de Geçerliliğinin İncelenmesi". *Maliye Dergisi*, (168), 170-185.
- Bilgili, Y. (2016). *Karılatırmalı İktisat Okulları*. İstanbul: 4T Yayınevi.
- BKK (2002). "4480 Sayılı BKK Kararı, Resmi Gazete No: 24831". <https://www.gib.gov.tr/gibmevzuat>.
- Bocutoğlu, E. (2013). *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*. 10. Baskı. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Boratav, K. (2013). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozkurt, B. (2011). "Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Analiz". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Hatay.
- Bumko, İstatistikler, Ekonomik Göstergeler, Temel Ekonomik Büyüklükler (2000-2010).
- Canevi, Y. (1976). "Enflasyonun Vergi Sistemi zerindeki Etkileri". *Maliye Dergisi*, (23).
- iğerci, İ. ve Eğmir, R.T. (2020). "İnsani Gelimilik Endeksi ile Dolaylı-Dolaysız Vergiler Arasındaki İlişki: Türkiye rneği". *Sayıştay Dergisi*, 32(117), 139-153.
- Civan, M. ve Uğurlu , M. (2005). "Türkiye'de Kamu Finansman Dengesi, Bütçe Açıklarının Gelişimi ve Finansmanında İzlenn Yolların Etkinliği". *Muhasebe ve Finans Dergisi*, 25(46), 46-59.
- atalba, G. K. (2007). "Türkiye'de Para Arzı İle Enflasyon Arasındaki İlişkinin Parametrik Olmayan Regresyon Analizi İle İncelenmesi". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 197-212.
- iek, S. (2009). "Küreselleşme ve Enflasyon: Küresel ıktı Açığı Hipotezi-Türkiye rneği". *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*. İstanbul.
- omaklı, . E. ve Yıldırım, K. E. (2012). "Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 61-70.
- Dam, M. M. ve Ertekin, . (2018). "Türkiye'de Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme zerindeki Etkisinin Analizi". *Vergi Raporu*, (228), 19-32.
- Demir, M., Günaydın, Y. ve Demir, . . (2020). "Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'de Turizm zerindeki nclleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107.

- Demir, M. ve Sever, E. (2017). "Vergi Gelirleri Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Panel Veri Analizi". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 51-66.
- Demirgil, B. ve Türkay, H. (2018). "Enflasyon-Faiz İlişkisi: Bir ARDL/Sınır Testi Uygulaması". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 515-528.
- DPT, (1996). Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu.
- Dikmen, O. (2012). "Türkiyede Muamele Vergisinin İnkişafı". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 5(1-4), 96-126.
- Dinler, Z. (2012). *İktisada Giriş*. 16. Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Doğan, B., Eroğlu, Ö. ve Değer, O. (2016). "Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği". *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 405-425.
- Doğan, S. (2006). "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Ekonomik İstikrar Arayışları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (49), 101-122.
- Doğru, B. ve Kılınç S. B. (2012). "Nominal Çapalar ve Türkiye'deki Uygulama Sonuçları". *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 1-36.
- Doru, Ö. ve Faruk, D. (2021). "Türkiye'de Ticari Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi: ARDL Sınır Testi ve Nedensellik Analizi". *KAÜİİBFD*, 12(23), 37-54.
- DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1992). s. 52.
- Dur, V. (2014). "Dünya Bankasının Ulusal Sosyal Güvenlik Reformlarına Etkisi". *Sosyal Güvençe Dergisi*, (6), 5-27.
- Eğilmez, M. (2020). *Para Politikası Araçları El Kitabı*. Eylül 08, 2020. Web Sayfası: <https://www.mahfiegilmez.com/2020/09/para-politikas-araclar-el-kitab.html> Başlık: Para Politikası Araçları El Kitabı.
- Engin, İ. ve Şahin, S. (2021). *Maliye & Vergi Hukuku Ders Notları*. Güncellenmiş 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erdoğan, H., Demir, M. ve Önder, R. (2021). "Covid-19 Salgınının Türkiye'nin Vergi Gelirleri Üzerine Etkisi". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(43), 6478-6506.
- Ertuğrul, C., İpek, E. ve Çolak, O. (2010). "Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(13), 59-72.
- Esen, O. (1993). "Hiperenflasyon Korkusu ve İstikrar Programları". *Ekonomik Yaklaşım*, 4(8), 19-33.
- GİB (2002). <https://www.gib.gov.tr/gibmevzuat>, Erişim Tarihi: 10.11.2022.
- GİB, (1984). [https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/gerekciler/KDV/cilt\\_2\\_3065\\_sayili\\_kanun.pdf](https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/gerekciler/KDV/cilt_2_3065_sayili_kanun.pdf), Erişim Tarihi: 15.12.2022
- Girginer, N. ve Yenilmez, F. (2005). "Türkiye'de Enflasyonun Ekonometrik Olarak İncelenmesi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 101-116.
- Göcen, S. (2017). "Türkiye'nin 1990-2015 Dönemindeki Ekonomik Performansı Üzerine Bir Değerlendirme". *Marmara İktisat Dergisi*, 1(1), 61-76.
- Gönüllü, A. R. (2015). "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 69-102.

- Göze Kaya, D. ve Durgun, A. (2009). "1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları:Bütçe ve Vergi Uygulamaları". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 233-249.
- Gülcemal, T. (2021). "Türkiye'de Dolaylı Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı". *EKEV Akademi Dergisi*, 26(89), 345-359.
- Günel, M. (2010). *Para Banka ve Finansal Sistem*. 2. Baskı. Ankara: Yeni Dönem Yayınları.
- Günel, T. (2019). "Türkiye'de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Uygulama". *Journal of Yasar University*, 14(55), 277–287.
- Güney, A. (2010). "Enflasyon Hedeflemesi Stratejisinin Enflasyon Oynaklığı ve Enflasyon Kalıcılığı Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Güngör, A. İ. (2006). "Enflasyon Beklentilerinin Oluşum Şeklinin Enflasyon Üzerindeki Etkileri ve Dezenflasyon Programı Uygulamasındaki Sonuçları". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Hasanov, M. (2008). "Enflasyon Belirsizliğinin Üretim Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (2), 191-206.
- Işık, H.. (2005). "Çok Uluslu Şirketlerde Örtülü Kazanç ve Örtülü Sermaye". *Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı*, 64-240.
- Karabulut, Ş. (2019). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi". *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 171-184.
- Karaçor, Z., Özer, H. ve Saraç, T. B. (2011). "Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama: 1988-2007". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 29-44.
- Karluk, R. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. 7.Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kartal, Z.. (2012). "KDV Tevkifatı Konusundaki Son Düzenlemeler (Tam Tevkifat)". *Mali Çözüm Dergisi*, Mart-Nisan 2012, 97-110.
- Kepenek, Y. (2014). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kılıçbay, A. (1991). *Her Yönüyle Enflasyon*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kızılkaya, A. (2016). "Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(12), 84-95.
- Kurt, M. (2017). "Türkiye'nin 2004-2015 Dönemi Vergi Gelirlerine İlişkin Laffer Eğrisi". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 52-68.
- Meral, P. S. (2005). "Enflasyon ve Enflasyonun Okuma Alışkanlığına Etkisi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 309-324.
- Neumark F. (2020). *Zum Problem der Klassifikation der Steuerformen*, in: *Beiträge zur Geld-und Finanztheorie*, (Turhan S., Çev.) İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Oktayer, A.. (2010). "Türkiye'de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi". *Maliye Dergisi*, 158(1), 431-447.
- Öncel, M., Çağan, N. ve Kumrullu, A. (1990). *Vergi Hukuku*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Öner, E. (2018). "Dolaylı Vergilerde Vergi Piramitleşmesi Sorunu Ve Katma Değer Vergisinde Çözüm Yolu (Vergi İndirim Metodu)". *The Journal of Academic Social Sciences*, 6(82), 123–130.

- Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2008). *Para Politikası*. 4. Baskı. Ankara: Yazıt Yayıncılık.
- Orhan, O. Z. (1995). *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*. 1. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özbilen, Ş. (1998). *Maliye Politikası*. 1.Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Özekicioğlu, H., Kılınç S., Burcu, Ö. ve Hasan A. (2013). "Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 227-237.
- Özkaya, M. H. (2009). "IMF'nin Değişen Rolü: Bretton Woods'tan Günümüze". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 102-117.
- Özkök, Y. (2021). "Enflasyonu Belirleyen Faktörler: Türkiye Ekonomisi Üzerinde Yapısal Kırımlı Bir Analiz". *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 206-225.
- Özlük, D. (2018). "GATT ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Uluslararası Politik Ekonomideki Rolü". *Turkish Studies*, 13(7), 367-381.
- Özmen, M. ve Koçak, F. İ. (2012). "Enflasyon, Bütçe Açığı Ve Para Arzı İlişkisinin ARDL Yaklaşımı İle Tahmini: Türkiye Örneği". *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 1-19.
- Özsoylu, A. F. (2013). *Türkiye Ekonomisi*. Adana: Karahan Yayınları.
- Öztürk, N. (2012). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Paksoy, S. ve Bakan, S. (2010). *Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(32), 150-170.
- Parasız, İ. (1991). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*. 5. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (1997). *İktisadi Analiz*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İ. (2007). *İktisadın A B C'si*. 10. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. (1994). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Paya, M. (2013). *Küresel Ortamda İktisat Politikaları*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Redhouse (2009). *Küçük El Sözlüğü İngilizce-Türkçe*. 4. Baskı. İstanbul: Sev Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Romer, D. (2000). "Keynesian Macroeconomics without the LM Curve". *NBER Working Paper*, Working Paper: 7461, 1-33.
- Şahin, H. (2006). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Yayınevi.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı İ. (2017). "OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1990 – 2014." *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 51-62.
- Sandalcı, U., Saygın, Ö. Ve Sandalcı, İ. (2015). "Kayıt İçi Ekonomide Devletin Gelir Kayıpları: Türkiye Örneği". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(1), 131-142.
- Saraçoğlu, F. (2009). "1930-1939 Döneminde Vergi Politikası". *Maliye Dergisi*, (157), 131-149.

- Şen, H. (2003). "Olivera Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma". *Maliye Dergisi*, (143).
- Şentürk, M. ve Akbaş, Y. E. (2014). "İşsizlik-Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği". *Journal of Yaşar University*, 9(34), 5820-5832.
- Şenyüz, D. (1995). *Türk Vergi Sistemi (Gelir ve Kurumlar Vergisi)*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Sertkaya, B. ve Baş, S. (2021). "Covid-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Riskler Ve Olası Senaryolar". *Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(21), 147-167.
- Sever, E. ve Mızrak, Z. (2007). "Döviz Kuru, Enflasyon Ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 264-283.
- Songur, M. ve Yüksel, C. (2018). "Vergi Yapısı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği". *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, (643), 47-70.
- Susam, N. (2009). *Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008*. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Takım, A. (2011). "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları". *Maliye Dergisi*, (160), 154-176.
- Taşar, M. O. (2010). "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 76-97.
- Taylor, M. ve Sarno, L. (198). "Bretton Woods Sonrası Dönemde Reel Döviz Kurlarının Davranışı". *Uluslararası Ekonomi Dergisi*, 46(2), 281-312.
- TCMB. (2001). *24 Nisan 2001 Tarihli Hissedarlar Genel Kurulu'na Sunulan Altmışdokuzuncu Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi'nce Hazırlanan Faaliyet Raporu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesabı Denetleme Kurulu Raporu, Yıllık Rapor*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Anonim Şirketi.
- TCMB (2013). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını.
- Tekeoğlu Tümbek, N. ve Altay, M. (2019). "İndirim Marketlerin Enflasyona Etkisi". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(35), 351-365.
- Turhan, S. (2020). *Vergi Teorisi ve Politikası*. 7. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- TÜİK, İstatistikler, Enflasyon ve Fiyatlar.
- Tüyen, Z. (2014). "Türkiye'de Para Politikalarının Geleceği". *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 4, 19-31.
- Uğur, A. ve Altundağ, E: (2021). "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yol Vergisi Uygulamalarının Sosyo-Ekonomik Sonuçları". *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(1), 171-191.
- Uluatam, Ö. (1981). *Enflasyon ve Devlet Gelirleri (1963-1978)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Uluatam, O. (1990). *Örnekler, Belgeler ve Mahkeme Kararlarıyla Türk Vergi Hukuku*. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Ünalp, F. R. (2020). "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları". *Karadeniz Uluslararası Bilimler Dergisi*, 1(45), 201-221.
- Yalçın, O. (2012). "Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 313-354.

- Yavuz, H. ve Beşel, F. (2015). "Türkiye'de Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergi Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Frekans Nedensellik Analizi". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 45-55.
- Yenisu, E. (2019). "Türkiye'de Enflasyonun Makroekonomik Belirleyicileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 43-58.
- Yeşilyurt, Ş. (2021). "Büyük Buhran'ın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Bir Neticesi: Buhran Vergisi". *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 37(104), 221-260.
- Yıldız, F. (2014). "Türkiye'de Telekomünikasyon Sektörüne Yönelik Vergisel Düzenlemelerin Değerlendirilmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 311-326.
- Yılmaz, M. (2016). "Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Yılmaz, S. (tarih yok). "NATO'nun Dönüşümü". *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, 1-8.
- Yılmaz, S. (2006). *Makroekonomik Teoride Yatırım Büyüme ve Enflasyon*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Yurdakul, H. (2015). *Sahipkiran Akademi Yazıları*. <https://sahipkiran.org/2015/01/12/kuresel-ekonomik-kriz/>. Erişim Tarihi: 10.02.2023.